IMMANUEL KANT

EĞİTİM ÜZERİNE

RUHUN EĞİTİMİ – AHLAKİ EĞİTİM – PRATİK EĞİTİM

TOPLU ESERLERİ – 1

3. Baskı

say

EĞİTİM ÜZERİNE

Immanuel Kant
(d. 22.04.1724, Königsberg, Almanya- ö.12.02.1804 Königsberg, Almanya)

Alman klasik idealizminin kurucusu, filozof ve düşünürü olan Kant, orta halli bir ailenin çocuğuydu. 1740-1746 arasında, doğduğu kentin üniversitesinde ünlü bir Newtoncu, Piyetist ve Wolff yandaşı olan Martin Knutzen yönetiminde matematik, fizik ve felsefe okudu. 1746-1755 arasında Doğu Prusyalı büyük ailelerin yanında özel öğretmen olarak çalıştı. 1755'te *Ateş Üzerine* adlı incelemesiyle doktor unvanını aldı. 1765'te üniversite, kendisini kütüphane yönetmen yardımcılığına atadı. 1770'te mantık ve metafizik kürsüsüne profesör oldu. Bu görevini 1796 yılına kadar sürdürdü.

Kant'ın uzun felsefe ve düşün yaşamı, –ikiye ayıranlar bulunmakla birlikte– geleneksel olarak üç bölüme ayrılır: Birincisi eleştiri-öncesi dönemdir (1746-1781); ikincisi dogmacılığa karşı olduğunu belirtmek için eleştiricilik adını verdiği dönemdir (1781-1790); üçüncüsü ise saldırma/savunma dönemidir (1790-1800). Birinci dönem *Kritik der reinen Vernuft*'tan önceki bütün yazıları içermektedir. Kant, Descartes'ın, Leibniz ve Newton'ın izleyicilerinin farklı farklı yorumları arasında gidip gelerek yeni mekaniğin temel kavramlarını tanımaya *(Gedanken von der wahren lebendigen Kraefte / Canlı Güçlerin Doğru Değerlendirilmesi Üstüne Düşünceler)* ya da ilksel bulutsudan yola çıkarak dünyanın kökeni sorununu çözmeye *(Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels / Genel Doğa Tarihi ve Gök Kuramı)* çalışır. İkinci dönemde yazdığı *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können / Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Türlü Metafizik İçin Hazırlayıcı Bilgiler ve Grundlegung zur Metaphysik der Sitten / Töreler Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı çalışmaları, felsefesinin daha iyi anlaşılmasını sağlama, geniş okur kitlesine ulaşma, eleştirel anlayışa uygun ahlakın ilkelerini ortaya koyma amacını güder. Üçüncü dönemin belki de önemli özelliği, siyasete hiç karışmamasına rağmen *Zum ewigen Frieden / Daimi Barış* adı altında siyasal felsefe metnini yayımlamasıdır.

Kantçılık *(Al. Kantianismus)*, Kant'ın öğretisi ve bu öğretiyi çeşitli biçimlerde izleyenlerin genel adıdır. 18. yüzyıldan beri birçok öğretiler Kant temeli üstüne kurulmuştur. Kant öğretisi çeşitli biçimlerde izlenmiştir: Kimileri Kant'ı gereği gibi anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır. Vaihinger, Schmid, Beck, Reinhold, Maimon, Schulze gibi

düşünürler bu yoldadırlar. Kimileri Kant'ı eleştirerek yola çıkmakla beraber, Kant'ın izinde yürüyerek yeni sistemlere varmışlardır. Fichte, Schelling, Hegel bu yoldadırlar. Kimileri de Kant'ı yeni biçimlerde yorumlayarak çağdaş düşünceyle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Liebmann. Cohen, Natorp, Cassirer ve Rickert bu yoldadırlar.

Son söz olarak belki şu söylenebilir: Olguculuk, Varoluşçuluk, Uygulayıcılık gibi birçok felsefe akımları Kant temeline dayanırlar.

Kant'ın Bazı Yapıtları:
Metaphysische Anfangsgründen der Naturwissenschaft, 1786
Was heisst sich im Denken orientieren, 1786
Anthropologie in pragmatischer Hinsicht, 1798
Logik, 1800
Opus Postumum, 1936 (Ölümünden sonra yayımlanıp, ömrünün son sekiz yılında kaleme aldığı bütün yazıları kapsar.)

Kant-Toplu Eserleri Dizisi'nin Diğer Kitapları:
Pratik Usun Eleştirisi
Evrensel Doğa ve Tarihi ve Gökler Kuramı

Immanuel Kant

Eğitim Üzerine

Çeviren:
Ahmet Aydoğan

say

Say Yayınları
Kant - Toplu Eserleri I

Eğitim Üzerine / Immanuel Kant
Özgün Adı: *Über Pädagogik*

ISBN 978-975-468-672-2
Sertifika no: 10962

Türkçe Yayın Hakları © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Çeviren: Ahmet Aydoğan

Baskı: Kurtiş Matbaası
Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 68 94
Matbaa sertifika no: 12992

1. Baskı: Say Yayınları, 2007
3. Baskı: Say Yayınları, 2013

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
İnternet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ *7*

"SAPERE AUEDE!" DİYE ÇIKTIK YOLA 13

I. BÖLÜM
GİRİŞ: EĞİTİM ÜZERİNE 29

II. BÖLÜM
FİZİKİ EĞİTİM ÜZERİNE 57

III. BÖLÜM
KÜLTÜR (ÖĞRETİM) *77*

IV. BÖLÜM
RUHUN EĞİTİMİ 85

V. BÖLÜM
AHLAKİ EĞİTİM 99

VI. BÖLÜM
PRATİK EĞİTİM 111

SUNUŞ

Farkında mısınız ayağımızın altındaki zemin her gün biraz daha kayıyor. Tutunmak için sarıldıklarımız bir bir elimizde kalıyor.

Ne yaptık da bu topraklarla bağımızı bu kadar cılız ve eğreti hale getirdik? Nasıl oldu da binyıldan beri sahibi olduğumuz bu toprakların icarcısı olup çıktık? Fertlerinin birbirine bağlılığı "ordu" gibi bir sözcüğü doğuran bir milletin mensupları ne oldu da kurdun saldırdığı sürüye döndü? Böylesine kuvvetli bağlar bu kadar kısa zamanda nasıl zayıfladı?

...

Cumhuriyetle birlikte bir eğitim reformuna giriştik ve eksikliklerini giderip onu her gün biraz daha mükemmel hale getireceğimize, önce her zamanki aldırmazlık ve umursamazlıkla yüzüstü bıraktık, ardından başka hiçbir alanda görülmeyen bir işbirlikçilikle, kadük ve güdük hale getirdik.

Bir yara durduğu yerde neden kangrenleşir? İyileşmesi gereken zamanda iyileşmediği için. Daha da önemlisi onu iyileştirecek ehil hekimin şifalı elleri vaktinde değmediği, tersine hekim adıyla ortada dolaşan kendini bilmezlerin destursuz, fütursuz müdahaleleriyle kapanacak yerde hep açıldığı ve gitgide derinleştiği için.

Mühendislikte yapılan hatanın sonucu kısa zaman içinde alınır. Ama söz konusu olan insan ise eğer, yapılan hatanın bedeli yıllar, hatta on yıllar sonra konur önünüze. Daha da

kötüsü bizim gibi hafızasız toplumlar, aradan geçen zaman nedeniyle, ödedikleri bedelin neyin bedeli olduğunu da bilmezler.

Evet, eğitim dışında başka hiçbir alan gösterilemez ki yaptığımız iyi kötü onarım çalışmaları bir yıkım faaliyetine dönüşmüş olsun. Kökü derinlerde olan meseleler derin düşünen düşünürler talep eder çünkü.

Ne yazık ki eğitim gibi derinlerin derini bir mesele üzerine, şu veya bu cepheden bakan uzmanlar değil, hiç olmazsa M. Arnold, E. Spranger, G. Murray, I. Babbitt vb. gibi bir bütün olarak eğitim üzerine kafa yorup, imkân tanındığında ülkelerinin köklü eğitim sistemlerini reformdan geçirmiş olan düşünürler yetiştiremedik. Başkalarının yetiştirdiklerine de kulak vermedik.

Bu kadarla kalsa gene iyi. Ama daha kötüsü var. Aymazlığın ve anlayışsızlığın hangi boyutlara geldiğini göstermekten başka bir derdi olmayan yukarıdaki satırlar bir yolunu bulsa da "eğitim reformu" diye yola çıkıp işleri içinden çıkılmaz noktaya getirmiş olanların kulağına gidecek olsa alacağı karşılık alabildiğine örtücü ve kapanıcı bir tavırla "Neymiş yanlışımız?", "Ne yapılması gerekiyormuş da yapmamışız?"dan öteye geçmeyecektir. Sırf bu karşılık bile aslında böylelerinin değil "eğitim reformu" gibi azim bir meseleyi üstlenmek, kabiliyet ve ehliyet bakımından onun uygulayıcısı olmaktan bile uzak olduklarını gösterir. Hangi sahada olursa olsun bozulmuş olan herhangi bir şeyi düzeltmek için onun *principiorum primorum*undan haberdar olmak gerekir çünkü. Bu haberdarlığın neyi gerekli kıldığı ise herhalde izahtan varestedir.

Söz açıldığında devlet denen teşkilatın adalet üzere kaim olduğunu, adaletin de hukukla tesis olunabileceğini teklifsiz teslim ederiz. Ama hukukun hâkimler ve mahkemeler eliyle değil, hakkı her şeyin üzerinde tutabilecek karakter ve kudrette insanlarla ayakta tutulabileceği söylendiğinde

bir sonraki adıma tereddütle yol veririz. Hak bahis konusu olduğunda her türlü keyfilik hevesinin, her türlü çıkar ve menfaat saikinin, yolunu kesebilecek her türlü şahsi maraz ve zafiyetin üzerine basıp geçebilecek kudrette insanların seri ve kütlevî imalatla değil, tek tek özenle ve özveriyle yetiştirilebileceğine gelince daha ilerisi için gönülsüzlüğümüzü hemen belli ederiz. Ne insan tipleriyle devletlerin yönetim yapıları arasında koşutluk kuran Platon'u dinleriz, ne de *"hiçbir yurttaşın kendisinin bütünüyle kendisine ait olduğunu düşünmeye hakkı yoktur"* diyecek derecede kişiyi devletin bir parçası olarak gören, bu yüzden eğitimin ihmalinin bir devletin tarzı siyasetinin idamesi için en büyük tehlike olduğunu söyleyen Aristoteles'e kulak veririz.

Tarihin çeşitli dönemlerinde ?işlerine geleni" insanlara bir *ideologia* olarak yutturup yığınları sokaklara dökmede emsalsiz bir maharete sahip olanlar bu defa da "açık toplum" sloganıyla ortaya çıkar ve insanlığın binlerce yıllık mirasını bir kalemde silerler: bizim için ne gam, yıllarca bunlardan birini bırakıp birini alarak gözlerimizi kör ettiğimiz, nefesimizi tükettiğimiz, hatta birbirimizi kırdığımız yetmemiş gibi bu defa da onun peşine takılır bir müddet de onun hayhuyuyla avunuruz. Nasılsa acelemiz yok. Acelemiz yok ama ecelimiz var. Ve o ecelin de acelesi.

Elinizdeki kitapta başta metafiziğin ve meselelerinin temellendirilmesi olmak üzere, bir ömür tabii ve beşeri bilimlerin "ilk ilkeler"inin tespitiyle uğraşmış olan Kant gibi bir düşünürün bu defa oturup çocuğun daha doğumundan eğitime ihtiyaç duymayacağı çağa gelinceye kadar tabi tutulması gereken talim ve terbiye sürecinin sadece esaslarını değil bunların nasıl uygulanacağını da gösterdiğini göreceksiniz.

Bunu belki ülkesine ve insanlarına duyduğu borcu doğrudan ödemek için, belki öğretisini emin ellere, yani ilkelerini

kendisinin belirlediği bir eğitim sisteminin yetiştirdiği talebelere emanet etmek için, belki de ömrünün sonuna yaklaşırken bizzat seslendiği insanları da yetiştirmediği veya yetişmelerine katkıda bulunmadığı sürece o döneme kadar verdiği eserlerin kuru bir spekülasyondan ibaret kalacağını gördüğü için yaptı.

Ne olursa olsun, bütün bir ömrü felsefeye adamış olan bir düşünürün, içinden felsefeye gönül verecek insanları da çıkaracak bir toplumun, eğitimle şekillenmesine katkıda bulunulmadığı sürece, siyasi teşkilatlanma tarzı tehlikeye düşeceği gibi felsefenin de talipsiz ve takipçisiz kalacağını görerek diline aşina olan ve bu aşinalığa güvenerek o zamana kadar her meseleyi yalınlaştırma lüzumu duymaksızın dilediğince anlattığı dar bir çevreye değil daha geniş bir kesime seslenme lüzumunu duymuş olması önemlidir. Bütün ömrünce ilkeli yaşamaya sadık kalmaya çalışmış ve "*Ancak aynı zamanda bütün akıllı varlıklar için genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun!*" düsturunu ahlakının temel ilkesi yapmış bir düşünürün bununla yetinmeyip, "Ne var ki çocukların sadece uysallaştırılması yeterli değildir; çünkü onların düşünmeyi öğrenmesi daha büyük önemi haizdir. *Düşünmeyi öğrenerek insan keyfi-gelişigüzel değil, sabit-değişmez ilkelere göre hareket etmesini öğrenmeye başlar*" diyerek ilkeli insanların oluşturacağı bir toplum için sadece nutuk atmakla yetinmeyip bilfiil elini taşın altına koymuş olması önemlidir. Dahası eğitim gibi bir meseleyi avama mal ederken avamileştirmemiş, basitleştirmenin bayağılaştırma demek olmadığını göstermiş olması önemlidir. Ama asıl önemlisi ne kadar basitleştirmiş olursa olsun, kendisini geri çekmemiş, o basitlik içinde dahi işin içinde olduğunu hissettirmiş, dolayısıyla felsefesindeki temel çatlağı buraya dahi taşımaktan çekinmemiş olmasıdır ki bu ancak *intégrité* denilen şeyle mümkün olabilir.

> Şansa ya da tesadüfe bağlı durumlarda herhangi bir şeyin insana faydalı mı yoksa zararlı mı olduğunu *tecrübe* ile öğreniyorsak eğitim sanatı

sadece mekaniktir. Safi mekanik olan her türlü eğitim *birçok hatayı ve kusuru da beraberinde getirir*, çünkü üzerine oturacağı güvenilir ilkelere sahip değildir. Eğer eğitim insan tabiatını varlığının amacına erişebilecek şekilde geliştirecekse o zaman bünyesinde kesinlikle yargı gücünün kullanımına yer vermelidir.

Doğrusu insanlar eğitimde tecrübelerin lüzumsuz olduğunu ve herhangi bir şeyin iyi mi kötü mü olduğunu [yargı gücümüzle] *aklımızdan* çıkarabileceğimizi düşünmekte. Bu büyük bir hatadır, *tecrübe bize bir tecrübenin sonuçlarının çok kere beklediğimizden bütünüyle farklı olduğunu öğretmektedir.*

Ve en önemlisi, bir düşünür olarak eğitimin, bir taraftan "genellikle sadece çocuklarının bu dünyada muteber ve muvaffak olmalarını nazariitibara alan" ebeveynlerin, diğer taraftan "tebaalarını sadece kendi amaçlarını gerçekleştirmek için birer amaç olarak gören" idarecilerin içerisine sokmaya kalktıkları cendereden nasıl kurtarılacağını gösterir. Ve bir düşünür sorumluluğuyla erdemli toplum için ilkeli insan yetiştirme lüzumunda ısrar edip, "Eğer bir çocuk kötü davranışlarından ötürü cezalandırılır, iyiliğinden ötürü ödüllendirilirse bu durumda *o sadece ödül için doğru davranacaktır;* ve hayata atılıp da iyiliğin her zaman ödüllendirilmediğini, kötülüğün de cezalandırılmadığını gördüğünde sadece hayatta nasıl muvaffak olabileceğini düşünen ve *hangisini kendi yararına görürse buna göre doğru ya da yanlış davranan bir insan olacaktır*" diyerek eski dünyanın sadık bir takipçisi olduğunu gösterir. Ve biz bir kez daha Aristoteles'i hatırlarız: "*Her yerde faydayı aramak vakar duygusuna sahip özgür kimselerin tutacağı yol değildir.*"

Ama sadece hatırlamakla kalınız. Son sözü yine fayda ve faydacılar söyler.

Ahmet Aydoğan

"SAPERE AUEDE!" DİYE ÇIKTIK YOLA

Epeyce bir zamandır ülkemizde "gelişim psikolojisi" ve "kişisel gelişim" başlıkları altında, ferdi planda "pozitif enerji"den, "pozitif düşünme"den, "pozitif elektrik alma-verme"den, toplumsal planda ise "organizasyon gücü"nden, "karar alma becerisi ve karar alma teknikleri"nden, "etkin yönetim ilkesi"den vs. bahsedilmekte. Bazı Doğu öğretileri vulgarlaştırılarak, "kişinin kabuğunu kırması"ndan, "derin-iç benliğini keşfetmesi"nden *[tat twam asi!]* dem vurulmakta. Neyi tazammun ettiği, neye taalluk ettiği düşünülmeden yerli yersiz "uyum", "barış" gibi ulvi sözcükler telaffuz edilmekte. Ve bu başlıklar altında yığın larca kitap, makale vs. yayınlanmakta. Böylelikle insanla ve onun sakin olduğu dünyayla ilgili hiçbir değerlendirmesi pratik fayda ve menfaat mülahazasından öteye gitmeyen "Amerikan zihniyeti", onun eşyayı algılama ve meseleleri ele alma tarzı, bu belki de dünyada kendisine en yabancı gelebilecek topraklar üzerinde hızla yaygınlaşmaktadır. Ve işin hazin tarafı dindar olduğunu iddia eden bir grup bu istilanın bayraktarlığını yapmaktadır!

Aslında ülkemizde bu "adaptasyonlar" yahut intihaller, bu son örnekte iyice görüldüğü gibi, neredeyse eş zamanlı denebilecek bir hızla cereyan etmezdi. Çoğunlukla bir cereyan menşeinde neredeyse miadını doldurduktan, müşterilerinin çoğunu kaybettikten sonra ülkemizdeki bağlılarını yahut "acenta"larını bulur, serencamına böyle başlardı. Herhalde hayra yoramayacağımız bu hızı neye bağlamalıyız

öyleyse? Geçirdiğimiz tahavvüle ve bu doğrultuda eriştiğimiz olgunluğa (!) mı? Yoksa dünyanın küçülmesine ve "Amerikanca"nın neredeyse resmi dil haline gelmesine mi?

Bu yeni "furya"ya dönecek olursak, şu basit sorular –çünkü daha fazlasını hak etmez– onun deşilmesine herhalde katkıda bulunacaktır: Kendisini hangi belirtilerle hissettirmekte, ne gibi özelliklerle göstermektedir bu dalga? Hangi saikler ona yön vermektedir ve o neyi yönlendirmeyi hedeflemektedir? Neyin dışavurumu, neyin habercisidir bu sloganlar?

Dört beş yüz yıldan beri özgürlüğüne yapılan vurgu hiç ihmal edilmeden insanın insanlığıyla uğraşılmakta. İnsanın insanlığının neye yükleneceğine veya nerede aranacağına bir türlü karar verilememekte. Bu amaçla çeşitli veçheleri dikkate alınarak insan tarif edilmeye çalışılmakta – *homo sapiens, homo faber, homo lupus, homo economicus* vs. Bu tariflerin tutunabilmesi için daha önce tarihin ve insanlığın tanık olmadığı yeni mitoslar (ilerleme ve evrim mitosu vs.) icat edildi. Bunun için gerekirse tarih yeniden yazıldı, o zamana kadar bilinenler hiç çekinmeden ters yüz edilebildi.

Sorulsa "Bütün bunlar ne içindi?" diye, alınacak cevap hemen hemen şunun gibi bir şey olacaktır: Dört bir yanından zincirlerle, prangalarla bağlıydı insan, özgürleştirildi; yaşadığı dünya "büyü ve efsunlarla kaplı"ydı, [emsalsiz bir kıyıcılıkla ve hunharlıkla] bu dünyanın "büyüsü bozuldu", efsunları dağıtıldı; hayvanca "sevkitabiiler"le hareket ettiği söyleniyordu, "büyüsü bozulan" dünyada bundan böyle akli saiklerle hareket etmesi sağlandı vb.

Aslında bunlar insanın özgürleşmesi için değil, tam tersine ferdiyetinden edilip sürüleştirilerek daha rahat sevk ve idare edilebilmesi, insanın keyif ve hevesine –ki meselenin can alıcı noktasıdır bu– kul köle edilebilmesi için uygulamaya sokulan projelerdi – bugünlerde sık sık sözü edilen "zihin denetimi" ne ile, hangi anlayış sayesinde mümkün olabildi? Çünkü özgürlük özle gerçekleşecek bir şeydir. Eğer gerçekten özgür-

leşmiş olsaydı insan, özü gür olması gerekirdi, şimdiki gibi cılız, mecalsiz, takatsiz, hakikatsiz değil. Bu bağın bu kadar açık görünebilmesinden ötürü Türkçe ile ne kadar övünsek azdır.

Ne var ki her bir tarif insanın özünden çok şey alıp götürdü (zaten "tarif"in işlevi budur, çünkü sadece görünür ya da görülmek istenen cihet nazarı dikkate alınılır [yani tanışılır] ve cümlelerin içine hapsedilir) ve böylelikle var olanlarla uyum içinde yaşamasını temin eden bağlardan birer birer soyulup çırılçıplak ortada bırakıldı insan. Hal böyleyken hâlâ "kırılacak kabuk", "boşanılacak bağ" kalmış olabilir mi acaba? Bayağılığın da sınırı yoktur.

Dünyada gördüğü her şeyi, en sıradanından en yüce ve kutsal olanına kadar, pazarlanacak bir meta olarak algılayan ve böylelikle insanın tarih içerisinde eşyayı algılayış serüveni bakımından düşülebilecek en umutsuz seviyeyi işaretleyen Amerikan zihniyeti atalarının (zannedilenin aksine) sadık bir mirasçısı olduğunu gösterdi ve sonunda dünya düşünce tarihine kendine yaraşır bir bilim (!) armağan etti – çünkü mensuplarının dünya tasavvurudur uygarlıklara yön veren. Bu bilim, insanın sırf yarar ve menfaat saikiyle var olanların üzerine daha da azgın ve arsız bir şekilde çullanmasını, üstelik bu kez daha önceden olduğu gibi onları inceden inceye tetkik ve tahlil maksadıyla değil, doğrudan pazarlama ve paraya tahvil etme amacıyla atılmasını öğretmekte ve öğütlemektedir.

Bu bilimin tasarladığı dünyada insan ancak pazarlayabildiği kadarıyla vardır. Ve önce kendisini sonra başkalarını. Gözü çıkarından başka bir şey görmeyen, bu uğurda bildiğinden şaşmayan, bocalamayan, zerrece kendi içine dönme lüzumu duymayan, bütün sevkitabiilerini, dizginlemek bir tarafa, deniz suyuyla susuzluğunu gidermek isteyen birinin dinmeyen susuzluğuyla inadına kamçılayan, olabildiğince haris ve muhteris, acımasız ve merhametsiz birisi olması gerekir bu

insanın. Eğer hâlâ yaradılışından gelen –ister haya, ister mahcubiyet, her ne isim altında anılırsa anılsın– içindeki ihtirası ve tamahkârlığı dizginleyen, "inhibe eden" bir şey kalmışsa bunun ne şekilde bertaraf edileceğini, bu "ket vurucuların" dizgininden nasıl kurtulacağını onun bir alt disiplini durumundaki pazarlama yahut "kişisel gelişim" psikolojisi öğretecektir. İnsanın kendisini ve karşısındakini tanımasının hedefi şimdi "önce kendisini" sonra başkalarını daha iyi pazarlayabilmektir. Sevkitabiileri kamçılamak, kamçılamakla kalmayıp besleyip gürbüzleştirmek de "kişisel gelişim"dir.

Kim derdi ki Sokrates'in kendisine şiar edinip bayraklaştırdığı Delphoi'deki ünlü *gnothi seauton*, "kendini bil!" düsturunun –ve bütün büyük geleneklerin en başta gelen ilkesinin– böylesine süfli amaçlara alet edilebileceğini! Demek ki bir kere teşrih masasma yatırılıp "çözümlenmeye" başlanan şey, başlangıçta ne kadar "pratik yarar" gözetmezlik iddiasında bulunulursa bulunulsun, işin sonunun nereye varacağı düşünülmeden değil mi ki yol bir kere açılmıştır, kısa bir süre sonra sözde-*theoria* hedefi unutulup tam tersi emel ve maksatlara hizmet edebilmektedir. İşte bunun içindir, var olanların mevcut düzeni üzerinde bir değişikliğe gidilecekse, daha önce insanın tarihi tecrübesinde yeri olmayan yeni bir şey ihdas edilecekse eğer böyle bir şeye ehilliğin kriteri bilginlik, bilimadamlığı, yani üç beş şey hakkında –ve bunların en ince ayrıntılarına kadar– bilgi sahibi olmak değil, "yukarıda göğü, aşağıda yeri ve bu ikisi arasındakileri bir arada düşünecek bütünlük şuuruna" sahip olmaktır. Ya da daha kolay anlaşılabilecek bir ifadeyle, mutlaka marifet ve irfan sahibi olmak, yani ârif olmaktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, bunların "gelişim" dedikleri şey, insanın insanlığını alt edip üzerine yerleşmesi halinde, bu yaşlı dünyanın ve onun sakinlerinin elinden en fazla çekeceği, en fazla mutazarrır olacağı –insanın bünyesinde kuvve halinde bulunan– şer ve habasetler toplamının kam-

çılanmasından başka bir şey değildir. Oysa dünyanın ve dünya insanlığının geldiği bu son dönemeçte ihtiyaç duyulan şey insanın daha atılgan, daha cüretkâr, daha pervasız olması değil, tersine önce kendisini sonra etrafını durup dinlemesi, inadına temkinle, teenni ile hareket etmesidir. Habis bir zekâ ile her şeye müdahale etmesi, her şeyi keyfine ve gelip geçici heveslerine âlet etmesi değil, selim bir akılla uyumu gözetmesi, nizamı gözeterek kendi eseri olan kargaşaya gücü yettiğince nizam vermesidir.

Fakat bu ülkede mutlaka ve her ne pahasına olursa olsun gözü kâr-maliyet hesabından başkasını görmeyen, hırslarının gözünü kör etmesinden ötürü burnunun ucundan ötesini göremediğinden, hatta "maliyet"i bile bihakkın hesaplayamayan bu "pazarlamacılar"ın önünün alınması gerekir. Ağızlarının suları akarak telaffuz ettikleri "kaynaklar"ın her ne suretle olursa olsun bunların eline bırakılmaması lazım. Hele kamu gücünün yanına bile yaklaştırılmamaları, aldıkları "işletme sertifika"larıyla kolaysa kendilerini işletenleri işletmeleri için onları nereden aldılarsa oraya gönderilmeleri gerekir böylelerinin. Ve üniversitelerin sefaletinin bir nebze olsun önüne geçilmek isteniyorsa eğer, Amerikan üniversiteleriyle "angajman"larının behemehal iptali ve bunun yanı sıra neredeyse bilimlerin kraliçesi –bir zamanlar felsefenin ardından teolojinin taşıdığı– unvanını almaya ve onun tahtına oturmaya namzet "işletmeciliğin" eski yerine iadesi gerekir.

[...]

Eskiler olduklarından çok daha az görünürlerdi. Bunlar, olmayanı pazarlamanın arayışı içindeler. Onlar, "varlığını bilinmezlik toprağına göm, çünkü gömülmeyen şey meyve vermez" derlerdi. Bunlar gömülmek bir tarafa, ışıkların bir an bile üzerlerinden kaymasına tahammül edemiyorlar. Ve daha hazini, bunların geliştirmeye çalıştığı şeyler, eskilerin nazarında, geliştirmek şöyle dursun kaçınılması, eğitilerek ehlileştirilmesi gereken eğilimlerdi.

II

Yukarıdaki satırlar bundan iki yıl kadar önce yazıldı. Seksenlerden sonra, bu isimle anılmaya değmeyecek kadar cılız da olsa, düşüncenin her şeye rağmen sızma becerisini gösterebildiği hemen her sahada etkisini göstermeye başlamış olan "pazarlamacılık dilinin" ve bu dilin geri planında yatan zihniyetin artık bu etkiyle yetinmeyip nüfuz edebildiği her sahayı teslim alma istidadı gösterdiği bir dönemde buna karşı öyle veya böyle bir cephe oluşturulması amacıyla, içinde yukarıdaki son paragrafın da yer aldığı, daha önce kaleme alınmış yazıların *makes* bulmaması nedeniyle yazılmıştı. O gün orada oluşturulması teklif edilen cephe bu arada kaybedilen mevziler, vuku bulan esaslı kaymalar nedeniyle muhtemeldir ki bugün artık bir anlam ifade etmeyecektir. Başka gedikleri tıkamanın, muhtemel zayıf kapıları tutmanın telaşıyla hatta hafife bile alınabilecektir. Bu saatten sonra artık bunun da bir önemi yok. Uzunca bir zamandan beri millet olarak ömrümüz, en iyi haliyle bile ne yaptığını bilmez bir telaş içerisinde mevzi tutmakla veya en fazla, çoktan boşaltılmış metruk kaleleri beyhude yere muhasara etmekle geçiyor nasılsa.

Bizzat okuyup yazanların kendi yazdıklarından başkasına tenezzül etmedikleri, takdirin de tenkidin de kayırma ve yerme arzusundan başka bir saikle yapılmadığı bir ülkede başka türlü olması beklenemezdi elbette. Ama bu en kötü hali değil. Bir ülke ki bu, ele alınan hangi mesele olursa olsun sulandırılıp *vulgarlaştırılmadan*, destursuz girişlerle, ulu orta sorulan sorularla örselenmeden, zorlanmadan, kendisini kendiliğinden bırakacağı dil haysiyetinden edilmeden müşterisini bulmaz. Bu da. Bir ülke ki orada düşünce en değersiz nesne muamelesi görür, onun şiirle aynı hizada tutulması gereken, dağılıp saçılmış şeyleri derleyip toparlayıcı ve asliyetine raptedici gücü hakir görülür. Yoğunluğundan gelen sevgisi ve

sevgisinden gelen yoğunluğunun gücüyle her şeyi kucaklayışı, her bir nesne üzerine özenle titreyişi ve o özenle hakikatine erdirmek için çabalayışı bocalayış diye damgalanıp sureti haktan görünen fütursuz pervasız yasaksavıcılığa değişilir. Ve sesini çıkarıp kimselere derdini anlatamaz, bu uğurdaki her çabası kararı çoktan verilmiş büyük bir infazın sabırsız izleyicilerinin aceleciliğiyle derdest edilir. Ama onun en iptidaisi, en acemicesi, en iktidarsız olanı, dolayısıyla insanla birlikte bu dünyanın diğer sakinlerinin başına en fazla çorap öreni, özlemini çektiklerine yakınlaştırmak yerine daha da uzaklaştıranı baş tacı edilir: Aslında orada artık yapacak çok fazla bir şey kalmamıştır: Fikri planda kaybettiğimiz mevziler sadece meselelerimizi ele alıp konuşacak zeminin kaybolmasına neden olmakla kalmamakta, o zemine belverecek toprakların sınırlarının korunması için oluşturulacak cephelerin kaymasını da intaç etmektedir. İşte bu en kötü halidir.

Oysa bir zamanlar çok kıymet verilen ve yakın zamanlara kadar *"stirb und werde!"* düsturuyla bayraklaştırılmış olan, ama bugünlerde o önemi tersinden haklı çıkarırcasına bambaşka bir mecraya sokulan insanın iç benliğini bulma ve kendini inşa ve imar etme yönündeki çabasının irdelenmesinin amaçlandığı böyle bir dizinin içinde bunun gibi bir risalenin yer almasının nedeni, eğitimin bugün yaygın olarak kabul gören anlam ve tedaileriyle olmasa bile, geçmişte dünyalar kuran, insanları sulh ve sükûn içinde yaşatan anlaşılma biçimleri ile insan olarak varlığımızı esaslı biçimde ilgilendiren, aksi iddia edildiğinde bu yeryüzünde insan varoluşundan anlamlı bir çerçeve içinde söz edilemeyecek böyle bir çabanın ilişkisi konuşulabilmeliydi. Koparıldığımız dünyanın yerine dahil olup olmadığımızı hâlâ kararlaştıramadığımız dünyada, sözgelimi Greklerin *paideia*sı ile Latinlerin *humanitas*ı *[erudio et institutio in bones artes]* arasındaki ilişki, eğer Greklerin *paideia*sı ileri sürüldüğü gibi bir karakterin gelişimi ve yoğrulması anlamında şekil-

len[dir]meyi ifade ediyorsa bizim dünyamızda buna neyin (talim, terbiye vs.) karşılık geldiği ve eğer burada bir şekillen[dir]meden bahsediliyorsa, o şekillenmeye esas alınacak asıl şekil, *prototip* nedir, ele alınıp tartışılabilmeliydi. Eski dünyada gönüllü köleliğin tek utanılmayacak biçimi olarak görülen daha üstün bir bilgi, daha üstün bir erdem uğruna gönüllü kölelik ve bu çerçevede *irşat*, yani rüşte erme ve *mürşit*, yani rüşte erdiren, bu ilişki yahut çelişki içerisinde nereye oturur, hiç olmazsa eğitim denen şeyin olgunlaşmayla, tekevvünle, tekâmülle bağı açığa çıkacak kadar sarahate kavuşturulabilmeliydi. Ve ne için eğitim diye sorulduğunda verilecek cevabın çerçevesi içerisinde taarruf nereye, maarif ne yana, irfan hangi köşeye düşer açıklanabilmeliydi: Çok var ki bu topraklar adam yetiştirmiyor. Hasbelkader yetişmiş olanlara da dünya dar ediliyor. Ve epeyce bir zamandan beri bu topraklarda artık insan da yetişmiyor. Bıçağın kemiğe dayandığı yer burasıdır.

Bugün bunun yerine bu bahiste konuşulanlar – hangi meselenin götürülüp nereye bağlanacağından habersiz, tam bir özensizlik ve gelişigüzellik tavrı içerisinde söylenilenler neye el verir, neyi tutup ayağa kaldırır? James, Dewey, Skinner gibi Amerikan pragmatistlerinin zeminini çoktan kaybetmiş düşüncelerinin, o da ikinci üçüncü elden, tekrarlanması ne kazandıracaktır? Eğitimin bugün kabul gören anlamıyla bile dünyanın başka hiçbir ülkesinde olmadığı kadar ağır tahrifatlara maruz kaldığı, vahim yaralar aldığı, kalan bütün sahalarda düzenleme yapacak rüşte sahip olunduğu teslim edilse bile burada mutlak vesayetin hak ve imtiyazlarından, cari dünya düzeninin iplerini elinde tutan her kimse onun hesabına tek bir adım bile gerilemeye yanaşılmadığı bir ülkede hiçbir şeye el vermediğinden ötürüdür ki bu alanda şimdiye kadar yapılan ıslahat denemeleri, iyileştirme çalışmaları meseleyi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmekten başka bir işe yaramamıştır.

III

Ob aber der Mensch nun von Natur moralisch gut oder böse ist?
Keines von beiden, denn er ist von Natur gar kein
moralisches Wesen;
er wird dieses nur, wenn seine Vernunft sich bis zu den
Begriffen der Pflicht und des Gesetzes erhebt.
[...]
Das nur ist die Ursache des Bösen,
daß die Natur nicht unter Regeln gebracht wird.
[...]
Er kann daher nur moralisch gut werden durch Tugend,
also aus Selbstzwang, ob er gleich ohne Anreize unschuldig sein kann.

I. Kant

"İnsanın içerisinde gelişmemiş halde bulunan birçok nüve vardır. Doğal yeteneklerini [birbirlerine göre] uygun nispetler içerisinde inkişaf ettirerek bu nüveleri geliştirmek ve [böylelikle] kaderini gerçekleştirmesini sağlamak bizim işimizdir."

"İnsan kendisini iyiye götürecek her türlü eğilimi-istidadı geliştirmelidir; Tanrısal Kayra insanın içerisine kendiliğinden biçimlenmeye hazır iyilik değil, fakat onu sadece bir eğilim, bir yatkınlık ve ahlak yasasının temyizinden mahrum olarak yerleştirmiştir. İnsanın ödevi kendisini geliştirmektir; [ruhunu-dimağını] inceltmektir ve kendisini yoldan sapmış bulduğunda [yoldan çıkanı] ahlaki yasanın boyunduruğu altına sokmaktır. Düşününce bunun çok zor ve müşkül olduğunu göreceğiz. Bu yüzden insanın bir ödev olarak üstlenebileceği ve kendisini adayabileceği en büyük ve en güç sorun eğitim meselesidir. Çünkü anlayış-kavrayış eğitime, eğitim de sırasında anlayışa-kavrayışa bağlıdır."

"İyi eğitim sayesinde dünyadaki iyilik adına her şey görünür hale gelir. Bunun için gerekli olan tek şey insanda gizli halde bulunan nüvelerin giderek daha fazla geliştirilmesidir; çünkü rüşeym halindeki kötülük tohumları insanın tabii eğiliminde bulunmayacaktır. Kötülük sadece denetim altına alınmamış tabiatın sonucudur."

Tanrısal Kayranın istediği budur: O, insanın tabiatında saklı halde bulunan iyiyi kendisinin ortaya çıkarmasını bekler. Ve deyiş yerinde ise insana şöyle seslenmiştir: "Çık dünyayı dolaş! Seni iyiye götürecek her türlü eğilimle-yatkınlıkla donattım. Sana düşen bu eğilimleri geliştirmektir. Mutluluğun da mutsuzluğun da sadece ve sadece senin kendi elindedir."

Yukarıdaki paragraflar Kant'ın bu kitapta çevirisini sunduğumuz *Über Pädagogik*'inden[1] alınmıştır. Üzerinde uzun uzadıya durulmayacak olsa da bir çevirmen olarak üstlendiğimiz sorumluluk en azından yukarıda söylenenleri tek bir cümleyle ifadelendirip bu çerçeve içerisinde birkaç sorunun cevaplanmasını gerekli kılmaktadır:

İnsanın kaderini gerçekleştirmesini sağlamak, "içerisinde gelişmemiş halde bulunan nüveleri uygun nispetler içerisinde geliştirmek"se, insanın bir ödev olarak üstlenebileceği ve kendisini adayabileceği en büyük ve en güç sorun, "insanın içerisine kendiliğinden biçimlenmeye hazır değil, fakat Tanrısal Kayranın insanın içine sadece bir eğilim, bir yatkınlık olarak koyduğu iyiliğin geliştirilip güçlendirilmesi", yani eğitim

1 [: Bilindiği gibi Kant, Königsberg Üniversitesi'nde 1776-77 kış, 1780 yaz, 1783-84 ve 1786-87 kış sömestrelerinde eğitim üzerine dersler vermişti. Kendisi sağlığında bu derslerin metinlerini yayınlamamış, metinlerin neşri öğrencisi ve daha sonra meslektaşı olan Rink'e kalmıştı. Dolayısıyla metnin tertip ve düzeni bir baskıdan diğerine değişebilmektedir. Çeviride bu farklılıkların takip edilmesini kolaylaştırmak için Dr. Theodor Vogt'un metni (Langensalza, 1883) paragraf başlarındaki düz rakamlarla, F. T. Rink'in (Königsberg, 1803) metni köşeli parantez içerisindeki rakamlarla, sair farklılıklar da dipnotlarda gösterilmiştir.]

meselesi ise: İnsan böylesine çetin bir ödevi ne için ve ne adına üstlenecektir?

Bu soru daha ileri götürülüp başka sorulara kapı aralayabilirdi. İnsanın üzerine böyle bir vazife ne zamandan beri terettüp eder ve o zamandan bu yana bu vazife hangi çerçeve içerisinde ve hangi ilkelerin ışığı altında ifa edilmiştir? İnsan böyle bir vazifeden imtina edebilir mi, eğer ederse bu ona neye mal olur, onu neyinden eder? Deruhte ettiği takdirde bu ona neyi kazandırır, kazandığı şey bu uğurdaki çabalarına değer mi? Bunlar ve bunların kapı aralayabileceği daha başkaları meselenin müstakilen ele alınacağı bir başka kitaba bırakılacak çaresiz.

"[H]er bir varlık için en iyi ve en makbul olan şey her birinin kendi doğasına özgü olan şeydir; bundan dolayı, madem ki zihin başka herhangi bir şeyden daha fazla insana özgüdür [insanidir], insan için en iyi ve en makbul [uygun] olanı zihni hayattır, bu yüzden bu hayat mümkün olan en üst seviyede gerçekleştirilecektir [(*eudaimonestatos*), Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, X. viii, 7, 623 (1178b8); X. vii. 9, viii.1, 619 (1178a1-10)]." Demek ki eski dünyada bu, insanın özüyle alakalı bir şey olarak anlaşılıyordu. Yeni dünyada ise insanın özgürlüğüyle: "İnsanda öylesine güçlü bir özgürlük eğilimi vardır ki daha erken yaşlardan itibaren aklın buyruklarına boyun eğmeye alışmalıdır." Hiç olmazsa bu özgürlük günümüzdeki gibi "keyfilik" ve "ilkesizlik" olarak değil de, eski dünyada anlaşıldığı gibi, sözgelimi *mağara alegorisi*nde ima edildiği biçimiyle, bu gölgeler dünyasından kurtuluş, biçimlerin sürekli ve sersemletici akışının ötesine geçme olarak anlaşılsaydı.

Kant yukarıdaki paragrafların iktibas edildiği risalede, bu uğurdaki bütün çabaların "nihai hedefinin insan kişiliğinin teşekkülü olduğu"nu (s. 94) söyler. Kişilik kavramından ne anlaşılması gerektiği, *Kişilik: Oluşumu ve Sorunları* isimli kitaptan hatırlanacaktır, *Kritik der pratikischen Vernunft*'da şu

şekilde açığa kavuşturulur: O, "insanı (duyular dünyasının bir parçası olarak) kendisinin üzerine yükselten bir güçten, onu sadece müdrikenin [anlakın] anlayabileceği şeylerin dünyasına, aynı zamanda bütün duyulur dünyaya ve onunla birlikte insanın zaman içerisindeki tecrübi olarak belirlenebilir varoluşuna hükmeden bir dünya ile bağlayan bir güçten... daha azı olamaz" (I. Kısım, 1. Kitap, 3. Bölüm: *Saf Pratik Aklın Güdüleri Üzerine*). Zira kişiliğinde saklı bulunan insan vakarından kişiliğinin teşekkülü sayesinde haberdar olacaktır insan. Ve "bir kişinin kendisine karşı ödevi, insanın belli bir vakara sahip olduğunun, o vakar ki insanı soylulaştırıp diğer bütün varlıkların üzerine çıkarır ve kişiliğindeki insanlığın bu vakarını ihlal etmeyecek şekilde davranmasının vazifesi olduğunun farkındalığına dayanır".

Eğitimin nihai hedefi kişiliğin teşekkülü, bununla hedeflenenin se insan kişiliğindeki vakarın farkına varılarak insan tabiatının kusursuzlaştırılması olduğu söylendi. *Jugendlehre*'de ise "bir kişilik olarak insan mükemmeliyetinin kişinin amacını ödev düşüncelerine göre belirleyebilmesine dayandığı" ifade edilir. O ödev ki, Kant gibi İngiliz soğukkanlılığından fazlasıyla payını almış bir Alman düşünürünü hiç umulmayacak tarzda kendinden geçirir:

"Vazife! Sen ki yüce ve kudretli isim, hoşa giden, duyguları okşayan hiçbir şeyi kucaklamaz, fakat sadece itaati talep edersin, ama gene de doğal nefret yahut dehşet uyandıracak şeyle iradeyi tehdit ederek harekete geçirmenin yollarını aramaz, fakat sadece kendiliğinden bir yolunu bulup akla giren, ne ki yine de gönüllü saygıyı (her zaman itaati olmasa bile) elde eden bir yasayı, önünde her türlü istek ve eğilimin sükût ettiği, her ne kadar gizlice ona karşı çalışsalar da, âciz kaldığı bir yasayı ortaya çıkarırsın: hangi kökendir seni değerli kılan? [S]enin eğilimlerle her türlü bağı mağrur bir şekilde reddeden asil soyunun kökü nerede bulunur? [B]ir kök ki insanların kendilerine kazandırabilecekleri yegâne

kıymetin vazgeçilmez koşulu olan şeyden çıkarılmalı, başka bir yerden değil!"

Buradan ötesi şimdilik sadece sorularla geçilecektir: Böylesine büyük bir coşkuyla seslenilen onun bizatihi kendisi mi yoksa onun gerisinde ona o vasfı kazandıran şey midir? O, kökenini nerede bulur? İnsanların kendilerine kazandırabilecekleri yegâne kıymetin vazgeçilmez koşulu olan şey nedir? Ve asıl önemlisi, bir şeyin ödev olarak kabul edilip yerine getirilmesinin son güvencesi olarak nereye müracaat edilecektir? Kazanılacak kişilikle farkına varılacağı söylenen *insan vakarına [die Würde der Menschheit]* mı? Peki *insan vakarı* kökünü nerede bulur? Ödev düşüncesine uygun hareket etmede [mi?]: Bir kişilik olarak insan mükemmeliyeti kişinin amacını ödev düşüncelerine göre belirleyebilmesine dayanır çünkü. Bu nasıl bir *'círculo vicioso'*dur? Ülkenin sözde "Aydınlanmacılar"ı yeni ihaleler peşinde koşacaklarına eskilerinin gediklerini kapamakla uğraşsalar daha iyi olurdu.

Yine bu risalede "Ödev aşkına bir şey yapmak akla itaat etmek demektir." (s. 86) denir. O halde sormak gerekir: Bu kendisi için "kategoriler" tespit edilen, yani anlayış ve kavrayış bakımından illetlerle malul olduğu söylenen akıl mıdır? Bu aklın buyruklarına itaat mi sağlayacaktır insana özgürlüğünü? O aradan geçen bu zaman içerisinde gördüğümüz kadarıyla özgürlük sağlamak şöyle dursun, dünyayı insana dar etmiştir. Ve bu akıldır kendi diliyle itiraf ettiği kategorilere, yani dar sınırlarına bakmadan dünyayı yeniden düzenlemeye kalkan ve bu düzene uymayan her neyse Prokrustes yatağına yatırıp keyfince kesip biçen.

"Kutsal, tutkusuz bir şeydir akıl." der Aristoteles. Doğrudur, ama bunun hemen ardından şu da eklenmelidir: "Gerçekten saf olmayan için saf olanı kavramak imkânsızdır." Platon'un *Phaidon*'da Sokrates'e söylettiği bu söz bütün kadim felsefede bir ilke-düstur haline gelmiştir: *Simile gaudet simili,*

simila similibus curantur. Bilme, bilinecek olana uygun uzvu gerektirir çünkü. Göz varsa güneş de vardır.

Aslında Kant da bunun farkındadır ve bu cümlenin hemen ardından ekler: "Çocuklara ödevden bahsetmek beyhudedir. Neticede çocuklar ödevi yerine getirilmediği takdirde ardından gelecek olanın dayak olduğunu düşündükleri bir şey olarak görürler."

O halde yine sormak gerekir: Peki sadece çocuklar mıdır, ödevi, yerine getirilmediği takdirde ardı sıra gelecek olanın dayak olduğunu düşünenler? Bir ömür boyu akıl takati bakımından çocukluktan kurtulamayan insanların sayısı az mıdır? Onlar ne olacaktır? Kişinin amacını ödev düşüncelerine göre belirleyebilmesi bir kişilik olarak insan mükemmeliyetinin ölçütü olarak kabul edilir, öyleyse gittikçe sürüleştirilen insan toplulukları karşısında böyle bir şeyin ferdiyetin tahakkukunu tazammun ettiği neden düşünülmez? Bunun herkese teklif edilebilir bir şey olmadığı, teklif edilebilecek düzeye gelse bile, her şeyin süratli bir parçalanma ve dağılma eğilimine girdiği bir dünyada çatışan taleplerin, bir sürü endişeyle parçalanmış ilgilerin ve zihni takıntıların ayak bağı olduğu modern dünya insanı için kolay hatta giderek mümkün bir şey olmayabileceği neden öngörülmez?

Bu bir eğitim meselesi değil, bu, yeryüzünde var olanların sonsuz çeşitliliği ve zenginliği karşısında takınacağımız tavırla ilgili bir meseledir. Militanca bir coşkuyla bu çeşitliliği dar aklımızın sınırları içerisine sığdırabileceğimiz bir düzene göre düzenlemeye tevessül, daha doğrusu cüret edecek miyiz, yoksa her ne olursa olsun her şeyin ne ise o olmasına izin verecek miyiz? İşin özü budur. Bu işler Doğu'da her zaman biliniyordu, ama her zaman bir *mysterium* olarak korunmuş ve hiçbir zaman ulu orta konuşulmamıştır. Ve dolayısıyla hiçbir zaman şu türden sözler edilmemiştir, yanlış olduğundan değil, işin sonunun nereye varacağı görüldüğünden:

"İğrenç ve saçma olan yerine, nefreti; insan ve tanrısal ceza korkusu yerine kendi vicdanının korkusunu; insanların kanaatleri yerine öz saygısını ve iç vakarını; söz ve safi dürtüler yerine eylemlerin iç değerini; duygu yerine anlayış gücünü; kasvetli, ürkek ve kederli adanmışlık-dindarlık yerine neşeliliği ve iyi huylu dindarlığı koyması" (s. 103) çocuklara öğretilmelidir. "Din önemini bir Kanun-koyucuya, üzerimizdeki bir Yargıca borçlu olduğu kadarıyla içimizdeki yasadır. Din Tanrı bilgisine tatbik edilmiş ahlaktır. Eğer din ahlak ile birleştirilmezse, bir teveccüh [lütuf ve inayet] kazanma çabasından ibaret kalır. İlahi söyleme, dua etme, kiliseye gidip gelme ilerleme yönünde insanlara sadece taze güç, taze cesaret kazandırmalı; yahut bunlar vazife fikriyle esinli bir yüreğin dile gelmesi olmalıdır. Bunlar iyi işler için hazırlıktan başka bir şey değildir ve işlerin kendileri olarak görülmemelidir ve Tanrıyı hoşnut edebilmemizin yegâne gerçek yolu daha iyi bir insan olmaktan geçer" (s. 105).

Ne kadar bozulmuş olursa olsun insan dünyasını üzerindeki dünya ile bağlayan bağa kimsenin dil uzatmaya cüret etmemesi gerekir, velev ki terbiye edilmiş bir akla sahip olsun. Çünkü bir defa böyle bir cüret gösterilirse işin sonunun nereye varacağını kimse kestiremez.

Nitekim her insan tekinin kişiliğinde saklı bulunan insan vakarının farkına varılması eğitimin gayesi olarak tespit edildikten çok değil kısa bir zaman sonra, eğitim dendiğinde, toplumun amaçlarına ulaşabilmek için insanın en etkin biçimde tasarlanmış yöntemlerle koşullandırılmasından, böylelikle içinde barındırdığı topluma aykırı bütün eğilimlerden arındırılmasından söz edilmeye başlamıştır. O gün arındırılması gereken, topluma aykırı olan eğilimlerdi, peki orada durdu mu bu arındırma işi? O gün bunu toplumun esenliği uğruna yaptıklarını ileri süren "davranış mühendisleri" acaba bu hadım etme işini orada bıraktılar mı?

O halde ilki yapmak istediklerinden çok kapı araladığı şeylerle, olmasa sözü edilemeyecek şeylerin telaffuz edilmesine, hayata geçirilmesine zemin hazırladığı için yargılanmalıdır. Böyle bir muhakemeden onu hangi iyi niyet kurtarabilir? Ve dünya üzerinde hiçbir din gösterilemez ki bu çeşitliliği tekdüzeleştirecek en küçük bir çaba içerisinde bulunmuş olsun.

Bugün de insanın kusursuzlaşma uğraşından söz edilmektedir: Peki, ne adına ve neyin kusursuzluğudur bu? Gözü çıkarından başka bir şey görmeyen, bu uğurda bildiğinden şaşmayan, bocalamayan, zerrece kendi içine dönme lüzumu duymayan, bütün sevkitabiilerini, dizginlemek bir tarafa, inadına ve alabildiğine kamçılayan, haris ve muhteris, acımasız ve merhametsiz bir insan için – dünya tarihinin hiçbir döneminde insanın insana kul köle edilebilmesinin bundan daha uygun şartlarına tanık olunmamıştır.

"Bilmeye cesaret et!" düsturuyla yola çıkıldı ve işte yolun sonuna gelindiğinde karşılaşılan slogan: "Gününü gün et ve sömür sömürebildiğin kadar!" Oysa dünya kuruldu kurulalı insanın temel şiarı ve en büyük ödevi "Ermeye cesaret et!" idi.

Son söz: Zemin kaymuş, taşlar yerinden oynamaya yüz tutmuş ve eğer gelinen noktada bir şeylerin ıslahı, ikmali, yahut inkılabı kaçınılmaz olmuş ise, topyekûn yapı-planına ait derin bir kavrayışa sahip olunmadıkça asla böyle bir şeye tevessül edilmemelidir. Hangi taş kımıldatıldığında nereden ses vereceği, neyin hangi nazik noktadan hareket ettirileceği, olmadı neyin kesilip atılacağı veya gürleşsin diye budanacağı, bunlar, nerede olunduğu bilinmeden yapılacak işler değildir. Bu anlaşılmadığından ötürüdür ki bugün geldiğimiz noktada dünyanın mihveri yerinden oynamaktadır.

Ahmet Aydoğan

I. BÖLÜM

GİRİŞ
EĞİTİM ÜZERİNE

1. İnsan eğitime ihtiyaç duyan tek varlıktır. Çünkü eğitimden[1] biz ahlaki terbiye[2] ile birlikte bakıp büyütmeyi (çocuğun bakılıp doyurulması), umumi talim[3] ve terbiyeyi[4] [*Zucht*] anlamalıyız. Buna göre insan birbiri ardı sıra bebeklik [bakım ve beslenmeye muhtaç olma], çocukluk [talim ve terbiyeye muhtaç olma] ve talebelik [tahsil ve irşada muhtaç olma] evrelerinden geçer.

2. Hayvanlar değişmez bir plana göre – yani kendilerine zarar vermeyecek şekilde, sahip olur olmaz güçlerini-yeteneklerini kullanırlar. Gerçekten, göçmen kırlangıç yavrularının daha yeni yumurtadan çıkmışken ve henüz gözleri görmezken yuvalarını kirletmemeye özen göstermeleri hayranlık uyandırıcıdır. Bu yüzden hayvanlar bakım ve gözetime ihtiyaç duymazlar, onların ihtiyaç duydukları, en fazla, yiyecek, sıcaklık, kılavuzluk yahut bir tür korumadır. Doğru, hayvanların çoğu yiyeceğe ihtiyaç duyar, fakat ihtiyaç duydukları şey bakım ve gözetim değildir. [2] Çünkü bizim bakım ve gözetimden kastettiğimiz, güçlerini kendilerine zarar verecek bir şekilde kullanmalarını engellemek için ebeveynlerin çocuklarına göstermeleri gereken şefkatli ihtimam ve dikkattir. Sözgelimi bir hayvan tıpkı çocuklar gibi, dünyaya gelir gelmez feryat figan etseydi, sesin etrafa toplayacağı kurtların ve diğer vahşi hayvanların avı olurdu.

1 [: *die Erziehung.*]
2 [: *die Bildung.*]
3 [: *die Unterweisung.*]
4 [: *die Disziplin.*]

3. Talim ve terbiye *[Disziplin]* hayvan doğasını insan tabiatına doğru değişikliğe uğratır. Hayvanlar yapıp yapabilecekleri her şeyi içgüdüleriyle yaparlar; bunun dışında bir miktar akıl onlara her şeyi daha başından sunmuştur. Fakat insan kendine ait bir akla ihtiyaç duyar. O, içgüdüye sahip olmadığı için, kendisi için bir davranış planı geliştirmek zorundadır. Ne var ki bunun tümünü bir kerede gerçekleştiremeyeceği, fakat dünyaya gelişmemiş olarak geldiği için, bunu onun için başkalarının yapması gerekir.

4. İnsanın bütün doğal yetenekleri insanın kendisinden kendi çabasıyla yavaş yavaş geliştirilmelidir. Bir nesil bir sonrakini eğitir. Bu eğitim **[3]** sürecinin ilk temelleri gerek kaba ve biçimlenmemiş, gerekse tam olarak gelişmiş insan durumunda görülebilir. Eğer sonuncusunun en başta geldiğini varsayarsak, insanın her halükârda daha sonra yozlaşıp barbarlığa geri dönmesi gerekirdi.[5]

Hayvani dürtüleriyle insanı insanlıktan, kendisi için tayin ve takdir edilmiş hedeften yüz çevirmekten alıkoyan şey talim ve terbiyedir. Sözgelimi talim ve terbiye onun tehlikeye fevri ve vahşice atılganlığını dizginler. Dolayısıyla terbiyenin sadece menfi veçhesi vardır, yaptığı iş insanın doğal serkeşliğini dizginlemek ve dengelemektir. Eğitimin müspet tarafı öğretimdir.[6]

5 [: İnsanın iptidai durumu konusundaki "Cennet" ve "Vahşilik" varsayımlarıyla ilgili olarak bkz. Kant, *Mutmaßlicher Anfang der Menschengeschichte*, Kants Gesammelten Werken (Akademieausgabe), [Bd. 8].]

6 [: Maalesef Türkçenin yetersizliği Kant'ın eğitimin çeşitli veçheleri için kullandığı sözcükler arasındaki ince ayrımların kaybolmasına neden olmaktadır. Sözgelimi eğer *talim* ve *irşat* sözcükleri kök anlamlarıyla hâlâ kullanılıyor olsaydı burada yukarıda kullanılan sözcüğün karşılamadığı şu ilişkiler karşılanırdı: *die Unterweisung: weisen*, yöneltmek, idare etmek, öğretmek, göstermek; *die Weisung*, talimat, emir, yönerge; *L. status, statuere, instituere, institute*, kurmak, tesis etmek; *institutio*, talim, eğitme, talimat; *instructus, struere*, toplamak, üst üste yığmak; *instruere*, sağlamak, donatmak, talim et[tir]mek. *Bildung* söz konusu olduğunda aynı şey ikinci sözcük için de geçerlidir. Neyse ki metin ../.

Serkeşlik[7] özünde kanun-kural tanımazlıktır. İnsan talim-terbiye ile insanlığın kanunlarına tabi kılınır ve sınırlamayı [haddi-hududu] hissedecek bir konuma getirilir. Bununla beraber bu çok erken yaşlarda halledilmelidir. Çocuklar sözgelimi önce okula bir şeyler öğrenmeleri için değil, fakat daha çok, sessizce oturup [4] kendilerine söylenenleri gerektiği gibi yapmaya alışmaları için gönderilmeli. Ve bunun amacı daha sonraki hayatlarında akıllarına gelen veya nazarı dikkatlerine çarpan şeyi derhal tatbik mevkiine koymayı istememelerini sağlamaktır.

5. Özgürlük sevgisi doğal olarak insanda o kadar güçlüdür ki, bir kere özgürlüğe alıştığında, artık her şeyi onun uğruna feda edecektir. Sırf bu sebepten ötürü talim-terbiyenin disiplin kısmı çok erken dönemlerde yerini almalıdır, çünkü bu yapılmadığı zaman, hayatta daha sonra kişiliği değiştirmek kolay olmayacaktır. Disiplinden yoksun [yani kendi kendini sınırlama becerisi gelişmemiş] insanlar gelip geçici her arzuyu, her hevesi takip etmeye yatkındırlar. Bunu vahşi kavimler arasında da görürüz, onlar her ne kadar bir müddet Avrupalılar gibi iş yahut vazifelerini yerine getirseler de, hiçbir zaman Avrupalılara, Avrupalıların tarz ve tavırlarına alışamazlar. Onlardaki, Rousseau ve diğerlerinin tasavvur ettikleri gibi, soylu özgürlük duygusu değil, fakat bir tür barbarlık – deyiş yerinde ise hayvanlık, henüz gelişmemiş insani tabiattır. Dolayısıyla insanlar kendilerini erken yaşlarda aklın buyruklarına boyun eğmeye alıştırmalıdır. [5] Çünkü bir insanın gençliğinde sınırsız engelsiz kendi irade §sini takip etmesine izin verilirse, bütün hayatı boyunca belli bir kuralsızlık-kanunsuzluk onun yakasını bırakmayacaktır.

./..baştan sona bu ince ayrımlar üzerine kurulu değildir ve Kant eğitim üzerine görüşlerini köken anlamlarını göz önünde bulundurarak sözcükler arasındaki bu ince ayrımlar üzerine oturtmaz, sözgelimi *die Bildung* bir yerde *ahlaki terbiye*, başka bir yerde *kişilik eğitimi*, bir başka yerde düz *eğitim* anlamında kullanılır vb.]

7 *die Wildheit.*

Ve gençliğinde haddinden aşırı bir anne şefkatiyle korunup gözetilmesi böyle bir insanın yararına değildir, çünkü daha sonra iş hayatına adım attığında her yönden engelleme ve muhalefetle daha fazla karşılaşacak ve sürekli olarak terslenecektir.

Daha sonra yönetici olacakları için gençliklerinde mânia ve engelleme ile karşılaştırılmamaları yüksek sınıftan olanların eğitimlerinde çok sık yapılan bir hatadır. Doğal özgürlük sevgisi nedeniyle insanın doğal kabalığını ehlileştirmesi gereklidir; hayvanlarda bunu içgüdüleri gereksiz kılar.

6. İnsan bakım-gözetim[8] ve eğitime[9] ihtiyaç duyar. Eğitim terbiye (disiplin) ve öğretimi[10] tazammun eder. Bunlara bildiğimiz kadarıyla hayvanlar gereksinim duymazlar, çünkü kuşlar hariç onların hiçbiri yaşlılarından bir şey öğrenmezler; **[6]** kuşlar ötmeyi öğrenirler ve anne kuşun bütün gücüyle, tıpkı okuldaki çocuklar gibi, annelerinin etrafına toplanıp incecik gırtlaklarından aynı sesleri çıkarmaya çalışan yavruları için ötüşünü seyretmek dokunaklı bir manzaradır. Kuşların içgüdüleriyle ötmediklerine, fakat bunu annelerinden öğrendiklerine kendimizi ikna etmek için bir tecrübe yapmak zahmete değer. Bir kanaryanın yumurtalarının yarısını alıp yerine serçe yumurtalarını koyduğumuzu ya da yavru serçeleri yavru kanaryalarla değiştirdiğimizi varsayalım; eğer daha sonra yavru kuşları dışarıdaki serçeleri işitemeyecekleri bir odaya koyarsak, yavrular kanaryanın ötüşünü öğrenecekler ve böylelikle kanarya gibi öten serçelerimiz olacaktır. Gerçekten de her bir kuş türünün nesiller boyunca değişmeksizin muhafaza edilen kendine özgü bir ötüşünün olması hayranlık uyandırıcıdır ve nesilden nesile devralınarak muhafaza edilen bu ötme biçimi belki de dünyadaki aslına en sadık şeydir.

8 [: *die Wartung*.]
9 [: *die Bildung*.]
10 [: *die Unterweisung*.]

7. [7] İnsan ancak eğitimle insan olabilir. Eğitimin kendisinden çıkardığı [oluşturduğu] her ne ise o sadece odur.[11] İnsanın ancak insan tarafından – yani kendileri eğitim görmüş insanlarca eğitilmesi dikkat çekicidir. Bu sebepten ötürüdür ki bazı insanların bizzat kendilerinin disiplin ve eğitime [talim ve terbiyeye] muhtaç durumda olması, onları önlerindekini eğitmek için uygun olmayan eğitimciler yapar. Eğitimimizi üstlenecek insana göre daha yüksek tabiata sahip bir varlık olmuş olsaydı eğer,[12] insanın neye muktedir olduğunu [neler yapabileceğini] o zaman görebilirdik. Ne var ki insanın tabii kabiliyetlerini tam olarak kestirmek bizim için güçtür. Çünkü [8] bazı şeyler insana eğitimle[13] verilir, bazı şeylerse ancak eğitimle geliştirilir. Yüksek zümrenin katkısıyla ve insanların güç birliğiyle bu bahiste bir tecrübe yapmak mümkün olsaydı, bu suretle insan için erişilmesi mümkün olan yüksekliğin seviyesi ile ilgili olarak bilgi edinilebilirdi. Fakat yüksek tabakadakilerin genellikle sadece kendi ilgi ve çıkarlarını düşündükleri ve tabiatımızı mükemmeliyete bir adım daha yaklaştıran önemli eğitim tecrübelerinde yer almadıklarını müşahede etmek, düşünen kafa için önemli olduğu gibi, insan kardeşlerini seven kimse için de esef verici bir durumdur.

Hiç kimse gösterilemez ki gençliğinde ihmal edilmiş olup da daha sonra kusurunun talim terbiyede mi yoksa ahlaki eğitimde mi (buna öğretim de diyebiliriz) olduğunu bilmeksizin olgunluk çağına ulaşabilsin. Eğitimden geçmemiş insan kaba, talim terbiye görmemiş insan serkeştir. Talim terbiyenin [9] ihmali eğitim öğretimin ihmalinden daha büyük bir kötülüktür, çünkü bu sonuncusu daha sonra hayat içerisinde telafi edilebilir, fakat serkeşlik [kanun kural tanımaz-

11 [: "O sadece eğitimin kendisini yaptığı şeydir." Ya da: "O her ne ise [her ne olmuşsa] eğitim sayesinde olmuştur."]

12 [: Yani: Eğitimimizi üstlenecek kimse insandan daha yüksek tabiata sahip bir varlık olmuş olsaydı eğer...]

13 [: *die Erziehung*.]

lık] giderilemez ve talim terbiyede yapılan yanlışlık hiçbir zaman tamir edilemez.

Eğitimin sürekli düzeltilip geliştirilmesi, nesillerin birbiri ardına insanlığın mükemmeliyetine doğru bir adım daha ilerlemeleri mümkündür; çünkü insan tabiatının mükemmeliyetinin büyük sırrı eğitimde saklıdır. Bu doğrultuda ancak şimdi bir şeyler yapılabilir, çünkü ilk kez insanlar iyi bir eğitimin gerçekten parçası olan şeyleri doğru bir şekilde değerlendirmeye ve açık bir şekilde anlamaya başladılar. Eğitimle insan tabiatının sürekli inkişaf edeceği ve insan tabiatına layık olacak bir duruma ulaştırılacağının farkına varmak sevindiricidir. Bu bize gelecekte daha mutlu bir insan soyu beklentisinin yolunu aralamaktadır.

8. Bir eğitim teorisinin beklentisi [tasarladığı şey] yüksek, göz kamaştırıcı bir mefkuredir ve biz onu derhal [10] gerçekleştiremesek de bunun pek bir önemi yoktur. Gerçekleşmesinin önündeki güçlük ve engellere karşın yeter ki bu fikre bir hilkat garibesi yahut acayip bir şey nazarıyla bakmayalım ve onu güzel bir düş olarak damgalamayalım.

Bir fikir henüz tecrübe edilmemiş bir mükemmeliyet tasavvurundan[14] başka bir şey değildir. Sözgelimi adalet ilkeleriyle yönetilen mükemmel bir devlet fikri! Böyle bir tasavvur henüz tahakkuk ettirilmemiş olduğu için imkânsız mıdır? Bizim tasavvurumuz öncelikle doğru olmalıdır, eğer bu noktada bir kusuru yoksa, halihazırda gerçekleştirilmesinin önündeki bütün engellere rağmen bütünüyle imkânsız değildir. Sözgelimi varsayalım yalan evrensel hale gelmektedir, doğru konuşmak bu yüzden keyfi bir tutumdan, gelip geçici bir istekten başka bir anlam taşımayacak mıdır? İnsanın bütün doğal yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim fikri de kesinlikle doğru bir fikirdir.

9. Mevcut eğitim sistemi içerisinde insan, varlığının [varoluşunun] amacına tam olarak ulaşmamaktadır. Çün-

14 [: *der Begriff von einer Vollkommenheit.*]

kü insanlar o kadar değişik şekillerde yaşamaktadırlar ki! Tekbiçimlilik yahut tekdüzelik ancak bütün insanların aynı ilkelere göre hareket etmesi ve bu ilkelerin onlar için ikinci bir tabiat haline gelmesi durumunda ortaya çıkabilir. İmkân ve kudretimiz dahilinde olan, **[11]** amaçlarına daha uygun hale getirilmiş bir eğitim tasarısı-taslağı hazırlamak ve gelecek nesillere bu taslağın ne şekilde tatbik mevkiine konulabileceği hususunda yönergeler bırakmaktır, ki böylelikle onlar bunu kademe kademe gerçekleştirebilsinler. Sözgelimi örnek olarak ayıkulağını[15] ele alalım. Bir kökten filizlendiğinde bu bitki sadece tek renkte çiçekler açar; ama tohumdan filizlendiğinde çiçekler çok değişik renkleri ihtiva eder. Tabiat bitkiye bu çok çeşitli tohumcukları[16] yerleştirmiştir ve bunların gelişimi sadece bir uygun ekim ve dikim meselesidir. O halde bu, insan için de böyledir!

10. İnsanın içerisinde gelişmemiş halde bulunan birçok nüve vardır. Doğal yeteneklerini [birbirlerine göre] uygun nispetler içerisinde inkişaf ettirerek bu nüveleri geliştirmek ve [böylelikle] kaderini gerçekleştirmesini sağlamak bizim işimizdir. Hayvanlar bunu kendileri için ve farkında olmaksızın gerçekleştirirler. İnsan buna erişmek için çabalamalı, bunun için mücadele etmelidir, fakat eğer varoluşunun amacı hakkında bir tasavvuru bile yoksa bunu gerçekleştiremez. Tek bir kişi için **[12]** bu amaca ulaşmak kesinlikle imkânsızdır. Varsayalım ilk ebeveynler bu bakımdan tam olarak gelişmişler, beceri ve yetenek sahibiler ve çocuklarını nasıl eğiteceklerini biliyorlar. Bu ilk ebeveynler çocuklarına bir örnek sunuyorlar ve çocuklar da buna benzemeye çalışıp böylelikle doğal yeteneklerinden kimisini geliştiriyorlar. Bununla beraber onların bütün yetenekleri bu şekilde geliştirilemez, çünkü her şey tesadüfi koşullarda örneklerin çocuklara gösterdiği şeye bağlıdır. Eski zamanlarda insanla-

15 [: *die Aurikeln*, yahut ayıpençesi.]
16 [: *der Keim*.]

nın insan tabiatının erişebileceği mükemmeliyet konusunda tasavvurları yoktu – hatta şimdi bile bu konuda çok açık bir fikre sahip değiliz. Ne var ki şurası her türlü şüpheden beridir: Bir insan teki, talebeleri onu hangi olgunluk [irşat edicilik] seviyesine ulaştırmış olursa olsun, onların kaderlerine erişmelerini sağlayamaz. Buna muvaffak olmak için lüzum duyulan sadece birkaç insan tekinin değil, bütün insan soyunun çalışmasıdır.

11. [13] Eğitim ancak nesiller boyu tatbikatla kusursuz hale gelebilecek bir sanattır. Her bir nesil, bir önceki neslin bilgisiyle donanmış olarak, insanın doğal yeteneklerini uygun nispet [yahut ölçüleri] ve amaçlarıyla bağıntısı içerisinde geliştirecek bir eğitime gittikçe daha fazla yaklaşabilir ve böylelikle bütün insan soyunu kaderine [varacağı son menzile] doğru ilerletebilir. Tanrısal Kayra'nın istediği budur. O insanın tabiatında saklı halde bulunan iyiyi kendisinin ortaya çıkarmasını bekler. Ve deyiş yerinde ise insana şöyle seslenmiştir: "Çık, dünyayı dolaş! Seni iyiye götürecek her türlü eğilimle-yatkınlıkla donattım. Sana düşen bu eğilimleri geliştirmektir. Mutluluğun da mutsuzluğun da sadece ve sadece senin kendi elindedir."

12. [14] İnsan kendini iyiye götürecek her türlü eğilimi-istidadı geliştirmelidir; Tanrısal Kayra insanın içerisine [kendiliğinden biçimlenmeye] oluşmaya hazır iyilik değil, fakat onu sadece bir eğilim, bir yatkınlık ve ahlak yasasının temyizinden mahrum olarak yerleştirmiştir. İnsanın ödevi kendisini geliştirmektir; [ruhunu-dimağını] inceltmektir ve kendisini yoldan sapmış bulduğunda [yoldan çıkanı] ahlaki yasanın boyunduruğu altına sokmaktır. Düşününce bunun çok zor ve müşkül olduğunu göreceğiz. Bu yüzden insanın bir ödev olarak üstlenebileceği ve kendisini adayabileceği en büyük ve en güç sorun eğitim meselesidir. Çünkü anlayış-kavrayış eğitime, eğitim de sırasında anlayışa-kavrayışa bağlıdır. Dolayısıyla buradan eğitimin ancak yavaş adımlar-

la ilerleyebileceği anlaşılmış olmalıdır ve eğitim usulüne dair doğru bir anlayış ancak bir neslin diğerine tecrübe ve bilgi birikimini aktarması ve her bir neslin birikimini kendinden sonrakine aktarmazdan evvel ona kendine ait bir şeyler ilave etmesi halinde ortaya çıkabilir. Böyle bir anlayış fevkalade geniş bir kültür ve tecrübeyi gerekli kılmaz mı? Buna ancak daha sonraki bir aşamada ulaşılabilirdi ve bu anlayışı biz kendimiz tam olarak **[15]** gerçekleştirmiş değiliz. Burada şu soru ortaya çıkar: Birbirini takip eden nesiller boyunca insan soyunun eğitiminde takip edilen süreci, tek bir kişinin eğitiminde takip [taklit] etmemiz gerekmez mi?

Diğer hepsinden daha güç olduğunu düşünebileceğimiz iki insan buluşu vardır – yönetim sanatı[17] ve eğitim sanatı[18] ve insanlar bunların anlamları hususunda hâlâ bir kesinliğe varmış değiller.

13. Fakat insanın yeteneklerini geliştirirken nereden başlayacağız [duracağımız yeri nerede tespit edeceğiz]? Gelişmemiş, ilkel bir toplum durumundan mı, yoksa belli bir gelişmişlik düzeyindeki toplumdan mı başlayacağız? İlkel bir insanlık durumundan bir terakki, bir gelişme tasavvur etmek kolay değildir (ilk insanın neye benzediğini anlamak bu yüzden bu kadar güçtür) ve buradan şu kadarını anlayabiliriz ki, böyle bir durumdan çıkan bir gelişme içerisinde insan kaçınılmaz olarak bu duruma tekrar tekrar geri dönmüş ve ondan kendini kurtarmıştır. Hatta birçok medeni milletin erken dönemlerine dair kayıtlarında açık seçik bir vahşilik lekesini hâlâ görebiliyoruz, ama yine de sadece yazının mümkün hale gelmesi için kim bilir ne kadar büyük bir kültürel gelişme **[16]** gerekliydi! O kadar büyük ki uygar insan topluluğu bakımından yazı sanatının başlangıcına dünyanın başlangıcı denilebilir.

17 [: *die Regierungskunst.*]
18 [: *die Erziehungskunst.*]

14. İnsanın doğal yeteneklerinin gelişimi kendiliğinden gerçekleşmeyeceği için her türlü eğitim bir sanattır. Tabiat insanın içine bu amaç için bir içgüdü yerleştirmemiştir. Bu sanatın kökeni gibi tatbiki [gelişme süreci] de ya mekanik ve plansızdır [belirli şartların belirlediği tasarıdan yoksundur] ya da yargı gücünün kullanımını gerekli kılar. Şansa ya da tesadüfe bağlı durumlarda herhangi bir şeyin insana faydalı mı yoksa zararlı mı olduğunu tecrübe ile öğreniyorsak eğitim sanatı sadece mekaniktir. Safi mekanik olan her türlü eğitim birçok hatayı ve kusuru da beraberinde getirir, çünkü üzerine oturacağı güvenilir ilkelere sahip değildir. Eğer eğitim insan tabiatını varlığının amacına erişebilecek şekilde geliştirecekse o zaman bünyesinde kesinlikle yargı gücünün kullanımına yer vermelidir. Eğitilmiş ebeveynler çocukların kılavuz olarak **[17]** faydalanabilecekleri örneklerdir. Ne var ki eğer çocuklar ebeveynlerini geçeceklerse eğitim bir çalışma, bir araştırma olmalıdır, aksi halde ondan hiçbir şey için ümit besleyemeyiz, eğitimi bozulmuş olan [kötü bir eğitim almış] bir insan başkalarını eğitmeye çalışırken kendi hatalarını tekrarlamaktan başka bir şey yapmayacaktır. Eğitimin mekanizması bir bilime dönüştürülmelidir, aksi halde asla tutarlı bir çaba-amaç olmayacaktır[19] ve bir nesil bir başkasının bina ettiğini yerle bir edebilecektir.

15. Bilhassa eğitimle ilgili tasarılar oluşturan insanların göz önünde bulundurması gereken bir eğitim ilkesi şudur: Çocuklar içinde bulunulan zaman dilimi için değil, fakat gelecekte insanın mümkün gelişmiş durumu için eğitilmelidir; bir başka ifadeyle insanlık fikrini ve insanın umumi kaderini gözden kaçırmayacak [buna intibak edebilecek] bir tarzda eğitilmelidir. Bu ilke büyük önemi haizdir. Ebeveynler çocuklarını genellikle, dünya ne kadar kötü olursa

19 [: Bu son yan cümlecik Rink edisyonunda mevcuttur.]

olsun, kendilerini mevcut şartlara uydurabilecekleri tarzda eğitirler yalnızca. Fakat onlara bundan çok daha iyi bir eğitim vermelidirler ki, böylelikle gelecekte [18] daha iyi bir dünya kurulabilsin.

16. Ne var ki bu noktada iki önemli güçlükle karşılaşırız:

I) Ebeveynler genellikle sadece çocuklarının bu dünyada muvaffak olmalarını nazarı itibara alırlar ve bunun endişesini taşırlar ve II) idareci mevkiinde bulunanlar tebaalarını sadece kendi amaçlarını gerçekleştirmek için birer amaç olarak görürler.

Ebeveynler evlerini, yöneticiler devleti düşünürler. Her ikisi de insanın mukadder menzili olan ve içinde tabii bir eğilime sahip olduğu evrensel iyiliği ve kusursuzluğu hedeflemez. Fakat bir eğitim tasarısının temelinin âlemşümul *[kosmopolitisch]* olması gerekir. Peki, o halde evrensel iyi fikri fert olarak bizler için zararlı mıdır? Asla! Çünkü her ne kadar bu tasavvur için bir şeylerin feda edilmesi gerektiği gibi bir kanaat hasıl oluyorsa da mevcut koşulları içerisinde fert için bile en iyi olan şeye doğru bir ilerleme kaydedilir. Ve bu durumda ortaya çıkacak göz kamaştırıcı sonuçlar! İyi eğitim sayesinde dünyadaki iyilik adına her şey görünür hale gelir. Bunun için gerekli olan tek şey [19] insanda gizli halde bulunan nüvelerin giderek daha fazla geliştirilmesidir; çünkü rüşeym halindeki kötülük tohumları insanın tabii eğiliminde bulunmayacaktır. Kötülük sadece denetim altına alınmamış tabiatın sonucudur. İnsanda sadece iyinin nüveleri vardır.

17. Fakat dünyanın daha iyi durumu ne ile hâsıl edilecektir?[20] Yöneticilerle mi yoksa onların tebaaları sayesinde [mi]? Bu sonuncularla mı, ki onlar kendilerini devletin iyilikleri için atabileceği adımları yarı yarıya karşılayacak [intibak edecek] kadar geliştireceklerdir? Eğer idare mevkiinde olanlara güvenilecekse ilk önce onların eğitimleri geliştirilmelidir, çün-

20 [: Ya da: "Fakat dünya daha iyi bir duruma ne ile veya neyin sayesinde getirilecektir?"]

kü gençliklerinde mukavemetle-muhalefetle karşılaşmalarına izin verilmemekle yapılan büyük hata nedeniyle uzun zamandan beri eğitimin yanlışlıklarından mustariptir onlar. Açık bir alanda kendi başına duran bir ağaç eğilip bükülür ve serazat dallanıp budaklanır; [20] halbuki bir ormanın ortasındaki ağaç etrafındaki diğer ağaçların tazyikiyle eğilip bükülmeden atabildiği kadar boy atar, yukarıdaki havayı ve günışığını arayarak uzadıkça uzar. Aynı şey yöneticiler için de geçerlidir. Her halükârda kendi içlerinden biri yerine tebaası arasındaki birisi tarafından eğitilmeleri her zaman daha iyidir. Bu yüzden ancak eğitimlerinin tebaalarınınkinden daha yüksek türden bir eğitim olması halinde yöneticilerin önderliğinde vücuda getirilecek ilerlemeden ümitvar olabiliriz. Şu halde eğitim [Karl Adolf von] Basedow ve diğerlerinin zannettikleri gibi öyle uzun boylu yöneticilerin katkısına değil, esas itibariyle özel çabaya dayanır; çünkü tecrübeyle müşahede ediyoruz ki onlar evrensel iyiyi, sayesinde kendi amaçlarına ulaşabilecekleri devletin refahı kadar göz önünde bulundurmuyorlar. Ne var ki eğer bu amaç için mali imkân sağlarlar ise, bu tasarının hazırlanması onlara bırakılmalıdır. İnsan aklının mükemmeliyeti ve bilgisinin genişletilmesi ile ilgili her şey için de bu böyledir. Nüfuz ve para bunu kendi başına yapamaz; sadece bu işin ağırlığını hafifletebilirler. [21] Devletin mali imkânları hususunda söz sahibi olanlar bu amaç için sarf edilecek miktarın hazineye getirebileceği kazancı başından hesaplayacak kadar hasis davranmasalardı belki bunu yapabilirlerdi. Hatta akademik kurumlar bile bu işi bu zamana kadar üstlenmekten imtina etti ve gelecekte bu işi üstlenme ihtimalleri de her zaman ne kadar idi ise şimdi de ancak o kadardır.

Şu halde okulların sevk ve idaresi bütünüyle en aydın, en bilgili uzmanların kararına bırakılmalıdır. Kültürün her dalı, her şubesi bir insanla başlar, tek bir insan zaman içerisinde daha sonra diğerlerini yavaş yavaş etkiler. İnsan doğasının hedefine doğru zaman içerisinde tedricen ilerlemesi ancak

evrensel iyiye ilgi duyan ve içinde gelecekte daha iyi bir dünyanın kurulacağı ümit ve düşüncesini her dem taze tutabilecek geniş görüşlü insanların çabaları sayesinde mümkündür. Halkına yalnızca hayvanlar âleminin bir parçasını oluşturan ve hedefi sadece insan soyunu sürdürmek olan güruh nazarıyla bakan yöneticilerle ara sıra da olsa hâlâ karşılaşmıyor muyuz? Eğer o, aklın eğitimi meselesini düşünüyorsa bunun nedeni sadece amaçlarını gerçekleştirmede halkının kendisine daha fazla yararının dokunabilmesini sağlamaktır. İnsan teklerinin bu doğal amacı göz önünde bulundurmaları elbette gereklidir, [22] fakat onların ayrıca insanlığın gelişimini ve insanların sadece zeki ve kurnaz değil, fakat iyi olmalarını sağlamayı bilhassa akıllarından çıkarmamaları gerekir ve en güç olanı da onların gelecek kuşakları bir mükemmeliyet durumuna kendilerinin eriştiklerinden daha fazla yaklaştırmaya çalışmaları lüzumudur.

18. Şu halde eğitim sayesinde insan:

1) Önce disipline boyun eğdirilmelidir; disiplin dendiğinde bundan her zaman bizim hayvani tabiatımızı, ister tek bir fert olarak, isterse toplumun bir üyesi olarak insanda, insanlığımızın daha iyi bir duruma gelmesi bakımından sınırlayan tesiri anlamalıyız. Şu halde disiplin sadece serkeşliği [itaatsizliği] dizginleyip sınırlar.

2) İkinci olarak, eğitim insanı aynı zamanda kültürle donatmalıdır.[21] Kültür eğitim[22] ve öğretimi[23] içine alır. Yeteneği gün yüzüne çıkaran kültürdür. Yetenek çeşitli amaçlara intibak edebilecek durumda olan bir melekeye sahip olmaktır. Dolayısıyla yetenek herhangi bir amacı belirlemez, fakat bunu daha sonra ortaya çıkacak olan koşullara bırakır.

21 [: Aslına daha yakın bir ifadeyle: "... gelişimine uygun zemini sağlamalıdır."]

22 [: *die Belehrung*: Esasen buradaki, telkinde bulunmak, bir kişiyi aydınlatmak, bilgi vermek anlamında eğitimdir.]

23 [: *die Unterweisung.*]

Bazı beceriler esas itibariyle herkes için iyidir, sözgelimi okuma ve yazma gibi; diğerleri, mesela müzik gibi, sadece belirli amaçlar peşinde olanlar için [iyidir], ki biz kendimizi [23] sevdirmek için bunlarla uğraşırız. İşin doğrusu yeteneğin kullanılabileceği çok çeşitli amaçlar neredeyse sınırsızdır.

3) Üçüncü olarak eğitim kişiye ayrıca ayırt etme melekesi ve anlayış[24] kazandırmalıdır, öyle ki kişi bu sayede kendisini toplum içerisinde idare edebilsin, kendisini sevdirebilsin, tesir ve nüfuz kazanabilsin. Bunun için medenilik[25] dediğimiz bir kültür türü gereklidir. Bu sonuncusu rikkat, zarafet, nezaket ve kişiyi bütün insanları kendi amaçları için kullanma becerisi kazandıracak bir tür geniş görüşlülüğü-basireti gerekli kılar. Bu incelik-medenilik farklı çağların sürekli değişen zevklerine göre farklılık gösterir. Nitekim yirmi ya da otuz yıl önce toplumsal münasebetlerde teşrifat kuralları hâlâ revaçtaydı.

4) Dördüncü olarak ahlaki terbiye[26] eğitimin bir parçasını oluşturmalıdır. Bir insanın herhangi bir amaç için uygun olması yeterli değildir, fakat onun mizacı o şekilde terbiye edilmelidir ki o artık iyi amaçlar dışında hiçbir şey seçmesin. İyi amaçlar zorunlu olarak herkes tarafından tasvip edilen ve aynı zamanda herkesin hedefi olabilen amaçlardır.

24 [: *die Klugheit* ya da basiret.]
25 [: *Zivilisierung*, medenilik yani rikkat, zarafet, nezaket vs.]
26 [: *die Moralisierung*.]

19. [24] İnsan ya alıştırılıp[27] eğitilebilir[28] ve mekanik biçimde öğretimden geçirilebilir ya da gerçekten aydınlatılabilir. Atlar ve köpekler alıştırılır [uysallaştırılır]; fakat insan da alıştırılabilir [terbiye edilebilir].[29]

Ne var ki çocukların sadece alıştırılması-uysallaştırılması yeterli değildir; çünkü onların düşünmeyi öğrenmesi daha büyük önemi haizdir. Düşünmeyi öğrenerek insan keyfi-gelişigüzel değil, sabit-değişmez ilkelere göre hareket etmesini öğrenmeye başlar. Dolayısıyla eğitimin bir hayli şey gerektirdiğini görüyoruz. Fakat kural olarak özel eğitimimizde dördüncü ve en önemli mesele hâlâ önemli ölçüde ihmal edilmektedir: Çocuklar büyük bölümü itibariyle ahlaki terbiyeleri Kiliseye bırakılacak şekilde eğitilmektedir. Çocukların küçüklüklerinden itibaren kötülükten nefret etmeyi öğrenmeleri o kadar önemlidir ki – sadece Tanrının onu yasaklamış olması nedeniyle değil, fakat kötülüğün **[25]** bizatihi nefreti mucip olmasından ötürü. Eğer çocuklar bunu küçük yaşlarından itibaren öğrenmez iseler, kuvvetle muhtemeldir ki şöyle düşüneceklerdir: Tanrı yasaklamamış olsaydı, kötülük yapmakta bir beis olmazdı ve bu durumda izin verilirdi ve dolayısıyla belki de ara sıra O bir istisna yapardı. Fakat Tanrı en kutsal varlıktır ve sadece iyi olanı arzu eder ve bizim erdemi, sadece kendisi istediği için değil, kendisi için kendisinden ötürü sevmemizi ister.

27 [: *dressieren*.]
28 [: *abrichten*: (hayvanlar için) terbiye etmek, yetiştirmek.]
29 [: Rink edisyonuna göre bu paragrafın sonu şöyle biter: Bu sözcük [yani *dressieren*] İngilizce *to dress* (giyinmek) fiilinden gelir. Buradan da giyinme odası [*Dreßkammer*] yani vaizlerin giyindikleri yer türer.]

Bir disiplin, kültür ve medenilik-incelik çağında yaşıyoruz, fakat hâlâ ahlaki terbiye çağından çok uzaktayız. İnsanlığın mevcut durumuna göre, denilebilir ki devletin refahı ile insanların sefaleti yan yana gelişmektedir. Gerçekten içinde yaşadığımız zamanın kültür adına sahip olduğu bunca şeyden hiçbirinin yerinin olmadığı uygarlaşmamış bir durumda mevcut toplum durumundan daha mutlu olup olmayacağımız hâlâ çözüme kavuşturulmamış bir mesele olarak durmaktadır; çünkü bir insan önce **[26]** akıllı ve iyi hale getirilmedikçe nasıl mutlu kılınabilir? Ve bu bizim ilk hedefimiz yapılıncaya kadar kötülüğün miktarı azalmayacaktır.

20. Normal okullar kurmazdan evvel tecrübeye dayalı okullar[30] kurulmalıdır. Eğitim ve öğretim sadece mekanik olmamalı; sabit-değişmez ilkeler üzerine oturtulmalıdır; her ne kadar eğitim aynı zamanda sadece akıl ve muhakeme yoluyla değil, fakat belli bir anlamda mekanik bir şekilde ilerlemeli ise de.

Avusturya'da okulların büyük bölümü normal okullar olarak kullanılmaktaydı ve bunlar, aleyhine çok fazla şeyin (ve sebepsiz de değil) söylendiği değişmez bir plan üzerine kurulmuş ve o plan üzere faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bu okullar hakkında seslendirilen en başta gelen şikâyet öğretimin safi mekanik biçimde yapıldığıydı. Fakat diğer bütün okulların kendilerini bu normal okulların modeline göre şekillendirmesi zorunluydu, çünkü hükümet bu okullarda eğitim görmemiş kimselerin terfi etmesini bile reddediyordu. Bu, yönetimin eğitim meselelerine nasıl müdahale edebileceğine ve zorlamadan ne denli çok çeşitli kötülüğün meydana gelebileceğine bir misaldir.

Doğrusu insanlar eğitimde tecrübelerin lüzumsuz olduğunu ve herhangi bir şeyin iyi mi kötü mü olduğunu [yargı gücümüzle] aklımızdan çıkarabileceğimizi **[27]** düşünmekte. Bu büyük bir hatadır, tecrübe bize bir tecrübenin sonuçla-

30 [: *Experimentalschulen.*]

rının çok kere beklediğimizden bütünüyle farklı olduğunu öğretmektedir.

Dolayısıyla kendimize kılavuz olarak tecrübelerimizi seçmemiz gerektiği için hiçbir neslin kendi başına eksiksiz bir eğitim tasarısı çıkartamayacağını görüyoruz. Yolu temizlemek üzere bir ölçüde bu doğrultuda bir başlangıç yapmış olan tecrübeye dayalı tek okul Dessau Enstitüsüdür. Eleştirebileceğimiz birçok yanlışlıklarına –tecrübeden çıkarılmış bütün sonuçlarla yan yana giden yanlışlıklar[31]– yani daha da fazla tecrübe gerektiren[32] yanlışlıklara rağmen bu onu övgü için söylenmelidir. Bu okul belli bir anlamda öğretmenlerin kendi yöntemlerini ve tasarılarını geliştirmekte özgür oldukları ve öğretmenlerin birbirleriyle ve Almanya'nın bütün bilginleriyle iletişim içerisinde olduklan tek okuldu.[33]

31 [: Ya da: ki bu yanlışlıklar tecrübelerin sunduğu bütün sonuçlarda bulunur.]

32 [: Ya da: ... her zaman yeni tecrübelere gebe olan.]

33 [: Rink edisyonunda bu paragrafı s. 27 takip eder.]

21. Eğitim çocuğun bakım-gözetimini[34] ve büyüme süreci içerisinde terbiye ve tekevvününü[35] içine alır. Bu sonuncusu, ki esası **[28]** disiplindir, öncelikle menfidir, yani hataların düzeltilmesinden ibarettir. İkinci olarak müspettir, esası öğretim ve rehberliktir ve dolayısıyla kültürün bir bölümünü oluşturur. Rehberlik talebeyi öğrendiklerini tatbik mevkiine koymaya yönlendirme anlamına gelir. Dolayısıyla sadece öğreten özel bir öğretmen[36] ile talebesine rehberlik eden ve onu yönlendiren mürebbiye yahut lala[37] arasında fark vardır. Biri sadece okul için, diğeri hayat için eğitir.

22. Eğitim ya özel ya herkese açıktır. Bu sonuncusu sadece öğretimle ilgilidir ve her zaman bu herkese açıklık özelliğini koruyabilir. Öğretilenlerin tatbiki özel eğitime bırakılır. Tam anlamıyla herkese açık eğitim [kamu eğitimi], öğretim *[Unterweisung]* ile ahlaki eğitimi *[moralische Bildung]* birleştiren bir eğitimdir. **[29]** Hedefi iyi bir özel eğitimi desteklemektir. Bunu yapan bir okula bir eğitim enstitüsü *[ein Erziehungsinstitut]* denir. Bu türden enstitüler çok olamaz ve burada eğitim gören çocukların sayısı da az olmalıdır, başka türlü olamaz, çünkü ücretler kaçınılmaz olarak yüksek olacaktır, zira enstitüler gelişkin bir yönetim yapısı gerektirir, ki bu da bir sürü harcamayı beraberinde getirir. Düşkünler evi ve hastaneler nasılsa burada da öyledir. Onlar için gerekli binalar, yöneticilerin, gözetmenlerin ve hizmetçilerin maaş-

34 [: *die Versorgung.*]
35 [: *die Bildung.*]
36 [: *der Informator.*]
37 [: *der Hofmeister.*]

ları birden mali kaynakların yarısını süpürüp götürür, dolayısıyla şurası hiç kuşku götürmez, eğer bütün para doğrudan onların evine gönderilmiş olsaydı, fakirlere-düşkünlere daha iyi bakılmış olurdu. Bu sebepten ötürü zenginlerin çocuklarının dışında bu kurumları kimsenin paylaşmaması görüşünü desteklemek de güçtür.

23. Bu tür kamu [herkese açık] kurumların amacı özel eğitimi geliştirmektir. Eğer ebeveynler yahut eğitim işinde onlara yardımcı olanların kendileri iyi eğitilmiş olsalardı, herkese açık kurumların **[30]** masrafları bir ölçüde kısılabilirdi. Bu tür kurumların amacı tecrübeler yapmak ve kişileri eğitmektir, ta ki zaman içerisinde bu kurumlardan iyi bir özel eğitim çıkabilsin.

24. Ev eğitimi yahut özel eğitim ya ebeveynler tarafından ya da eğer onların bu iş için zamanları, yatkınlıkları, yetenekleri yoksa, kendilerine bu hususta yardım etmeleri için ödemede bulunulan başkaları tarafından yerine getirilir. Fakat bu tür yardımcılar tarafından verilen özel eğitimde çok büyük bir güçlükle, demek istediğim ebeveyn ve öğretmen arasında otoritenin bölünümü [meselesi] ile karşılaşılır. Çocuktan öğretmenin [*der Hofmeistern*] yönetimine itaat etmesi, ama aynı zamanda ebeveynlerin keyfi isteklerini yerine getirmesi istenir. Bu güçlükten kurtulmanın tek yolu ebeveynlerin otoritelerinin tümünü özel öğretmene terk etmeleridir.

25. O halde ev eğitimi kurumlarda verilen eğitim üzerinde, ya da tersi, nasıl ve ne ölçüde bir üstünlüğe sahiptir? Sadece yeteneğin geliştirilmesi açısından değil, fakat bir yurttaşın ödevlerine bir hazırlık olarak görüldüğünde, öyle zannediyorum ki kurumlarda verilen eğitimin genel olarak en iyisi olduğu kabul edilmelidir. **[31]** Ev eğitimi çoğu kez sadece aile içerisindeki hata ve sorunları beslemekle kalmaz, fakat bunların yeni nesilde devam etmesine de zemin hazırlar.

26. Şu halde eğitim ne zamana kadar devam etmelidir? Gencin tabiatın kendi kendisini sevk ve idare edebilmesini buyurduğu hayat evresine eriştiği döneme kadar; içinde cinsiyet dürtüsünün geliştiği, kendisi bir baba olabilecek ve kendi çocuklarını eğitebilecek çağa kadar. Bu döneme genellikle on altı yaşında ulaşılır. Bundan sonra da eğitimin bazı araçlarından yararlanabiliriz ve kimi disiplinleri kendi kendimize tatbik edebiliriz; fakat sözcüğün olağan anlamında eğitime artık ihtiyaç duymayız.

27. Çocukluğun ilk evresinde çocuk boyun eğmesini ve müspet[38] itaati öğrenmelidir. Bir sonraki evrede, hâlâ belli kuralları takip etmek zorunda olsa da, kendi kendisine düşünmesine ve belli ölçüde özgürlüğün tadını çıkarmasına izin verilmelidir. İlk dönemde mekanik, ikinci dönemde ahlaki bir kısıtlama vardır.[39]

28. Çocuğun itaati ya müspet ya menfidir. Kendi kendisine karar veremeyeceği ve taklit melekesi kendisinde hâlâ güçlü olduğu için kendisine söyleneni yapmak zorunda olduğunda müspet; ya da eğer başkalarının kendisine iyi bir karşılık vermelerini istiyorsa, başkalarının yapmasını arzu ettiği şeyleri yapmak zorunda olduğunda menfi.[40] İlk durumda itaat etmemenin neticesi cezalandırılmadır; ikincisinde ise [karşılık] insanların onun isteklerini kabul etmemeleri, onlara riayet etmemeleridir. O bu durumda, **[32]** her ne kadar kendi kendisine düşünebiliyorsa da, kendi zevkiyle ilgili olarak başkalarına bağımlıdır.

29. Eğitimin en büyük meselelerinden biri çocuğun kendi özgür iradesini kullanma yeteneğinin zorunlu sınırlamaya boyun eğmeyle nasıl birleştirileceğidir. Çünkü sınırlama zorunludur! Sınırlamaya [itaat edilmesi mecburi güce]

38 [: Rink edisyonunda "edilgin".]
39 [: Rink edisyonunda bu paragraf 21'in hemen ardından gelir, yani [28] in içindedir.]
40 [: Bu cümle Rink edisyonundan alınmıştır.]

rağmen özgürlük duygumu nasıl geliştireceğim? Talebemi özgürlüğünün kısıtlanmasına tahammül etmeye alıştıracağım ve aynı zamanda özgürlüğünü doğru kullanmasına kılavuzluk edeceğim. Bu olmadıkça her türlü eğitim mekanik [bir eğitim] olmaktan öteye geçemez ve eğitimi tamamlandığında çocuk özgürlüğünü yerli yerinde kullanabilecek duruma hiçbir zaman ulaşmayacaktır. [O sebeple] erken yaşlarda toplumun kaçınılmaz muhalefeti hissettirilmeli ki, böylelikle kendi kendine yetmenin, mahrumiyete katlanmanın ve kendisini başkalarına bağımlılıktan kurtarmada elzem olan şeyleri elde etmenin ne kadar güç olduğunu öğrenebilsin.

30. Burada aşağıdaki hususlara riayet etmemiz gerekir:

1) Öncelikle, küçük yaşlarından itibaren çocuğa her bakımdan mükemmel serbestiyeti tanımalı/tattırmalıyız (kendisine zarar vermesi muhtemel durumlar hariç, sözgelimi bir bıçağı eline aldığında) **[33]** meğer ki bu şekilde davranırken başkalarının özgürlüğüne müdahale etmiyor olsun. Sözgelimi ağlarken ya da gürültülü bir şekilde eğlenir veya oynarken başkalarını rahatsız eder.

2) İkinci olarak, ancak başkalarının kendi amaçlarına ulaşmasına izin vererek kendi amaçlarına ulaşabileceği gösterilmelidir. Sözgelimi itaatsizlik ederse veya derslerini bellemeyi reddederse aradığı, beklediği eğlence *[Vergnügen]* reddedilmelidir.

3) Üçüncü olarak, kısıtlamanın-sınırlamanın sadece zaman içerisinde özgürlüğünü doğru şekilde kullanmasını öğrenebilmesi ve aklını bir gün özgür olabilecek, yani başkalarının yardımına muhtaç olmayacak şekilde geliştirmek için konulduğuna ikna edilmelidir.[41] Bu bir çocuğun idrak edeceği son şeydir. Çocuklar bu türden gerçekleri hayatta

41 [: Ya da: Üçüncü olarak kısıtlamanın-sınırlamanın getirilmesinin tek sebebinin zaman içerisinde özgürlüğünü doğru şekilde kullanmasını öğrenebilmek ve aklını bir gün özgür olabilecek, yani başkalarının yardımına muhtaç olmayacak şekilde geliştirmek olduğuna ikna edilmelidir.]

çok sonra idrak ederler, çünkü hayatın ileriki evrelerinde kendi kendilerine yeter hale gelmek zorundadırlar; zira onlar ebeveynlerinin evlerinde nasılsalar bunun hep böyle süreceğini, zahmetsiz meşakkatsiz, ekmeğin ve suyun hep böyle önlerine geleceğini zannederler. Çocuklara ve özellikle zenginlerin ve soyluların çocuklarına bu idrak ettirilmedikçe, bütün hayatları boyunca çocuk kalan **[34]** Otaheiti'nin [Tahiti] sakinlerinden farksız olacaklardır. Keza böyle bir sistem içerisinde kabiliyetlerimizi başkalarınınkiyle kıyaslamayı ve başkalarının haklarının önümüze koyduğu sınırlamaları görerek gereğince hareket etmeyi öğrendiğimiz için kamu eğitiminin üstünlüğünü görüyoruz. Her yerde engelle, muhalefetle karşılaştığımız için bize gösterilmiş bir önceliğe-ayrıcalığa sahip olamayız, ancak gerçek erdemle temayüz edebilir ve başkaları üzerinde [ancak böylelikle] bir üstünlük elde edebiliriz. Kamu eğitimi geleceğin yurttaşları için en iyi okuldur.

Ama yine de bir başka güçlükten, yani cinsel meselelerle ilgili bilgiyi daha cinsel olgunluğa atılan ilk adımlarda kötülüğe kapı aralamayacak [insanın zayıflıklarına yenilmesine imkân tanımayacak] şekilde verme güçlüğünden söz edilmesi gerekir. Mamafih bu mesele daha sonra ele alınacaktır.

31. [35] Eğitim ya fiziki ya da uygulamaya dönüktür.[42] Fiziki eğitimin bir bölümü insanın hayvanlarla müştereken sahip olduğu şey, yani bakım ve gözetimdir. Hayata dönük yahut ahlaki eğitim bir insana özgür bir varlık olarak nasıl yaşaması

42 [: *Physisch oder Praktisch.* Bir sonraki cümleden de anlaşılacağı üzere bu tabir *Praktisch* kavramını karşılamamaktadır. Bilindiği gibi Kant terminolojisinde doğayla ilgili olan ve doğal süreç neticesinde oluşan her şey "pratik" veya "ahlaki" diye adlandırılır. Kant'a göre buradaki nedensellik ile özgürlük arasındaki antinomidir ve sadece kendi felsefesine özgü bir çatlak değil insan düşüncesinin temel *dikhotomia*larından biridir. Mesele dizinin bir sonraki kitabı olan *"Bir Eğitim Ülküsü Olarak Ruh Yüceliği"*nde ele alınacaktır.]

gerektiğini öğreten eğitimdir. (Özgürlükle bağı olan herhangi bir şeye pratik [hayata dönük] diyoruz.) Bu kendi kendisini idame ettirebilecek ve aynı zamanda ferdiyet duygusunu muhafaza ederek toplum içerisindeki uygun yerini alabilecek bir kişiliğin, özgür bir varlığın eğitimidir.

32. Şu halde bu pratik eğitim üç kısımdan müteşekkildir:–

1) Çocuğun genel yeteneğinin inkişaf ettiği mutat okul müfredatı, mekanik eğitim – **[36]** okul öğretmeninin işi.

2) Özel öğretmen yahut rehberin *[Hofmeister]* gözetiminde pratik hayat meseleleri – bilgece ve basiretle davranma konusunda öğretim.

3) Ahlaki kişiliğin eğitimi.

İnsanlar okul öğretiminin verdiği eğitime hayatın değişik mesleklerinde muvaffak olmak bakımından gerekli yeteneği geliştirmek için ihtiyaç duyarlar. Okul eğitimi her bir üyeye kendine ait ferdi bir kıymet kazandırır. Bunun yanı sıra pratik hayat meselelerinde bilgece hareket etmeyi öğrenerek bir yurttaş olarak eğitilir ve hem kendisini toplumla nasıl bağdaştıracağını hem de onu kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullanacağını öğrenerek kendi yurttaşları için değerli hale gelir. Ve son olarak ahlaki eğitim insana bütün insan ırkı bakımından bir değer kazandırır.

33. Eğitimin bu üçlü bölümlemesinde okul öğretimi zaman sıralamasında ilk basamağı teşkil eder; çünkü bir çocuğun yeteneklerinin önce geliştirilmesi ve eğitilmesi gerekir, aksi halde pratik hayat meselelerinde bilgi edinemez. [Akıllıca hareket etme dediğimiz] basiret yeteneklerimizi doğru kullanma melekesidir. Ahlaki eğitim bir insanın kendisinin anlayış-kavrayış sahibi olması gereken temel ilkeler üzerine oturduğu kadarıyla **[37]** bu zaman sıralamasında en sonda yer alır. Bununla beraber safi sağduyu üzerine oturduğu kadarıyla başından itibaren hesaba katılması gerekir, yani fiziksel eğitimle aynı zamanda verilmelidir; çünkü eğer ahla-

ki eğitim ihmal edilirse çocukta birçok kusur kökleşecektir, ki daha sonraki bir aşamada eğitimin bütün teşirleri [eğitim sayesinde kazanılabilecek her şey, o kusur] karşısında güçsüz kalacaktır. Yetenek ve genel hayat bilgisi bahsinde her şey bütünüyle talebenin yaşına bağlı olacaktır. Bırakın çocuk çocuklara özgü tarzda zeki ve kurnaz olsun; bırakın çocukça açıkgöz ve şakacı olsun, fakat yetişkin bir insan gibi kurnaz değil. Yetişkin bir kimse için nasıl ki çocukça bir akıl uygun değilse, bu [yetişkin insan kurnazlığı] da bir çocuk için aynı derecede uygun değildir.

II. BÖLÜM

FİZİKİ EĞİTİM ÜZERİNE

34. Her ne kadar çocuklar ev eğitimlerini üstlenenlerin bakım ve gözetimlerine fiziksel eğitimlerini de üstlenecekleri kadar erken yaşlarda teslim edilmiyorsa da, [bu işi üstlenecek olanların] bir çocuğun eğitiminin bu bölümünü başından sonuna kadar sürdürmek için gerekli olan her şeyi bilmeleri aynı zamanda kendileri için faydalıdır. Özel öğretmenin evin sadece yaşça daha büyük çocuklarıyla ilgilenmesi gerekebilir, ne var ki öğretmenin eğitim görevini üstlendiği süre içerisinde **[38]** evde başka çocuklar da doğabilir ve eğer o akıllıca davranırsa her zaman ebeveynlerin sırdaşı yahut dert ortağı ve küçüklerin fiziki eğitimi hakkında akıl danışılacak biri olma vasfını taşıyacaktır; öğretmen evde iyi eğitim görmüş tek kişi olduğu sürece, bu duruma da o kadar çok sık rastlanır. Bu yüzden öğretmen, çocukların fiziksel eğitimi konusunda daha önce malumat edinmiş olmalıdır.

35. Fiziki eğitim aslında çocuğun sadece bakım ve gözetimine, doyurulup beslenmesine dayanır ve genellikle ebeveynlerin ya da dadıların işidir. Tabiatın çocuk için sunmuş olduğu besin anne sütüdür ve anne çocuğa bakıp besleyebilecek durumda olduğunda **[39]** bu her ikisi için daha iyidir. Ne ki çocuğun mizacının bundan etkilenmesi önyargıdan başka bir şey değildir, her ne kadar çoğu kez, "Bu sana emdiğin sütten geçmiş olmalı" şeklinde bazı kişilik özelliğinden bahsedildiğine tanık olunuyorsa da.

Bununla beraber bazı uç durumlarda, sözgelimi annenin sağlığının elvermediği hallerde bu kurala istisna getirmeliyiz. Eskiden bebeğin doğumundan sonra annenin verdiği

ve kesilmiş süt suyunu andıran ilk sütün sağlıksız olduğuna ve çocuk emmezden evvel sağılıp atılması gerektiğine inanılırdı. Mamafih Rousseau Tabiat boş olan hiçbir şeyi yaratmadığı için bu ilk sütün çocuk için yararlı olup olmadığı konusunda bir karara varmaları için bu konuya hekimlerin dikkatini çekti ve sonunda ortaya çıktı ki her zaman yeni doğan bebekte karşılaşılan ve hekimler arasında *meconium* olarak bilinen ifrazat en iyi bu sütle geçiyormuş, dolayısıyla bu ilk süt bebeğe zararlı değil yararlıymış.

36. Bir bebeğin hayvan sütüyle de beslenip beslenemeyeceği sorusu sorulmuştur, fakat insan sütü cevher bakımından hayvan sütünden çok farklıdır. Otlanarak beslenen bütün hayvanların sütü, eğer ekşi **[40]** herhangi bir şey – sözgelimi tartarik asit, sitrik asit, yahut özellikle peynir yapımında kullanılan maya asidi ilave edilecek olursa çok çabuk pıhtılaşır-kesilir. Halbuki insan sütü pıhtılaşmaz-kesilmez. Fakat eğer anne yahut dadı birkaç günlüğüne sürekli sebze ile beslenseler sütü aynı inek vb. sütü gibi kesilecektir; her ne kadar bu beslenme tarzını terk edip normale döndüğünde sütü tekrar her zamanki kadar iyi hale gelecekse de. Bundan annenin yahut dadının emzirme süresi boyunca et ile beslenmelerinin en iyi ve en sağlıklı olduğu sonucuna varılmıştır. Çocuklar sütü çıkardıklarında sütün kesildiği görülür. Çocuğun midesindeki asit bu yüzden sütün kesilmesini başka herhangi bir asit türünden daha fazla hızlandıracaktır, çünkü insan sütü başka türlü pıhtılaştırılamaz. Eğer çocuğa kendiliğinden pıhtılaşan süt verilseydi kim bilir bunun ona ne kadar zararı dokunurdu! Bununla beraber bebeklerini yetiştirme tarzları bakımından başka milletlerin âdetlerinden her şeyin buna bağlı olmadığını anlıyoruz.

Asya'da **[41]** et dışında nadiren başka bir şey yiyen ve güçlü sağlıklı bir halk olan bir Rus kabilesi vardır. Ne var ki bunlar pek uzun yaşamazlar ve o kadar çelimsiz bir bünyeye sahiptirler ki –kimsenin kolay kolay bekle-

yemeyeceği kadar ağırlıkça hafif– tam gelişmiş bir genç, bir çocuk kadar kolay taşınabilir. Diğer taraftan İsveçliler ve bilhassa Hindistan'daki kavimler nadiren et yerler, ama insanları uzun ve iri yapılıdır. Bu sözünü ettiğimiz örneklerden anlaşılmaktadır ki her şey çocuğu emziren kimsenin sağlığına dayanmaktadır ve emziren anne ya da dadı için en iyi beslenme tarzı onun bünyesine en iyi uyan beslenme tarzıdır.

37. Burada eğer anne sütü kesilir ise çocuğun nasıl beslenmesi gerektiği sorusu ortaya çıkar. Geçmişte bir müddet her türden nişastalı yiyecek denenmiş, fakat bu tür yiyeceklerin çocuk için ilk dönemde iyi olmadığı [anlaşılmıştır].

Şarap, baharat, tuz vs. gibi uyarıcı türden hiçbir şeyin çocuğa verilmeyeceğini özellikle aklımızdan çıkarmamalıyız. Bununla beraber çocukların bu tür şeyler için güçlü bir arzu duydukları da tuhaf bir gerçektir; bunun nedeni bunların uyarıcı işlevi görmeleri ve henüz gelişmemiş iştihalarını **[42]** onlar için hoş bir tarzda uyarmalarıdır. Rusya'da çocuklara kendileri de iyi birer şarap tüketicisi olan ebeveynleri tarafından konyak verildiği doğrudur ve Rusların güçlü ve sağlıklı bir halk olduğu müşahede edilmiştir. Elbette onların böyle bir alışkanlığa karşı koyabilmeleri iyi bir bünyeye sahip olmaları gerektiğini ispatlar: Bununla beraber başka türlü yaşamaları mümkün olan çoklarının bunun sonucunda öldükleri bir vakıadır. Çünkü sinirler için böylesi erken uyarıcılar birçok rahatsızlığın nedenidir. Çocuklar bünyeyi zayıflatma ihtimalleri çok kuvvetli olduğu için çok sıcak yiyecek ve içeceklerden bile dikkatli bir şekilde uzak tutulmalıdır.

38. Bundan başka, çocukların kanı doğal olarak yetişkinlerinkinden zaten daha sıcak olduğundan çok sıcak tutucu parçalarla sarılıp sarmalanmalarının gerekli olmadığına da dikkat etmeliyiz. Bir çocuğun kanının sıcaklığı **[43]** 110° fahrenhaytı bulur, halbuki yetişkin bir erkek yahut kadının kanı ancak 96°

fahrenhayta çıkar. Bir çocuk, yetişkinlerin hoşlandığı sıcaklık derecesinde boğulacaktır. Çok kalın ve sıcak tutucu elbiseler giymek, çok sıcak içkilere alışkanlık kesbetmek yetişkinler için de iyi değildir, çünkü soğuk alışkanlıklar her şeyden evvel insanı güçlü ve dirençli yapar. Bu sebepten ötürü çocuk için soğuk ve sert bir yatak iyidir. Ayrıca soğuk banyolar da. Çocuğun açlığını getirmek [yeme arzusunu uyandırmak] için hiçbir uyarıcı kullanılmamalıdır, çünkü açlık sadece hareket ve meşguliyetin sonucu olmalıdır. Bununla beraber çocuğun onu kaybettiğini hissettirecek neviden herhangi bir şeye alışmasına da izin verilmemelidir. İyi ya da kötü, alışkanlıkların oluşumunu suni olarak teşvik etmemek daha iyidir.

39. İlkel kavimler arasında bebeklerin sarılıp sarmalanması âdetine asla riayet edilmez. Sözgelimi Amerika'daki ilkel kavimler **[44]** toprağa çukurlar kazarlar ve bunların içine çürümüş ağaçların toprağını serperler, ki bu, çocukların bir ölçüde temiz ve kuru kalmasını sağlar. Çocuklar üzerleri yapraklarla örtülü olarak bu çukurlarda yatarlar, üzerlerinde bundan başka bir şey olmadığından uzuvlarını serbestçe hareket ettirirler.

Sadece kendi rahatımız için çocuklarımızı mumyalar gibi sıkı sıkıya sarıp sarmalarız, uzuvlarının kımılmasına veya bükülmesine meydan vermemek için, böylelikle onları bakıp gözetleme zahmetine girmemiş oluruz. Ve yine de çoğu kez büküldüklerine ve bunun da sadece sarıp sarmalamaktan kaynaklandığına tanık oluruz. Ayrıca bu, çocukları da rahatsız eder ve uzuvlarını neredeyse hiç kullanamadıklarından ötürü deyiş yerinde ise umutsuzluğa sürüklenirler. Ve o zaman insanlar çocuğa seslenerek ağlamasını durduracaklarını zannederler. Fakat aynı duruma bir yetişkinin maruz kalmış olduğunu gözünüzün önüne getirin ve bakın bakalım çok geçmeden feryat edip çığlık atıyor mu atmıyor mu, huzursuz olup umutsuzluğa sürükleniyor mu sürüklenmiyor mu?

Genel olarak şunu aklımızdan çıkarmamalıyız, ilk dönem eğitim sadece menfidir, bir başka ifadeyle, Tabiatın tedbirine hiçbir şey eklememeli, **[45]** fakat sadece onun tedbirlerinin yerli yerince işleyip işlemediğine bakmalıyız. Eğer buna bizim açımızdan herhangi bir ilavenin yapılması gerekli ise, bu, çocuğu katılaştırma [kemiklerini sertleştirme] süreci olmalıdır. Bu yüzden de çocuklarımızı sarıp sarmalama alışkanlığını terk etmeliyiz. Mamafih illa bir tür önlem almak istiyor isek eğer, en uygun düzenleme İtalyanların kullandıkları ve *arcuccio* dedikleri türden deri parçalarıyla kaplı bir tür sandık olacaktır. Çocuk bu kutudan hiçbir zaman, hatta annesi tarafından emzirilirken bile dışarı çıkarılmaz. Bu, çocuğu geceleyin annesiyle birlikte uyurken boğulma tehlikesinden korur, oysa bizde birçok çocuk bu şekilde hayatını kaybetmektedir. Bu düzenek çocuğu sıkı sıkıya sarıp sarmalamaktan daha iyidir, çünkü uzuvlara daha büyük bir hareket serbestisi sağlar, ama aynı zamanda bedenine zarar verebilecek yahut eğip bükebilecek herhangi bir şeye karşı bir önlem ve koruma **[46]** olarak da hizmet eder.

40. Erken dönem eğitimine mahsus bir başka yanlış âdet yahut alışkanlık bebeklerin sallanmasıdır. Bunu yapmanın en kolay yolu bazı köylülerin kullandıkları usuldür. Beşik yahut salıncak bir sicim ile tavan kirişine asılır ve sicim çekildiğinde beşik kendiliğinden sallanır. Mamafih sallama tamamen kötü ya da sakıncalı değildir, çocuk için zararlı olan ileri geri sallamadır. Bunu yetişkin insanlarda görüyoruz, çoğu kez onlarda sallanma bir baş dönmesi ve bulantı hissi meydana getirmektedir. Dadılar sallamak suretiyle çocuğu sersemletmek ve böylelikle ağlamalarını dindirmek isterler. Halbuki ağlama çocuk için sağlıklı bir şeydir, çünkü çocuk doğduktan sonra ilk nefesini aldığında damarlarındaki kanın yönü değişir, ki bu bir acı duygusuna-algısına sebebiyet verir; çocuk derhal ağlamaya başlar ve ağlarken sarf

edilen enerji gelişir ve bedeninin değişik organlarını güçlendirir. Ağlayan bir çocuğun yardımına hemen koşmak [47] –dadıların yaptığı gibi ona ninniler söylemek– çocuk için hiç iyi değildir ve çoğu kez onu bozan şeyin tohumları böylelikle atılmış olur, çünkü ağlayarak isteğinin yerine getirildiğini gördüğünde daha da fazla ağlayacaktır.[1]

41. Çocuklara genellikle yürütme kayışı ve yürüteç yahut çekçek ile yürüme öğretilir; fakat düşünülecek olursa sanki hiç eğitim-öğretim eksikliği nedeniyle yürümeyi beceremeyen bir insan görülmüş gibi insanların çocuklara nasıl yürüyeceklerini öğretmekte ısrar etmeleri tuhaf ve şaşırtıcı bir şey gibi görünür. Ayrıca yürütme kayışı çocuklar için özellikle zararlıdır. Bir zamanlar bir yazar mustarip olduğu nefes darlığının, göğüs kafesini darlaştırdığını düşündüğü için, çocukken kullanılan yürütme kayışından kaynaklandığına kuşku duymadığını yazmıştı. Zira çocuk yerdeki her şeyi eline aldığı ya da her şeyi topladığı için göğüs kafesi yürütme kayışıyla sınırlanır ve göğüs kafesi henüz gelişmediği için herhangi bir baskı onu düzleştirebilir ve bu suretle aldığı biçim hayat boyu muhafaza edilir. Bundan başka, yürüteçle çocuklar, yürümeyi kendi kendilerine öğrendikleri kadar güvenli bir şekilde öğrenmezler. En iyi usul çocukları yürümeyi kendi kendilerine yavaş yavaş öğreninceye kadar [52] emeklemeye bırakmaktır. Yerdeki kırık ve parçalardan kendi kendilerine zarar vermelerini önlemek için yere yün bir kilim yahut örtü serilebilir, bu aynı zamanda sert zemine düşmelerini de engeller.

Genellikle çocukların çok ağır bir şekilde düştükleri söylenir; ne var ki böyle değildir ve kimi zaman düşmek onlara zarar vermez. Çok geçmeden dengelerini bulmayı ve kendilerini incitmeksizin düşmeyi öğrenirler. Çocuğun başını bir tür geniş kenarlı bonelerle korumak mutattır, bunun onu yüz üstü düşmekten koruyacağı zannedilir. Fakat sadece menfi

1 [: Rink edisyonunda bu paragrafı s. 51 ve s. 48 takip eder.]

bir eğitim, çocuğa Tabiatın kendisine zaten vermiş olduklarını kullanmayı öğretmek yerine, suni araçları kullanmaya dayanır. Burada tabii araçlar çocuğun elleridir, o bunları kendisini dengeli ve sağlam hale getirmek için kullanmayı öğrenecektir. Ne kadar suni araçlar kullanırsak o araçlara o kadar bağımlı hale geliriz.

42. Genel olarak ifade etmek gerekirse, ne kadar az araç kullanılırsa **[53]** ve çocukların daha fazla şeyi kendi kendilerine öğrenmelerine izin verilirse o kadar iyidir. O zaman bunları daha bütüncül ve eksiksiz biçimde öğreneceklerdir.

Sözgelimi bir çocuğun yazı yazmayı kendi kendine öğrenmesi gayet mümkündür; çünkü birisi bir zamanlar bunu kendi kendine keşfetmiş olmalıdır ve bu keşif öyle çok güç bir keşif değildir. Sözgelimi bir çocuk birinden ekmek isteseydi, istediği şeyin bir resmini çizmesi ondan istenebilir, o da belki de kaba taslak yuvarlak bir şey çizebilirdi; istediklerini biraz daha kesin bir şekilde tarif etmesi istenmesi üzerine –çünkü çizdiği yuvarlak bir taş olabileceği gibi bir somun ekmek de olabilir– o zaman E harfini bir şekilde ifade etmeye zorlanabilirdi, vb. Çocuk kendi alfabesini bu şekilde icat edebilirdi, ki daha sonra bunu sadece başka işaretlerle değiştirmesi gerekirdi.

43. **[54]** Kimi çocuklar vardır ki dünyaya bazı kusurlarla gelir. Bu kusurları düzeltmenin bir yolu yok mudur? Birçok bilgin yazarın görüşüne göre bu gibi durumlarda korselerin hiçbir faydasının olmadığı, bilakis kan ve safra dolaşımını ve bedenin hem dış hem iç kısımlarının sağlıklı genişlemesini engellediği için sakatlığı daha da azdırabileceği tespit edilmiştir. Eğer çocuk serbest bırakılırsa vücudunu kullanacaktır ve korse takan bir insan onu çıkardığında hiç korse kullanmamış birisinden daha zayıf olacaktır. Belki de adalelerin daha güçlü olduğu tarafa daha fazla ağırlık vererek çarpık ya da aksak doğmuş olanların hayrına bir şeyler

yapılabilir. Bununla beraber bu aynı zamanda tehlikeli bir iştir, çünkü doğru dengeyi [55] kim kararlaştıracaktır? Her ne kadar bunu zor ve zahmetli bulabilecekse de çocuğun uzuvlarını kullanmasını öğrenmesi ve vücudunu belli bir konumda tutarak bu kusuru düzeltmesi en iyi hal çaresi gibi görünmektedir, çünkü bu gibi durumlarda hiçbir aracın faydası yoktur.

44. Bütün bu suni tasarılar, Tabiatın dengeli/düzenli ve akıllı varlıklar oluşturmadaki hedefinin aksi yönde işlediği için daha zararlıdır; çünkü güçlerini/kabiliyetlerini nasıl kullanacaklarını öğrenebilmeleri için Tabiat onların özgürlüklerini muhafaza etmelerini ister [buna onları mecbur kılar]. Bu konuda eğitimin yapabileceklerinin tamamı çocukların kadınsılaşmalarını önlemekten ibarettir. Bu onları zayıflığın yahut kadınsılığın tam zıttı olan sertliğin veya dayanıklılığın alışkanlıklarına alıştırmakla yapılabilir. Çocukları her şeye alıştırmak istemek çok tehlikelidir. Ruslar bu doğrultuda aşırı gitmekle hata etmişlerdir ve neticede çocuklarının önemlice bir miktarı bu aşırı dayanıklılaştırma sürecinden ötürü genç ölmektedir. Alışkanlık herhangi bir eğlence yahut eylemin tabiatımızın zorunlu bir parçası [bir gerekliliği] haline gelinceye kadar sürekli tekrarının sonucudur. Çocukların tütün, konyak ve sıcak içkiler gibi yüksek derecede güçlü uyarıcılardan daha kolay alışkanlık kesbedecekleri ve bu yüzden daha dikkatli ve titiz bir şekilde uzak tutulmaları gereken bir şey yoktur. [56] Bir kez yakalanıldığında bu gibi şeyleri terk etmek çok zordur, çünkü herhangi bir şeyin tekrarlanan kullanımı vücudumuzun değişik uzuvlarının işlevlerinde bir değişim meydana getirir. Bir insan kendisinde ne kadar fazla alışkanlığın kökleşmesine izin verirse o denli daha az özgür ve bağımsız hale gelir; diğer bütün hayvanlarda durum bu bakımdan ne ise insanda da odur; hayatının erken dönemlerinde her neye alışkanlık kesbetmiş ise, ilerleyen yaşlarında bu her

zaman onun için belli bir çekiciliği muhafaza edecektir. Bu yüzden çocuklar alışkanlık oluşturucu herhangi bir şeyden uzak tutulmalı, her ne olursa olsun üzerlerinde alışkanlıkların kökleşmesine izin verilmemelidir.

45. Çoğu anne baba çocuklarının herhangi bir ayrım gözetmeksizin her şeye alışkanlık kesbetmesini ister. Fakat bu iyi bir şey değildir. Çünkü genel olarak insan tabiatı ve keza özel olarak belli kimselerin tabiatı böyle bir eğitime izin vermeyecektir ve dolayısıyla birçok çocuk bütün hayatları boyunca çömez yahut çırak kalacaktır. Sözgelimi bazı ebeveynler çocuklarının istedikleri zaman uyumalarında, istedikleri zaman kalkmalarında, yemek yemelerinde bir sakınca görmezler. Fakat bunu karşılığında herhangi bir ceza görmeksizin yapabilmeleri için **[57]** özel bir beslenme tarzını, vücudu kuvvetlendirecek, bu düzensizliğin meydana getirdiği hasarı tamir edecek bir beslenme tarzını takip etmeleri gerekir. Doğrusu Tabiatta da birçok düzenlilik nişanesiyle karşılaşırız. Hayvanların uyumak için belirlenmiş bir zamanları vardır, insan da kendisini belli bir zamana alıştırmalıdır, ki bedeninin işlevleri [düzensizlikten] zarar görmesin. Diğer meseleye, çocukların herhangi bir zamanda yemek yiyip yiyemeyecekleri meselesine gelince, bu konuda kendimize örnek olarak hayvanları alamayız [ne de onların durumunu bu konuda delil olarak ileri sürebiliriz]; sözgelimi bütün otobur hayvanların yedikleri şeyler çok az besleyicidir, bu yüzden yemek onlar için sürekli bir meşguliyettir. Bununla beraber insan için her zaman düzenli saatlerde yemek yemek **[58]** çok önemlidir. Çoğu ana baba çocuklarını büyük soğuklara, kötü kokulara, gürültülere tahammüle alıştırmaya çalışır; ne var ki bu lüzumsuzdur, gerekli olan tek şey onları alışkanlık kesbetmekten korumaktır. Ve bunun için en uygun yol her zaman aynı koşullara bırakılmamalarıdır.

46. Sert bir yatak yumuşak bir yataktan çok daha sağlıklıdır ve genel olarak ifade etmek gerekirse katı bir eğitim bedenin güçlenmesine çok yardımcıdır. Katı bir eğitimden sadece kişiyi rahata alışmaktan-gevşeklikten[2] alıkoyacak şeyi anlamalıyız. Bu iddianın teyidi bakımından kayda değer misaller bulmada bir güçlükle karşılaşılmaz, sadece bunlara riayet edilmez – ya da daha doğru bir ifadeyle, insanlar bunlara riayet etmeyeceklerdir.

47. Kişilik eğitimi –ki buna belli bir anlamda aynı zamanda fiziki kültür de diyebiliriz– bakımından öncelikle disiplinin kölelere mahsus bir şekilde olmaması gerektiğini aklımızdan çıkarmamalıyız. Çünkü bir çocuk her zaman özgürlüğünün bilincinde olmalıdır, fakat yine her zaman başkalarının özgürlüğüne tecavüz etmeyecek şekilde – ki bu durumda o, muhalefetle-engellemeyle karşılaşmayacaktır. Çoğu anne baba sabırlı olmayı öğrenmeleri için çocukların istedikleri her şeyi reddeder, fakat böyle yaparken onlar [59] çocuklarından kendi sahip olduklarından daha fazla sabra sahip olmalarını isterler. Bu gaddarlıktır. Tam tersine çocuğa onun kabul edeceği kadar vermek ve ardından da "bu kadarı yeterli" demek gerekir, fakat bu karar mutlak manada kati ve nihai olmalıdır. Çocuk herhangi bir şey için tutturup ardından da bunu elde etmek için ağlarsa buna hiç kulak asmamak gerekir ve çocuklar eğer ağlayarak bir şeyi elde etmeye çalışırlarsa istekleri asla karşılanmamalıdır; fakat eğer bu isteklerini doğru bir şekilde dile getirirlerse bu onların iyiliğine olması şartıyla yerine getirilmelidir. Çocuk böylelikle aynı zamanda açık sözlü olma alışkanlığı da kazanacaktır ve ağlamasıyla kimseye rahatsızlık vermeyeceği için herkes ona dostça davranacaktır. Tanrısal Kayra insanların kalplerini kazanabilmeleri için çocuklara sevimli, cezbedici haller sunmuş gibidir. Çocuklar için iradelerini

2 [: *die Gemächlichkeit*.]

kırmak amacıyla üzerlerinde küstürücü-bezdirici ve kölelere mahsus bir disiplin uygulamaktan daha zararlı bir şey tasavvur edilemez.

48. Bebekliğinin ilk sekiz[3] ayında çocuğun görme duyusu tam olarak gelişmez. Işığı algıladığı doğrudur, **[49]** fakat henüz bir nesneyi diğerinden ayırt edemez. Bunu anlamak için çocuğun gözlerinin önünde parlak ışıltılı bir nesne tutup ardından kaldırmamız yeterlidir; derhal gözleriyle onu takip etmediğini fark ederiz. Görme duyusuyla aynı zamanda gülme ve ağlama yeteneği de gelişir. Çocuk bu safhaya eriştiğinde, ne kadar belli belirsiz de olsa, ağlamasıyla bağlantılı bir anlama gücü vardır. Kendisine bir zarar verilmiş olduğu sanısıyla ağlar. Rousseau, eğer altı aylık bir çocuğun **[50]** eline küçük bir fiske vursanız, tenine sanki yanan bir tahta parçası değmiş gibi feryat edeceğini söyler. Burada çocuk gerçek anlamda safi bedeni incinmenin dışında bir incinme-aşağılanma duygusunu da duyumsamaktadır. Ebeveynler çocuklarının iradesinin kırılması hakkında bir sürü laf ederler, fakat bozulmuş olmadıkça iradelerinin kırılmasına gerek yoktur. Bozulma çocuğun dediğini yaptırmak için ağlamayı öğrenmesiyle başlar. Bu illeti daha sonra tamir etmek çok güçtür; doğrusunu söylemek gerekirse nadiren tedavi edilebilir. Çocuğun ağlamasını kesmesini ya da bizi endişelendirmemesini sağlayabiliriz, fakat bu kez öfkesini yutar ve içten içe onu daha fazla besleyip büyütür. Çocuk bu şekilde ikiyüzlülüğe ve kendi kendini tahrik etmeye [kin güdücülüğe] alışır. **[51]** Sözgelimi ebeveynlerin çocuklarını dövmesinin üzerinden daha henüz birkaç dakika geçmemişken dönüp ellerini öpmelerini beklemeleri çok tuhaftır. Bu onlara ikiyüzlülüğü ve şahteliği öğretmenin yoludur. Çünkü çocuk hiç kuşkusuz dayağa özel bir lütuf yahut bağış nazarıyla bakmaz ki bu ağır ceza için herhangi bir minnettarlık hissi beslesin, dolayısıyla

3 [: Rink edisyonuna göre 'üç'.]

çocuğun kendisini cezalandırmış olan elleri hangi hislerle öptüğü kolaylıkla tasavvur edilebilir.

49. Çocuğa genellikle "Ayıp sana, yazıklar olsun! Bunu yapmamalıydın!" vs. deriz. Fakat bu gibi ifadeler eğitimin **[60]** bu aşamasında göstermesini beklediğimiz tesiri göstermez ve sonuçsuz kalır; çünkü çocuk henüz utanma yahut yerindelik duygusuna sahip değildir. Utanacak hiçbir şeyi yoktur ve utandırılmamalıdır. Dolayısıyla bu gibi ifadeler onu ürkek-çekingen yapacaktır. Başkalarının önünde mahcup düşüp eli ayağına dolanacak ve emsallerinden uzak durma temayülü içinde olacaktır ve bundan da ihtiyatkârlık [duygularını, heyecanlarını gizleme] ve bir nevi sinsilik [daha doğrusu zararlı renk vermeme huyu] doğar. İstediği herhangi bir şeyi çıkıp istemesi gerektiğinde onu istemekten korkar. Dürüstçe ve hiçbir şeyden çekinmeksizin konuşabilmesi gerektiğinde gerçek kişiliğini gizler ve her zaman olduğundan başka türlü görünür. Her zaman anne babasına yakın olmasına karşın onlardan çekinir, bunun yerine evin hizmetçileriyle yakınlık kurmayı tercih eder.

50. Çocukla mütemadiyen oynamak ve onu sürekli öpüp okşamak çocukları bu yorucu, bezdirici yetiştirme sisteminden daha iyi değildir; bu onu inatçı, bencil, hilekâr yapar ve çocuğa zayıflıklarını [zafiyetlerini] ele verdiğinden ötürü ebeveynler çocuğun gözünde zorunlu saygıyı yitirirler. Diğer yandan çocuk ağlayıp sızlayarak hiçbir şey elde edemeyece[ğini bilece]k şekilde eğitilirse, **[61]** cüretkâr olmaksızın dürüst, ürkek olmaksızın mütevazı olacaktır. Cüretkârlık *[dreist]* ya da hemen hemen aynı şey demek olan küstahlık *[dräust]* tahammül edilmez bir şeydir. Sürekli küstahlıkları kendilerine öyle bir ifade kazandırmış birçok insan vardır ki, dış görünüşleri insanları kendilerinden kabalık beklemeye sevk eder, halbuki öyleleri de vardır ki nazarınızı şöyle bir çevirmeniz yeterlidir, derhal anlarsınız ki hiç kimseye kabalıkta bulunmak onların ellerinden gelmez. İmdi dav-

ranışımızda her zaman dürüst olabiliriz, yeter ki dürüstlüğümüz belli bir incelik ve zarafetle birleşsin. İnsanlar çoğu kez yüksek zümreye mensup olanların burunlarının havada olduğundan söz ederler, fakat bu hayatları boyunca hiçbir muhalefetle-engellemeyle karşılaşmamış olmanın bir sonucu olarak belli bir kendi kendine yeterlilik tavrından başka bir şey değildir.[4]

51. Belli bir haklılık payıyla çalışan sınıfların çocuklarının yüksek zümreye mensup olanların çocuklarından ahlakça daha bozuk [yüzsüz-arsız] oldukları söylenebilir, çünkü çalışan sınıflar çocuklarıyla tıpkı maymunlar gibi oynarlar, onlara şarkı söyler, öpüp okşar, hatta onlarla dans ederler. Her ne zaman ağlasa hemen onun yanına koşmakla, onunla oynamakla vs. çocuklarına iyilik yaptıklarını düşünürler, oysa o, bunun karşılığında daha sık ağlamaktan başka bir şey yapmaz. Diğer taraftan çocuğun ağlamasına kulak asılmaz ise sonunda ağlamasını kesecektir, çünkü hiç kimse netice vermeyen bir işi sürdürmeyi istemez. Çocuk bir kez istediği her şeyin böylelikle yerine getirildiğine alıştı mıydı, daha sonra isteklerinin önüne set çekmeye girişmek için vakit artık çok geçtir. Halbuki çocuğun ağlamasına kulak asmazsanız bir müddet sonra bundan yorulacaktır. Fakat istekleri her zaman yerine getirilirse, **[48]** hem ruhu-kişiliği hem davranışları bozulacaktır.

Haddizatında çocuğun henüz tavır-davranış fikri yoktur, fakat çocuğun tabii mizacını bozmak bakımından o kadar ileri gidilir ki, bu erken dönemlerdeki aşırı ilgininmüsamahanın yol açtığı illetleri ortadan kaldırmak için sonradan zecri tedbirler almak zorunlu hale gelir. Daha sonraları çocuğun arzularının tümünü yerine getirme alışkanlığının kırılması için girişimlerde bulunulduğunda, bu defa ağlayıp sızlamasına, kullanacak fiziki güce sahip olsa yetişkin insanların güç yetirebilecekleri kadar şiddet-

4 [: Rink edisyonunda bu paragrafı s. 57, s. 58 ve s. 59 takip eder.]

li bir öfke eşlik eder. Başka bir şey bekleyemeyiz, çünkü uzunca bir zaman sadece ağlayıp sızlayarak istediklerini elde etmeye alıştırılmış olan çocuklar gerçek birer zorbaya dönüşürler ve hükümranlıklarının sona erdiğini gördüklerinde doğal olarak kırılıp mahzunlaşırlar; çünkü bir zaman yüksek bir mevkide bulunmuş yetişkin insanlar bile birdenbire makamlarını terk etmeye davet edilseler bunu kolay kolay hazmedemezler.

52. Burada ayrıca haz yahut acı duyusunun eğitimini de ele alıp tartışmalıyız. Bu konuda işin bize düşen kısmı menfi [taraf] olmalıdır. Çocuğun hissiyatının aşırı müsamaha ile bozulup bozulmadığını anlamalıyız. Rahat düşkünlüğü hayatın bütün kötülüklerinden daha fazla zarar verir. Bu yüzden çocuklara erken yaşlarda çalışmanın öğretilmesi hayati önemi haizdir. Eğer aşırı ilgiye-müsamahaya alıştırılmamışlarsa çocuklar tabiatları gereği doğal sonucu yorgunluk olan eğlencelere ve güç kullanımı gerektiren işlere düşkündürler. Tatlar yahut zevkler söz konusu olduğunda en iyi yol onların [bilhassa yemek hususunda] titiz olmalarına izin vermemektir, keza seçim konusu da onlara bırakılmamalıdır. Genellikle anneler bu bakımdan **[92]** çocuklarının tabiatlarını bozarlar ve haddinden aşırı onların üzerlerine titrerler. Buna rağmen çoğu kez çocukların, bilhassa erkek çocukların annelerine göre babalarına daha fazla düşkün olduklarını müşahede ederiz. Bunun nedeni belki de annelerin korkak olmaları ve çocukların bir yerlerini incitecekleri korkusuyla uzuvlarını diledikleri gibi kullanmalarına izin vermemeleridir. Halbuki babalar, onlara karşı annelerine göre haşin davransalar ve yaramazlık yaptıklarında onları şiddetle cezalandırsalar da, zaman zaman onları dışarı çıkarır ve kendi aralarındaki oyunlarına engel olmaya çalışmazlar.

53. Bazı insanlar çocukları istedikleri şey için uzunca bir zaman bekletmekle **[93]** onlara sabrı öğrettiklerine inanırlar. Halbuki bu pek o kadar gerekli değildir, her ne kadar has-

talık dönemlerinde vs. sabır kuşkusuz gerekli ise de. Sabır iki yönlüdür, ya her türlü umudu terk etmeye ya da devam etmek için yeni bir cesaret kazanmaya dayanır. İlki zorunlu değildir, elverir ki elde etmeyi umduğumuz şey mümkün olsun; uğruna mücadele ettiğimiz şey doğru olduğu sürece ikincisini her zaman arzu etmeliyiz. Ne var ki hastalık durumunda umutsuzluk neşeliliğin iyi etmiş olduğu şeyi bozar. Maddi ya da manevi durumu bakımından cesaretini toplayabilecek güçte olanın bütün umutlarını yitirmesi neredeyse ihtimal dışıdır.

Çocuklar yıldırılıp sindirilmemelidir. Bu bilhassa kendilerine hakaretamiz bir dille seslenildiğinde ve çoğu kez utandırılıp mahcup edildiklerinde vuku bulur. Çoğu anne babanın başvurduğu bağırma yahut söylenme tarzında bu görülür: "Ayıp sana, yazıklar olsun!" Çocukların, sözgelimi **[94]** parmaklarını emdiklerinde ya da buna benzer şeyler yaptıklarında neden utanacakları hiç de açık değildir. Böyle yapmanın uygunsuz olduğu, bunun iyi bir şey olmadığı söylenebilir. Ne var ki yalan konuşmaları durumunda, işte ancak o zaman yaptıklarından utanmaları gerektiği söylenmelidir. Tabiat insana yalanın hemen ardından kendisini ele versin diye utanç hissini bahşetmiştir. O nedenle ebeveynler yalan söyledikleri durum hariç çocuklarında utanç duygusunu uyarmazlarsa [çocuklarına, yaptıklarından utanmaları gerektiğini söylemezlerse] yalan konusundaki bu utanç hissi onları ömürleri boyunca takip edecektir. Ama eğer sürekli olarak onları utandırırlar ise çocuklarına ömür boyu kendilerini pençesinden kurtaramayacakları bir tür ürkeklik, çekingenlik iptilası musallat olacaktır.[5]

54. Daha önce dikkat çekildiği üzere çocukların iradesi kırılmamalı, fakat sadece tabii mânialara boyun eğebilecek şekilde bükülmelidir. Başlangıçta çocuğun körü körüne itaat ettiği doğrudur. Bir çocuğun ağlayıp sızlayarak tahak-

5 [: Bu paragrafın "Çocuklar yıldırılıp sindirilmemelidir." kısmı Rink edisyonundan eklenmiştir.]

küm etmesi ve güçlünün zayıfa itaat etmesi doğal bir şey değildir. Çocuklar, hatta ilk bebeklik dönemlerinde bile ağladıkları için **[95]** şımartılmamalı [keyiflerine hizmet edilmemeli], ne de ağlayarak herhangi bir şeyi elde etmelerine izin verilmelidir. Ebeveynler bu konuda genellikle yanlış davranırlar ve daha sonra aşırı müsamahalarının [çocuklarının bir dediklerini iki etmemelerinin] neticesini ortadan kaldırmayı arzu ettikleri için istedikleri her şeyi çocuklarından esirgerler. Ne var ki ebeveynlerinin iyilik ve merhametinden doğal olarak umabilecekleri şeyi sebepsiz yere, ve sırf onlara karşı koymuş olmak, ve daha zayıf olduklarından dolayı ebeveynlerinin üstün gücünü hissettirmek için reddetmek çok yanlıştır.

55. Çocukların her istediğini yerine getirmek [bir dediklerini iki etmemek] onların tabiatlarını bozar; kasten her istedikleri şeye karşı çıkmak da bütünüyle yanlış bir çocuk yetiştirme usulüdür. İlki genellikle çocukların ebeveynlerin oyuncağı olduğu süre zarfında, bilhassa yeni yeni konuşmaya başladıkları dönemde görülen bir durumdur. Ne var ki bir çocuğun tabiatını bozmak ona yapılmış büyük bir kötülüktür ve onun bütün hayatını etkiler. Çocukların isteklerine karşı koyanlar aynı zamanda onların öfkelerini göstermelerini de engellerler (ve zorunlu olarak engellemeleri gerekir); fakat içlerindeki öfke daha da güçlenecektir, çünkü çocuklar henüz kendilerini dizginlemesini öğrenmemişlerdir. **[96]**

Aşağıdaki kurallara çocuklar söz konusu olduğunda daha ilk günlerinden itibaren titizlikle riayet edilmelidir: Ağladıklarında ve incinmeleri için inanacak bir nedenimiz olduğunda yardımlarına koşmalıyız. Ama öte yandan hiçbir sebep yokken ve sırf huysuzlukları nedeniyle ağladıklarında mutlaka kendi başlarına terk edilmelidirler. Ve onlara bu yaklaşım tarzı büyüyüp uslulaşırken de devam ettirilmelidir. Bu durumda çocuğun karşılaştığı engel ve

manialar gayet doğaldır ve doğrusunu söylemek gerekirse, sadece aşırı müsamaha ile yetiştirilmemesine [şımartılmamasına] mebni olarak safi menfidir. Diğer taraftan birçok çocuk istedikleri her şeyi [bezdirip usandıracak derecede] sürekli isteyerek ebeveynlerinden elde ederler. Eğer müsamaha gösterilip de istedikleri her şeyi ağlayarak elde etmelerine kapı aralanırsa çocuklar huysuz, dediğim dedik, nobran ve nadan olurlar; halbuki istedikleri her ne ise [sırf] isteyerek elde etmelerine izin verilirse, kişilikleri zayıflar. Şu halde aksi için ortada hiçbir sebep yok ise eğer, çocuğun isteği yerine getirilmelidir; eğer aksi için bir sebep mevcut ise, istek ne kadar çok tekrarlanırsa tekrarlansın önemli değil, yerine getirilmemelidir. İsteğin yerine getirilmemesi yönündeki karar her zaman kati ve nihai [97] olmalıdır. Bu kısa bir zaman sonra isteğin tekrarlanmasının bir netice vermeyeceğini gösterecektir.

56. Fevkalade seyrek rastlanan bir durum olsa da bir çocuğun doğal olarak inatçı ve dik başlı olmaya meylettiğini düşünelim, bu durumda ona şu şekilde davranmak takip edilecek en iyi yoldur: Eğer bizi sevindiren veya hoşnut eden herhangi bir şeyi reddediyorsa, biz de onun sevdiği, onu sevindiren herhangi bir şeyi reddetmeliyiz. Bir çocuğun iradesini kırmak onu köleleştirir, ama doğal muhalefet yahut engelleme onu uysallaştırır.

57. Bütün bunları menfi-sınırlayıcı eğitim olarak düşünebiliriz, çünkü insanlığın zayıflıklarının çoğu eğitim eksikliğinden değil, daha ziyade yanlış izlenimlerden-sanılardan ileri gelir. Sözgelimi örümcek ve kara kurbağası[6] vs. korkusunu [62] çocuklarda uyandıran dadılarıdır. Örümcek gördüğünde dadının korkusu çocuğu bir tür sempati ile etkilememiş olsaydı bir çocuk muhtemelen bir örümceği sair herhangi bir şey kadar korkmaksızın eline alabilirdi. Çoğu çocuk bu korkuyu hayatı boyunca içinden atamaz ve bu bakımdan her

6 [: *Bufo Vulgaris.*]

zaman çocuk kalır; çünkü örümcekler, her ne kadar ısırıkları kendileri için ölümcül olan sinekler için tehlikeli olsalar da insanlar için zararsızdır. Benzer şekilde kara kurbağası güzel yeşil su kurbağası ya da başka herhangi bir hayvan kadar zararsızdır.

III. BÖLÜM

KÜLTÜR (ÖĞRETİM)

58. Fiziki eğitimin müspet bölümü kültürdür. İnsanı hayvanlardan ayıran budur. Kültür esas itibariyle zihni melekelerin kullanımına dayanır. Şu halde ebeveynler böyle bir kullanım fırsatını çocuklarına tanımalıdır. İlk ve önemli kural suni yardımlardan mümkün olduğu kadar vazgeçmektir. Dolayısıyla **[63]** ilk çocuklukta yürütme kayışları, çekçekler, yürüteçler bir tarafa bırakılmalı ve çocuğun kendi kendisine yürümeyi öğreninceye kadar yerde emeklemesine izin verilmelidir: o zaman çok daha sağlam yürüyecektir. Çünkü araçların kullanımı doğal çeviklik ve esnekliğin yıkımıdır. Nitekim belli bir mesafeyi ölçmek için bir ip yahut sicim isteriz, her ne kadar onu göz kararıyla ölçebilirsek de ya da güneşin konumundan hareketle kestirebileceksek de zamanı söylemek için bir saate; yahut gündüzleyin güneşin, geceleyin yıldızların konumu bize kılavuzluk edebilecekken bir ormanda yolumuzu bulmak için bir pusulaya ihtiyaç duyarız. Hatta daha ileri gidip diyebiliriz ki bir sandal yahut kayığa ihtiyaç duymak yerine suyu yüzerek de geçebiliriz. Ünlü Franklin yüzmek bu kadar hoş ve faydalı iken herkesin neden yüzmeyi öğrenmediğine şaştığını söylemişti. Herkesin kendi kendine yüzmesini öğrenmesinin kolay bir yolunu da göstermişti: boğazınıza kadar gelen bir çay ya da ırmağa girip suya bir yumurta atın ve sonra ona erişmeye çalışın. **[64]** Bunu yapmak için ileri doğru eğilirken ayaklarınız yerden kesilecektir ve ağzınıza su kaçmasını önlemek için de başınızı geriye kaykıltın. Şu anda yüzmek için en uygun konumdasınız, bedeninizi gerçekten yüzdürmek için size kalan tek şey kollarınızla suyu kulaçlamaktır. Yapılması

gereken, doğal yeteneğin geliştirilmesinin yolunu bulmaktır. Kimi zaman öğretim-bilgilendirme gereklidir; kimi zaman da çocuğun aklı yeterince icatçıdır, yahut kendi kendisine araçlar geliştirebilir.

59. Bedenin eğitimi bakımından fiziki eğitimde riayet edilmesi gerekenler ya ihtiyari hareketlerden yararlanma ya da duyu organlarının kullanımı ile ilgilidir. Bunlardan ilkiyle ilgili olarak istenen şey çocuğun her zaman kendi kendisine yardım etmesidir. Bunun için hem güç hem beceri, hem çeviklik hem kendine güven gereklidir, dolayısıyla sözgelimi dar patikalarda ilerleyebilmek, yahut göz önündeki uçuruma rağmen sarp yerlere tırmanabilmek ya da ince bir kalas üzerinden geçebilmek için [durum böyledir]. Eğer bir insan bunu yapamaz ise o tam olarak olabileceği şey değildir.

Dessau Hayır Cemiyeti'nin açtığı **[65]** okul [bu konuda] örnek oluşturdu, dolayısıyla çocuklar için diğer kurumlarda bu türden birçok girişimlerde bulunuldu. İsveçlilerin ilk çocukluk dönemlerinden itibaren kendilerini dağlara tırmanmaya alıştırdıklarını, önce mesafeyi gözleriyle şöyle bir ölçtükten sonra tam bir özgüvenle en dar patikalara gözlerini kırpmaksızın atıldıklarını, yarların üzerinden sıçradıklarını ve bütün bunları güçlerinin takatlerinin ötesinde olduğunu göstermeme düşüncesiyle yaptıklarını okumak hayranlık uyandırıcıdır.

Bununla beraber çoğu insan hayali bir düşme tehlikesinden korkar ve bu korku onların uzuvlarını gerçekten felç eder, o kadar ki onlar için böyle bir iş hakikaten tehlikelerle dolu olacaktır. Bu korku genellikle yaşla birlikte artar ve esas itibariyle daha çok kafalarıyla çalışan adamlarda görülür. Çocuklar için bu tür tecrübelerde bulunmak gerçekten çok tehlikeli değildir; yetişkin insanlara göre güçlerine nispetle çok daha hafiftirler, **[66]** ve bu yüzden yere o kadar sert düşmezler. Bundan başka onların kemikleri de katı ve kırılgan değildir, çünkü kemikler yaşla esnekliğini kaybeder ve kırılganlaşır.

Çocuklar çoğu kez güçlerini kendi kendilerine sınamak için kullanırlar. Çok kere onları sebepsiz yere, sözgelimi tırmanırken görürüz. Koşmak sağlıklı bir egzersizdir ve vücudu güçlendirir. Atlama, ağırlık kaldırma, taşıma, atma, belirli bir işarete doğru fırlatma, güreşme, koşma yarışları ve bu türden bütün egzersizler iyidir. Dans etme incelikli ve gelişkin olduğu kadarıyla çocukluk dönemi için pek uygun değildir.

60. İster bir mesafeye fırlatma, isterse bir hedefi vurma biçiminde olsun fırlatma egzersizleri duyuların kullanımı, özellikle görme yeteneği bakımından ek üstünlüğe sahiptir. Sağlıklı koşmayı gerektirdiği için top oyunları çocuklar için en iyisidir.

Genel olarak ifade etmek gerekirse becerinin gelişimiyle duyuların kullanımını birleştiren oyunlar en iyisidir diyebiliriz–sözgelimi görme yeteneğini mesafe, ebat ve nispeti [67] doğru bir şekilde değerlendirmede, güneş vasıtasıyla farklı bölgelerde yerlerin konumunu bulmada vs. kullananlar. Bunların hepsi iyi eğitimdir. Mekânla ilgili tasavvur gücünün de büyük faydası vardır, bununla belli şeyleri gördüğümüz yerlerin tam konumunu hatırlayabilme kabiliyetini[1] kastediyoruz–sözgelimi bir ormanda ilerlerken geçtiğimiz ağaçlara dikkat ederek yolumuzu bulabilme becerisinde olduğu gibi. Benzer şekilde *memoria localis* de [yer-mekân hafızası], bununla sadece belli bir şeyi hangi kitapta okuduğumuzu değil, fakat kitabın hangi bölümünde okuduğumuzu hatırlarız. Nitekim müzisyenler müzik anahtarlarını hafızalarında gözlerinin önüne getirirler ve beste yaparken önlerinde bir müzik aletinin olmasına ihtiyaç duymazlar. Ayrıca çocukların kulaklarını eğitmek-geliştirmek çok yararlıdır, böylelikle bir sesin uzaktan mı yakından mı, şu taraftan mı bu taraftan mı geldiğini kestirebilirler.

61. Çocukların körebe oyunu Greklerde biliniyordu, onlar buna μυίνδα diyorlardı. Kural olarak çocukların oyunu her

1 [: Rink edisyonuna göre: "zevki".]

yerde aynıdır; Almanya'da tesadüf edilenlerle [68] Fransa ve İngiltere vs.de de karşılaşılır. İlkelerini bütün çocuklarda ortak olan belli bir içgüdüde bulurlar. Sözgelimi körebe oyununda duyularımızın birinden yoksun olsaydık ne yapardık, başımızın çaresine nasıl bakardık, bunu bilme arzusu vardır.

Topaç çevirme de benzer bir oyundur. Bu ve benzeri oyunlar yetişkin insanlara daha derin düşünme malzemesi sunar ve hatta ara sıra önemli keşiflere bile yol açarlar. Nitekim Segner topaç üzerine bir risale yazmıştı ve topaç bir İngiliz kaptanına bir ayna geliştirmek için malzeme sunmuştu; bu ayna vasıtasıyla bir gemiden yıldızların yüksekliklerı ölçülebilmektedir.

Çocuklar trompet, davul ve benzeri gibi gürültülü araçlara düşkündürler; ne var ki bunlar mahzurludur, çünkü başkaları için can sıkıntısı, yahut rahatsızlık oluşturabilirler. Bununla beraber eğer çocuklar bir çalgı aleti yapmak için bir kamışı nasıl keseceklerini öğrenmiş olsalardı bu daha az mahzurlu olurdu.

Salıncakta salınma da çocuklar için sağlıklı bir egzersizdir, aynı şey yetişkin insanlar için de söz konusudur. [69] Ne var ki çocuklar çok hızlı salınıp düşmemeleri için göz önünde salınmalıdır. Uçurtma uçurma da zararsız bir oyundur. Mamafih bu, beceri gerektirir, uçurtmanın uçması rüzgâra göre belli bir konumda olmasına bağlıdır.

62. Bu oyunlar uğruna erkek çocukları diğer isteklerinden vazgeçecek [onlardan kendilerini mahrum edecek] ve böylelikle daha başka ve daha büyük mahrumiyetlere karşı kendilerini farkında olmaksızın eğiteceklerdir. Ayrıca kendilerini sürekli meşguliyete alıştıracaklardır; bu sebepten ötürü böylesi oyunlar her halükârda safi oyun olmaktan öte, bir amacı olan oyunlar olacaktır. Çünkü bu suretle çocuğun vücudu ne kadar güçlenip sertleşirse, aşırı müsamahanın yıkıcı sonuçlarından da o ölçüde daha güvenli bir şekilde korunacaktır.

Jimnastik de sadece Tabiatı idare etmek, bir yola sokmak için amaçlanır; bu yüzden inceliği, narinliği [*die Zierlichkeit*] hedeflememeliyiz.

Disiplin eğitimden önce gelmelidir. Ne var ki burada çocukların bedenini eğitirken aynı zamanda onların toplum için uygun hale gelmelerini de nazarı dikkate almalıyız. Rousseau "Önce bir sokak çocuğunu bulmadıkça, **[70]** asla yetenekli bir adamı yoğuramazsınız."[2] der. Canlı, hayat dolu bir çocuk küstah, kendini beğenmiş, ukala bir çocuktan daha çabuk iyi bir insan olacaktır.

Bir çocuk akranlarıyla birlikteyken ne sorun çıkaran ne de yaltaklanan birisi olmamayı öğrenmelidir. Başkalarının davetine işi arsızlığa, münasebetsizliğe vardırmadan sokulgan [*zutraulich*] olmalıdır ve kaba, küstah olmadan dürüst ve açık sözlü olmayı bilmelidir. Bu amaç için takip etmemiz gereken usullerin tamamı, ya iyi-güzel davranış hakkında onu ürkek ve çekingen yapmaya hizmet etmekten başka bir işe yaramayacak türden fikirler vererek ya da kendisini öne çıkarması yönünde telkinlerde bulunarak çocuğun tabiatını bozmamaktır. Bir çocukta hiçbir şey büyümüş de küçülmüş dedirtecek türden iyi davranış ve küstahça bir ukalalıktan daha gülünç değildir. Bu son durumda çocuğun zayıflığını olanca açıklığıyla görmesine izin vermeliyiz, fakat aynı zamanda kendi üstünlüğümüzü ve gücümüzü hissettirerek de onu bunaltmamalıyız. Dolayısıyla her ne kadar çocuk kendi ferdiyetini geliştirebilirse de, bunu ancak toplumun bir üyesi olarak – doğru onun için yeterince geniş, fakat aynı zamanda başkaları için de geniş olacak bir dünyanın içinde geliştirecektir.

[71] Tristram Shandy'deki Toby kendisini bir müddet rahatsız eden ve sonunda pencereden dışarı attığı bir sineğe der ki: "Def ol muzır yaratık; dünya her ikimiz için de

2 [: Ya da: "Yetenekli bir adamı yoğurup biçimlendirmek istiyorsanız önce ondaki sokak çocuğunu [*Gassenjungen*] bulmalısınız."]

yeteri kadar geniş." Her birimiz bu sözü kendimize düstur olarak almalıyız. Başkasına rahatsızlık vermemize, onu izaç etmemize lüzum yok; dünya hepimiz için de yeteri kadar geniş.

IV. BÖLÜM

RUHUN EĞİTİMİ

63. Şimdi ruhun [*der Seele*] eğitimine geliyoruz. Buna aynı zamanda belli bir anlamda fiziki eğitim de diyebiliriz. Ne var ki tabiatı ve özgürlüğü birbirinden ayırmalıyız. Özgürlük için yasalar koymak tabiatı eğitip geliştirmeye göre başka bir şeydir. Bedenin tabiatı ve ruhun tabiatı bu bakımdan uzlaşır, kültür her ikisinin de bozulmasını önlemeyi hedefler ve sanat her ikisine de bir şey ilave eder. Dolayısıyla belli bir anlamda ruhun eğitimine de, tıpkı bedenin eğitimi gibi, fiziki eğitim diyebiliriz.

[72] Bununla beraber ruhun bu fiziksel eğitimi[1] ahlaki eğitimden ayırt edilmelidir, çünkü o sadece tabiatı hedefler, halbuki ahlaki eğitim özgürlüğü gaye edinir. Bir insan fiziksel bakımdan gidebileceği son noktaya kadar eğitilebilir, o iyi eğitilmiş bir ruha sahip olabilir; fakat eğer onun ahlaki kültürü eksik ise o kötü bir insan olacaktır.

Ne var ki fiziki kültür pratik kültürden ayırt edilmelidir, bu sonuncusu pragmatik yahut ahlakidir. Bu son durumda hedef, kültürden ziyade ahlaktır.

64. Ruhun fiziki eğitimi serbest eğitim ve okul eğitimi olmak üzere ikiye ayrılabilir. Serbest eğitim-kültür deyiş yerinde ise sadece bir eğlence, oysa okul eğitimi bir iştir. Serbest eğitim-kültür çocuğun her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir eğitimdir. Diğer taraftan okul eğitiminde çocuğa sınırlama-disiplin altında diye bakılır. Vaktimizi oyunlarla geçirebiliriz, ki buna boş vakit meşguliyeti deriz ve vaktimizi mecburiyet doldurabilir, ki buna iş deriz. **[73]** Okul

1 [: *Diese physische Bildung des Geistes.*]

eğitimi çocuk için iş mesabesindedir, serbest kültür-eğitim ise oyun.[2]

65. En iyi yöntemin hangisi olduğunu keşfetmek için değişik insanlar tarafından değişik eğitim tasarıları hazırlanmıştır – ki en ziyade övgüye değer bir iştir bu. Bunlardan birine göre çocuklara her şeyin sanki oyundaymışlar gibi öğretilmesinin bir yolu bulunmalıdır. *Göttingen* dergisindeki bir makalesinde Lichtenberg önünde sonunda iş hayatına girecekleri için daha erken yaşlardan itibaren ciddi işe alıştırılmaları gerektiği halde, çocuklar için her şeyi oyun [veya oyuna benzer] hal[in]e getirme budalalığını hicveder [gülünçleştirir]. Bu bütünüyle saçma [gülünç] bir görüştür. Bir çocuk oyun oynamalıdır, onun oyun-eğlence saatleri olmalıdır; fakat aynı zamanda çalışmayı da öğrenmelidir. Ruhu eğiteceği-geliştireceği için beceriyi kullanmak elbette iyi bir şeydir, fakat bu iki eğitim-kültür türünün her birinin kendine özgü saatleri olmalıdır. Ayrıca tabiaten atalete mütemayil olması insan için büyük bir talihsizliktir. Bir insan bu temayüle ne kadar uzun yol verirse kendini işe vermeyi [74] [zihnini işe yoğunlaştırmayı] da o denli güç bulacaktır.

66. İşte meşguliyet bizatihi [kendinden ötürü] hoş bir şey değildir, fakat gözetilen amaç uğruna [her ne ise ona] girişilir. Halbuki beri tarafta oyunlarda başka herhangi bir amaç gözetilmeksizin uğraşın bizatihi kendisi hoştur. Yürüyüşe çıktığımızda, yürüyüşün dışında başka bir şey değildir bizi yürüyüşe çıkaran ve bu yüzden ne kadar yürürsek o kadar hoşumuza gider; ama belli bir yere gideceksek, amacımız orada bulacağımız dost ya da başka bir şeydir ve dolayısıyla doğal olarak en kestirme yolu seçeriz. Aynı şey kâğıt oyunu için de geçerlidir. Gerçekten aklı başında insanların saatlerce oturup kâğıtları karıştırması tuhaf ve anlaşılmazdır. Anlaşılan o ki insanlar için çocukluğu terk etmek o kadar kolay değildir. Zira bunun

2 [: İş ve oyun, bunların her ikisi de gereklidir, fakat işi oyun oyunu iş haline getirmeye çalışarak bu ikisi birbirine karıştırılmamalıdır.]

çocukların top oyunundan farklı neresi var ki? Doğrudur yetişkinler [75] tahta atlara binmeyi istemez, fakat onların başka tahta atları vardır.[3]

67. Çocukların çalışmayı öğrenmesi hayati önem arz eder. İnsan çalışmak zorunda olan tek hayvandır. O beslenmesi [maişeti] için gerekli herhangi bir şeyin tadını çıkarabilmezden evvel uzun bir çıraklık [hazırlanma] evresinden geçmelidir. Göğün bize, çalışmak zorunda kalmaksızın bütün ihtiyaçlarımızı sunarak [eğer olsaydı] büyük âlicenaplık göstermiş olup olmayacağı sorusu kesinlikle olumsuz cevaplanmalıdır, çünkü insan meşguliyete ihtiyaç duyar, bu belli ölçüde bir sınırlama [özgürlük kısıtlaması] gerektiren bir meşguliyet olsa bile. Şayet [76] Âdem ve Havva Cennet'te kalmış olsaydılar orada birlikte oturup pastoral şarkılar söyleyerek Tabiatın güzelliğini hayran hayran seyretmekten başka bir şey yapmazlardı demek de bir o kadar yanlış bir görüştür. Eğer böyle olsaydı, orada azap içerisinde can sıkıntısından kıvranırlardı, nasıl ki başka insanlar da aynı durumda ise.

[77] İnsanlar vakitlerini o şekilde doldurmalılar ki gözlerinin önünden hiç kaybetmedikleri amaç fikriyle dolu olarak kendilerinin farkında olmasınlar ve en iyi dinlenme işi takip eden dinlenmedir. Benzer şekilde bir çocuk çalışmaya alıştırılmalıdır ve çalışma temayülü okuldaki kadar iyi ve mükemmel şekilde başka nerede geliştirilebilir? Okul bir mecburi [*zwangmäßige*, zorlayıcı] kültür yeridir. Her şeyi bir oyun olarak görmeyi öğrenmek bir çocuk için çok kötüdür. Doğru, onun oyun-eğlence zamanı olmalıdır, fakat çalışmak için de zamanı olmalıdır. Çocuk bu sınırlamanın faydasını hemen anlamasa bile hayatın daha sonraki evrelerinde bunun kıymetini idrak edecektir. "Bunun faydası nedir?", "Şu ne işe yarayacak?" türünden soruları-

3 [: Burada "*Stocke reiten*" ve "*reiten doch auf andern Steckenpferden*" ile yapılan kelime oyununu Türkçeye aktarmak imkânsızdır.]

na her zaman cevap verilecek olsaydı çocuğa sadece kötü soru sorma alışkanlıkları kazandırılmış[4] olurdu. Eğitim zorlayıcı olmalıdır, fakat böyledir diye kölece [kölelere mahsus] olması gerekmez.

68. Ruhi-akli melekelerin özgür eğitimi-kültürü bahis konusu olduğunda bu eğitimin sürekli olduğunu aklımızdan **[78]** çıkarmamalıyız. [Eğitimin bu bölümü] gerçekten üstün melekelerle uğraşır. Daha aşağı melekeler onlarla birlikte eğitilmelidir, fakat diğeri hiçbir surette gözden kaçırılmaksızın; sözgelimi nüktedanlık [*der Witz*] anlayış gücü [*Verstand*] amacıyla [geliştirilmelidir] – takip etmemiz gereken en temel kural hiçbir akli-ruhi melekenin kendi başına değil, fakat her zaman başkalarıyla ilişkisi içerisinde eğitilmesidir; sözgelimi hayal gücü[5] anlayışın yararına.

[Yüksek melekelerden farklı olarak] aşağı melekelerin kendi başlarına kıymetleri yoktur; sözgelimi iyi bir hafızaya sahip, fakat yargı gücünden yoksun bir insan. Böyle bir insan yürüyen bir kamustan farksızdır. Bu Parnasus yükü taşıyan hayvanların yine de bir faydası vardır, çünkü kendileri yararlı herhangi bir şey yapamasalar bile hiç olmazsa başkalarının iyi bir şey üretebileceği malzemeyi tedarik ederler. Yargı gücünden bağımsız nüktedanlık kendi başına saçmalık dışında hiçbir şey hâsıl etmez. Anlayış genelin bilgisidir. Yargı gücü genelin özele tatbikidir. Akıl [*Vernunft*] genel ile özel arasındaki bağlantıyı-münasebeti **[79]** anlama gücü veya yetisidir. Bu serbest eğitim-kültür çocukluk döneminden gencin her türlü eğitimden özgür kaldığı döneme kadar devam eder. Sözgelimi genç genel bir kuralı iktibas ettiğinde ona bu kuralın örtülü olarak mevcut olduğu, tarihten veya bir kıssadan alınmış örnekler, şairlerden [kuralın] dile getirildiği pasajlar iktibas ettirebiliriz ve

4 [: Yani, kötü soru sorma alışkanlığını öğretmekten-kazandırmaktan başka bir şey yapılmazdı.]

5 [: *die Einbildungskraft*.]

böylelikle onu hem muhakeme gücünü hem de hafızasını vs. kullanmaya teşvik edebiliriz.

69. *Tantum scimus, quantum memoria tenemus*[6] düsturu tamamen doğrudur, bu yüzden hafızanın eğitimi çok gereklidir. Eşyanın düzeni o şekilde tesis olunmuştur ki anlayış gücü [*der Verstand*] önce zihni izlenimi takip eder ve hafızanın bu izlenimi muhafaza etmesi gerekir. Bu, sözgelimi, dillerde de böyledir. Biz dilleri ya şeklen ezberleme yöntemiyle ya da konuşarak öğreniriz – bu sonuncusu çağdaş diller için en iyi usuldür. Sözcüklerin öğrenilmesi gerçekten elzemdir, fakat gençler için en iyi yöntem **[80]** sözcükleri okudukları yazarda karşılaştıkça öğrenmektir. Gençlerin belirli birtakım dersleri-ödevleri olmalıdır. Benzer şekilde coğrafya da en iyi mekanik biçimde öğrenilir. Hafızada en iyi muhafaza edilen, mekanik bir şekilde öğrenilendir ve birçok durumda bu usul gerçekten çok faydalıdır. Tarih öğrenimine uygun mekanik usul henüz bulunabilmiş değildir. Bu doğrultuda bir tablolar sisteminden mürekkep bir girişimde bulunulmuştur, fakat elde edilen netice çok fazla tatminkâr değildir. Mamafih tarih, anlayış gücünü doğru yargılamada kullanmanın en kusursuz yoludur. Ezberleyerek öğrenme çok lüzumludur, fakat bunu sadece hafızayı kullanma amacıyla yapmanın eğitim bakımından bir faydası yoktur – sözgelimi bir konuşmayı-hitabeyi ezberleyerek öğrenme gibi. Olsa olsa sadece küstahlığı teşvike hizmet eder; bundan başka, hitabet sadece yetişkin insanlar için uygundur. **[81]** Aynı şey sadece gelecekte bir imtihan için ya da *futuram oblivionem*[7] öğrendiğimiz her şey için söylenebilir. Hafıza sadece muhafaza edilecek kadar önemli olan ve gerçek hayatta bize yardımı dokunacak şeylerle meşgul edilmelidir. Roman okuma çocuklar için tasavvur edilebilecek en kötü şeydir, çünkü onlar bundan faydalanamazlar ve o an için onlara eğlenceden öte bir şey sağlamaz. Roman okuma

6 [: Yaklaşık olarak: "Ne kadar hatırlarsak o kadar çok biliriz."]
7 [: gelecekte unutmak için.]

hafızayı zayıflatır. Zira başkalarına anlatmak için romanları akılda tutmaya çalışmak gülünç olurdu. Dolayısıyla her türlü roman çocuklardan [82] uzak tutulmalıdır. Çocuklar bu tür şeyleri okurken şartları kendileri için yeniden düzenlemek suretiyle kendilerine ait bir iç romansın, deyiş yerinde ise, örgüsünü çatarlar; hayal güçleri böylelikle tutsak alınmış olur, fakat düşüncenin kullanımına hiç yer verilmez.

Dikkat dağıtıcı şeylere, hepsinden önemlisi de okulda, asla izin verilmemelidir, çünkü neticede bu yönde belli bir yatkınlık oluşacaktır ki, çok geçmeden bir alışkanlığa dönüşebilir. Eğer bir kez dikkat dağıtıcıların kurbanı olup da zihin dağınıklığı bir maraz olarak insanın üzerine yerleşirse en harikulade yetenekler bile böylelikle zayi olabilir. Çocuklar her ne kadar oyunlarında dikkatsiz iseler de dikkatlerini çok çabuk toplarlar. Ne var ki dikkatleri en ziyade dağınık olduğunda bir kötülük tasarladıkları nazarlarımızdan kaçmamış olmalı, çünkü o zaman ya onu nasıl gizleyeceklerinin ya da yapılmış olan kötülüğü nasıl tamir edeceklerinin düzenini hazırlıyorlardır. O zaman ancak yarı yarıya işitirler, yanlış cevap verirler, okudukları hakkında hiçbir şey bilmezler vs.

70. Hafızanın eğitimi [geliştirilmesi] genç yaşlardan itibaren başlamalıdır, fakat aynı zamanda anlayış gücünü de eğitmeye [geliştirmeye] dikkat etmeliyiz. Hafıza **1)** masallarda-hikâyelerde karşılaşılan isimleri öğrenerek **2)** okuyup yazarak –fakat okumayı çocuklar **[83]** telaffuza bağlı kalmaksızın içlerinden yapmalılar– **3)** çocukların herhangi bir şey okumazdan önce konuşarak öğrenmeleri gereken dillerle eğitilir. O zaman iyi oluşturulmuş *orbis pictus*un çok faydalı olduğu görülecektir. Bitkibilim, madenbilimi ve genel olarak doğa tarihi[8] ile başlayabiliriz. Bu objelerin taslaklarını çıkarmak için resim ve biçim bilgisi öğrenilme-

8 [: *der Naturbeschreibung*, fiziki coğrafya.]

lidir ve bunun için de bir miktar matematik bilgisi gereklidir. Bilim alanındaki ilk dersler en faydalı bir şekilde hem matematik hem fiziki coğrafya öğrenimine yöneltilecektir. Resimlerle ve haritalarla açıklamalı seyahat öyküleri siyasi coğrafyaya götürecektir. Yeryüzünün şimdiki durumundan eski dönemlerdeki durumuna gideceğiz ve bu bizi eski coğrafyaya, eski tarihe ve benzerine götürecektir.

Fakat çocuklara ders verirken bilgi ile bilginin tatbikini [uygulamaya konulacak hale getirilmesini] hissettirmeden birleştirmeye çalışmalıyız. Bütün bilimler içerisinde **[84]** bunu en iyi gerçekleştiren matematik gibi görünmekte. Ayrıca bilgi ve hitabet (konuşma rahatlığı, belagat, fesahat) de birleştirilmelidir. Bununla beraber çocuk bilgi, sanı [safi kanaat] ve inanç arasında açık bir ayrım yapmayı da öğrenmelidir. Böylelikle doğru bir anlayışın ve yerindelik duygusunun[9] –inceliğin yahut zarafetin değil– yolunu açarız. Bu duygu önce duyulara, özellikle gözlere, fakat sonunda fikirlere ait olmalıdır.

71. Anlama gücünü geliştirmeyi amaçlayan her şey için kuralların olması gerekir. Kuralları ayırmak zihni bakımdan çok faydalıdır, ki anlayış gücü [kavramlarla düşünme melekesi] sadece mekanik olarak değil, fakat bir kuralı takip etmenin bilinciyle ilerleyebilir.[10]

Bu kuralları belirli bir biçime büründürmek ve böylelikle onları ezberlemek de çok faydalıdır. Eğer kuralı hafızamızda tutarsak, onun tatbikini unutsak bile çok geçmeden yolumuzu tekrar buluruz. Burada soru şudur: Kurallar önce *in* **[85]** *abstracto* mu yoksa tatbik edildikten sonra mı incelenmeli, yoksa kural ve tatbiki beraberce mi öğrenilmelidir? Bu sonuncusu yegâne tavsiyeye şayan yoldur, aksi

9 [: *einen richtigen Verstand vor und einen Richtigen.*]

10 [: Ya da: Anlayış gücünün [kavramlarla düşünme melekesinin] sadece mekanik olarak değil, fakat bir kuralı takip etmenin bilinciyle işleyebilmesi için kuralları ayırmak zihni bakımdan çok faydalıdır.]

halde kuralın tatbiki kuralın kendisi öğrenilinceye kadar belirsizdir. Fakat zaman zaman kurallar kümeler halinde de düzenlenmelidir, çünkü bir araya getirilmediklerinde hafızada tutulmaları güçtür. Dolayısıyla dil öğrenilirken dilbilgisi çalışması her zaman, belli bir ölçüde, önce gelmelidir.

72. Şimdi eğitimin genel amacı ve onu elde etmenin yolu-yöntemi hakkında sistematik bir fikir vermeliyiz.

1) Belirli zihni melekelerin eğitiminden ayrı olarak zihni melekelerin genel eğitimi. Bu, beceri ve mükemmeliyeti hedefler ve amacı herhangi belirli bir bilgiyi vermek değil, zihni melekelerin genel olarak güçlendirilmesidir. Bu kültür,

[86] a) ya fizikidir, ki burada her şey egzersiz ve disipline bağlıdır, çocuğun herhangi bir maksimi öğrenmesine gerek duyulmaz, talebenin etkin olmasını talep etmez, başkalarının kılavuzluğunu takip etmesi yeterlidir,

b) ya da ahlakidir. Bu disipline değil, fakat maksimlere dayanır. Eğer ahlaki eğitim misaller, tehditler, cezalandırmalar vb. üzerine oturtulursa her şey bozulacaktır. O zaman geriye sadece disiplin kalacaktır. Çocuğun sadece alışkanlık icabı değil, kendi maksimlerinden ötürü doğru davranıp davranmadığını ve sadece doğru davrandığını değil, fakat o doğru olduğu için doğru davrandığını görmemiz gerekir. Çünkü eylemlerin bütün ahlaki değeri iyi ile ilgili maksimlere dayanır. Şu hale göre fiziki eğitim ahlaki eğitimden ilkinin talebenin etkinliğini talep etmemesi, diğerinin etmesi bakımından ayrılır. O her zaman bir eylemin ilkesini ve onun ödev-vazife fikriyle irtibatını anlamalıdır.

73. 2) Belirli zihni melekelerin eğitimi. Bu bahse [87] bilme melekesinin, duyuların, hayal gücünün, hafızanın, dikkat ve muhakeme gücünün, tek kelimeyle anlama gücünün [kavramlarla düşünme melekesinin] aşağı yetilerinin eğitimi girer.

Duyuların eğitiminden, sözgelimi görüş gücünün eğitiminden daha önce söz etmiştik. Hayal gücünün eğitimine gelince aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir: Çocuklar genellikle çok canlı bir hayal gücüne sahiptirler, ki masal yahut hikâyeler okumak suretiyle genişletilmesine, yahut daha kesif hale getirilmesine lüzum yoktur. Tersine ihtiyaç duyulan şey dizginlenip kurallarla sınırlandırılmadır, ama aynı zamanda bütünüyle de boş bırakılmamalıdır.

Haritalarda herkesi, hatta küçük çocukları bile etkileyen, kendisine doğru çeken bir şeyler vardır. Sair her şeyden yorulup bunaldıklarında hâlâ haritalar aracılığıyla bir şeyler öğrenirler. Ve bu, çocuklar için güzel bir eğlencedir, çünkü böylelikle kendilerini belirli figürlerle, deyiş yerinde ise, sınırlamaları gerekeceği için hayal güçlerinin başıboş ve dizginsiz dolaşmasma izin verilmemiş olur. Gerçekten çocukların eğitimine coğrafya ile başlayabiliriz. **[88]** Aynı zamanda bunlara hayvan, bitki ve benzeri biçimler de ilave edilebilir; bunlar coğrafya öğrenimini daha canlı hale getirecektir. Mamafih tarih galiba daha sonraki aşamada gelmelidir.

Dikkat gücü hususunda bu melekenin genel güçlendiriciye ihtiyaç duyduğuna işaret edebiliriz. Düşüncelerimizi bir nesne üzerine sabitleme-teksif etme gücü zihnimize ait bir kabiliyet olmaktan çok bir zayıflıktır, ki bu durumda eğilip bükülmezdir ve istendiğinde faal hale getirilmeye ayak direr. Fakat dikkat dağılması her türlü eğitimin düşmanıdır. Hafıza dikkatimize dayanır.

74. Yüksek zihni melekelerin eğitimine gelince bu anlayış [kavramlarla düşünme] gücünün, yargı gücünün ve aklın eğitimini ihtiva eder. Anlayış [kavramlarla düşünme] gücü en başta, belli bir biçimde, ya kuralları kanıtlayan misalleri iktibas ederek ya da tam tersine, belirli durumlar için kurallar keşfederek aynı zamanda edilgin şekilde eğitilebilir. Yargı gücü[11] bize

11 [: *die Urteilskraft.*]

anlayış gücünü oluşturmanın ne gibi bir faydası olduğunu gösterir. Anlayış gücü öğrendiğimiz yahut söylediğimiz şeyi anlayabilmemiz [89] ve herhangi bir şeyi anlamadan tekrar etmememiz için gereklidir. O kadar çok insan vardır ki her ne kadar buna inanmasalar da anlamadıkları şeyleri dinlerler ve okurlar. Gerek suretler gerekse gerçek şeyler bu türdendir.

İlkeler hakkında bir kavrayışa akıl vasıtasıyla ulaşırız. Fakat unutmamak gerekir ki burada hâlâ yönlendirmeye yahut kılavuzluğa ihtiyaç duyan bir akıldan söz ediyoruz. Onun için çocuk her zaman kavrayış gücünü[12] aşan şeyler hakkında akıl yürütmeye teşvik edilmemelidir, ne de biz çocukların huzurunda kendimizi bu gibi şeyler hakkında akıl yürütmeye kaptırmalıyız.

Bizim burada üzerinde durduğumuz spekülatif akıl değil, fakat sadece nedenleri ve sonuçlarına uygun olarak gerçek hadiseler üzerine düşünmedir.[13] Bu düzeni ve çalışması içerisinde pratik bir akıldır.

75. Zihni melekeleri eğitmenin en iyi yolu başarmayı arzu ettiğimiz her şeyi kendi başımıza yapmamızdır; sözgelimi öğrendiğimiz dilbilgisi kuralını kendi kendimize tatbik etmemiz gibi. Bir haritayı en iyi şekilde kendi kendimize çizebilecek durumda olduğumuzda anlarız. Anlamanın en iyi yolu yapmaktır. En eksiksiz biçimde öğrendiğimiz, [90] ve en iyi hatırladığımız şey bir bakıma kendi kendimize öğrettiğimiz şeydir. Bunu yapmaya çok az insan muktedirdir. Bunlara kendi kendilerini eğitmiş-öğretmiş insanlar[14] denir.

76. Aklın eğitiminde Sokratik yöntemi esas kabul etmeliyiz. Kendisine dinleyicilerinin bilgisini doğurtan ebe diyen Sokrates, bir bakıma Platon'un bizim için muhafaza ettiği diyaloglarında, yetişkin insanların durumunda bile fikirlerin

12 [: *der Begriff.*]
13 [: *die Reflexion.*]
14 [: αὐτοδιδακτοι (Gr.), *Autodidakten* (Alm.).]

kendi ferdi akıllarından nasıl çıkartılabileceğinin misallerini verir. Birçok bakımdan çocuklar akıllarını kullanma lüzumu duymazlar. [Dolayısıyla] her şey hakkında tartışmalarına ileri geri konuşmalarına izin verilmemelidir. Eğitimleriyle irtibatlı her şeyin ilkelerini bilmeleri onlar için gerekli değildir; ama ödev-vazife meselesi ortaya çıktığında bu ilkeler onlara anlatılmalıdır. Fakat çoğu durumda akla dayalı olarak konuşturmak suretiyle kendi fikirlerini ortaya çıkarmaya çalışmalıyız, bu fikirleri onlara benimsetmeye [zihinlerine zerk etmeye] değil. Şu halde Sokrates'in benimsediği usul sorulu cevaplı yöntem[15] için kural teşkil etmelidir. Kimi zaman yavaş olduğu doğrudur ve konuşturarak bir çocuğun fikirleri ortaya çıkarılırken **[91]** diğerlerinin de bir şeyler öğrenmesini sağlayacak şekilde idare etmesi de güçtür. Mekanik soru cevap yöntemi de kimi bilimlerde yararlıdır; sözgelimi vahye dayalı dinin izahında. Diğer taraftan evrensel dinde Sokratik yöntemi kullanmalıyız. Tarihsel olarak öğrenilmesi gerekene gelince, mekanik soru cevap yöntemi için burada da tavsiye edilecek birçok şey vardır.

15 [: *die Katechese, katechetischen.*]

V. BÖLÜM

AHLAKİ EĞİTİM

77. [98]. Ahlaki eğitim disiplin üzerine değil, maksimler üzerine oturtulmalı; biri kötü alışkanlıktan alıkoyar, diğeri zihni eğitir ve düşünmeye hazırlar. O halde burada anlamamız gereken şudur: Çocuk kendisini her daim değişen davranış saiklerinden hareketle değil de "maksim"lerle uyum içerisinde davranmaya alıştırmalıdır. Talim terbiye ile gücü yıllar içerisinde azalan belli alışkanlıklar oluştururuz. Çocuk makullüğünü [ve doğruluğunu] kendi kendisine anlayabileceği "maksim"lere uygun biçimde hareket etmesini öğrenmelidir. Bu ilkenin küçük çocuklara tatbikinde bazı güçlüklerin olduğu ve ahlaki terbiyenin ebeveynler ve öğretmenler bakımından büyük bir kavrayış ve anlayış gücü talep ettiği kolaylıkla anlaşılabilir.

[99] Sözgelimi bir çocuğun yalan söylediğini varsayalım, çocuk bu durumda hemen cezalandırılmamalı, fakat aşağılama ve küçümsemeyle karşılanmalıdır ve eğer yalan söylerse gelecekte kimsenin kendisine inanmayacağı vs. söylenmelidir. Eğer bir çocuk kötü davranışlarından ötürü cezalandırılır, iyiliğinden ötürü ödüllendirilirse bu durumda o sadece ödül için doğru davranacaktır ve hayata atılıp da iyiliğin her zaman ödüllendirilmediğini, kötülüğün de cezalandırılmadığını gördüğünde sadece hayatta nasıl muvaffak olabileceğini düşünen ve hangisini kendi yararına görürse buna göre doğru ya da yanlış davranan bir insan olacaktır.

78. "Maksimler" insanda kendiliğinden kökleşmelidir.[1] Ahlaki eğitimle erken yaşlarda çocukta neyin doğru neyin

1 [: Yani başka bir hüviyetle değil, maksimler olarak.]

yanlış olduğu hususundaki fikirleri yerleştirmeye çalışmalıyız. Eğer ahlakı tesis etmeyi istiyorsak, cezayı kaldırmalıyız [orada cezaya yer olmamalıdır]. **[100]** Ahlak o kadar yüce, o kadar kutsaldır ki onu disiplin ile aynı konuma yerleştirerek tereddiye uğratmamalıyız. Ahlaki eğitimdeki ilk çaba [peşine düşülecek ilk amaç] şahsiyetin teşekkülüdür. Şahsiyet "maksimler"e uygun davranmadaki hazırlığa, bu yöndeki istekliliğe dayanır. İlk başta bu, okul "maksimler"i, daha sonra insanlığın "maksimler"idir. Başlangıçta çocuk kurallara itaat eder. "Maksimler" aynı zamanda kurallardır, fakat öznel kurallardır ve insanın öz idrakinden kaynaklanırlar. Hiçbir okul kuralı ihlalinin cezasız kalmasına izin verilmemelidir, her ne kadar her zaman cezanın ihlale karşılık [ya da uygun] gelmesi gerekmiyorsa da.

79. Eğer çocukların kişiliklerini oluşturmak istiyorsak, bu noktada en büyük önemi haiz olan onlara her şeyde belli bir planı ve belli kuralları göstermektir ve bunlara sıkı sıkıya bağlı kalınmalıdır. Sözgelimi uyuyacakları, çalışacakları ve eğlenecekleri zamanlar belirlenmeli ve bunlar **[101]** ne kısaltılmalı ne uzatılmalıdır. Çocukların önemsiz konuları kendilerinin seçmesine izin verilebilir, fakat bunlar bir kez kural haline geldiler mi bundan böyle her zaman onları takip etmeleri gerekir. Mamafih çocuklarda bir yurttaş kişiliği değil, bir çocuk kişiliği oluşturmalıyız.

Yol yordam tanımayan yöntemsiz insanlara güvenilmemelidir, böylelerini anlamak ve onlara ne kadar güvenebileceğimizi kestirmek güçtür. Her zaman kurallara göre hareket eden insanları – sözgelimi her şeyi saatle yapan, işlerinin her biri için belirli bir saati olan insanları çoğu kez ayıpladığımız doğrudur, fakat çoğunlukla onları sebepsiz yere ayıplarız, çünkü böyle bir dakikliğin, her ne kadar lüzumsuz ayrıntılar üzerinde ısrarla durma [bilgiçlik taslama] gibi görünse de, kişiliğin oluşumundaki katkısı çok büyüktür.

80. Her şeyden evvel itaat bir çocuğun, bilhassa okula giden erkek veya kız çocuğunun kişiliğinin teşekkülünde temel bir özelliktir. İtaat efendinin buyruklarına mutlak itaat, ve iyi ve makul irade olarak hissettiği şeye itaat olmak üzere iki türdür. İtaat **[102]** bir zorlama sonucu olabilir, bu durumda mutlaktır ya da itimattan kaynaklanabilir, bu durumda ise ikinci türden bir itaat söz konusudur. Bu ihtiyari-iradi itaat çok önemlidir, fakat birincisi de çok lüzumludur, çünkü çocuğu daha sonra bir yurttaş olarak beğenmese bile itaat etmek zorunda kalacağı yaşaların gereğini yerine getirmeye hazırlar.

81. Şu halde çocuklar belli bir zorunluluk yasasma itaat etmelidir. Ne var ki bu yasa genel bir yasa--özellikle okullarda sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereken bir kural olmalıdır. Öğretmen bir çocuğa diğerlerinden daha fazla düşkünlük göstermemeli yahut diğerlerine nazaran onu daha fazla tercih etmemelidir; çünkü böyle bir durumda bundan yasanın genelliği zarar görecektir. Bir çocuk diğer çocukların kendisiyle aynı kurallara tabi olmadığını fark eder etmez, derhal inatçı ve itaatsiz hale gelecektir.

82. Çoğu kez çocukların önüne her şeyi o şekilde koymalıyız ki her ne ise onu istekle yapsınlar denildiğini işitiriz. Bazı durumlarda bunun işe yaradığı doğrudur, fakat birçok şey de vardır ki **[103]** bunu onların önüne bir ödev-vazife olarak koymamız gerekir. Ve bütün hayatları boyunca bunun onlara büyük yararı dokunacaktır. Devlete yaptığımız [vergi, harç vs.] ödemelerinde, devletin bizden talep ettiği işlerde ve birçok başka durumlarda isteyerek, hoşnutlukla değil, fakat ödev-görev duygusuyla hareket etmemiz gerekir. Çocuk bir ödevin sebebi vücudunu anlayamasa dahi, bazı şeylerin ona bu şekilde buyurulması daha iyidir; çünkü çocuk her şeye rağmen, bir insan olarak belli vazifelerinin olduğunu anlayamasa bile, bir çocuk

olarak belli vazifelerinin olduğunu her zaman anlayabilir. Eğer bir insan olarak belli vazifelerinin olduğunu da anlayabilseydi–ki bu ancak zamanla mümkün olabilecektir–itaati daha da tam ve kusursuz olurdu.

83. Çocukta bir emre her karşı gelme bir itaat eksikliğidir ve bu beraberinde cezayı getirir. Keza bir emre dikkatsizlik nedeniyle karşı gelinirse, ceza yine gereklidir. Bu ceza ya maddi ya da manevidir.

Çocuğun onurlandırılma ve sevilme arzusunu kırıcı-kısıtlayıcı bir şey yaptığımızda [cezalandırma] manevidir; sözgelimi soğuk **[104]** ve mesafeli bir şekilde davranarak çocuğu aşağıladığınız durumda olduğu gibi. Bununla beraber çocukların bu arzusu mümkün olduğu kadar eğitilmelidir. Bu yüzden bu cezalandırma biçimi en iyisidir, çünkü ahlaki eğitimi destekler –sözgelimi bir çocuk bir yalan söylese tahkir ifadesiyle dolu bir bakış ceza olarak yeterlidir ve bu en uygun türden bir cezadır.

Maddi-fiziki cezalandırma ya çocuğun isteklerini reddetme ya da ona acı vermeye dayanır. Birincisi manevi cezaya yakındır ve menfi türdendir. İkincisi, ortaya çıkan netice bir *indoles servilis*[2] olmaması için, dikkatli biçimde kullanılmalıdır. Çocuklara ödül vermenin faydası yoktur, bu onları bencil yapar ve bir *indoles mercenaria*ya[3] sebebiyet verir.

84. Ayrıca itaat ya çocuğun ya gencin itaatidir. İtaatsizlik her zaman cezalandırılır.[4] Bu ya gerçek anlamda doğal bir cezadır, ki sözgelimi bir çocuğun aşırı yemekten hasta olması gibi, insanın kendi davranışının neticesidir[5] ve [105] insan sadece çocukluğunda değil, bütün hayatı boyunca onunla karşı karşıya olduğu için cezanın en iyi türüdür ya da diğer

2 [: *kölece eğilim-mizaç*.]
3 [: *paragöz insan tabiatı*.]
4 [: Ya da: "İtaatsizliğin sonu her zaman cezadır."]
5 [: Yani insan bunu kendi yapıp ettikleriyle üzerine çeker.]

taraftan ceza sunidir. Çocuğun sevilme ve saygı-itibar görme arzusu hesaba katılırsa bu tür cezalar kişiliği üzerinde kalıcı bir etki bırakacağı için seçilebilir. Maddi cezalar manevi cezanın yetersiz kaldığı durumlar için sadece ikame yahut destek olmalıdır. Eğer manevi cezanın hiçbir faydası yoksa ve sonunda maddi cezaya başvurmaktan başka bir çaremiz kalmamışsa bu suretle iyi bir kişiliğin teşekkül etmeyeceğini bilmemiz gerekir. Bununla beraber başlangıçta maddi-fiziki sınırlama düşünmenin yerini alabilir.

85. Öfke belirtileriyle birlikte tatbik edilen cezaların yararı yoktur. Çocuklar bu durumda cezayı öfke sonucu olarak görürler ve kendilerini de sadece bu öfkenin kurbanları olarak düşünürler ve genel bir kural olarak çocuklar cezaya çarptırılırken azami derecede dikkat gösterilmelidir, ki cezanın tek gayesinin kendilerinin ıslah olup gelişmeleri olduğunu anlasınlar. Çocukları cezalandırıldıklarında cezadan ötürü teşekkür etmek üzere el öpmek için[6] geri döndürmek budalalıktır ve çocuğu sadece köleleştirmeye hizmet eder. **[106]** Eğer maddi ceza sık sık tekrar edilirse çocuğu dik başlı ve inatçı hale getirir ve şayet ebeveynler çocuklarını inatçılıklarından ötürü cezalandırır iseler çoğu kez daha beter inatçılaşırlar. Kaldı ki inatçılar her zaman kötü kimseler değildir ve çoğu kez nazik bir serzeniş yahut tevbih ile kolayca yola gelirler.

86. Gelişme dönemindeki gencin itaati çocuğun itaatinden ayırt edilmelidir. Söz konusu gencin itaati ödevin kurallarına boyun eğmeye dayanır. Ödev aşkına bir şey yapmak akla itaat etmek demektir. Çocuklara ödevden bahsetmek beyhudedir. Neticede çocuklar ödevi, yerine getirilmediği takdirde ardından gelecek olanın dayak olduğunu düşündükleri bir şey olarak görürler. Çocuğu **[107]** sadece içgüdü

6 [: Söz konusu edilen eski bir Alman geleneğidir. Buna göre cezalandıran kişinin elleri öpülüp teşekkür edilerek minnettarlık duyguları dile getirilirdi.]

yönlendirebilir. Ama büyüdükçe ödev fikrinin devreye girmesi gerekir. Ayrıca çocuklar[ın eğitimin]de utanç fikri de kullanılmamalıdır, buna ancak çocukluktan çıkıp gençliğe eriştiklerinde başvurulmalıdır. Çünkü önce özsaygı-haysiyet düşüncesi kökleşmedikçe utanma fikrinin çocuklarda yerleşmesi mümkün değildir.

87. Bir çocuğun kişiliğinin oluşumunda ikinci temel özellik doğruluk-dürüstlüktür. Bu, kişiliğin temeli ve bizatihi özüdür. Yalan söyleyen bir kimsenin kişiliği yoktur ve eğer onda herhangi iyi bir şeye tesadüf ediliyorsa, **[108]** bu sadece belli bir tür fıtratın-mizacın sonucudur. Bazı çocuklar [doğuştan] yalan söylemeye meyyaldir ve bunun çoğu kez canlı bir hayal gücüne sahip olmalarından başka bir sebebi yoktur. Çocukların bu alışkanlığın pençesinden kurtulmalarını sağlamak babaların işidir, çünkü anneler bunu genellikle öyle pek fazla öneme sahip olmayan ya da tamamen önemsiz bir mesele olarak görürler, hatta [bunda] çocuklarının kurnazlık ve yeteneklerinin yaltaklanıcı kanıtını bulurlar. Şimdi utanma duygusundan yararlanmanın tam zamanıdır, çünkü çocuk bu durumda onu çok iyi anlayacaktır. Yalan söylediğimizde utanç kızarıklığı bizi ele verir, fakat bu her zaman onun kanıtı değildir, çünkü çoğu kez bizi itham eden [bize suç isnat eden] başkalarının arsızlığı karşısında yüzümüz kızarır. Söyledikleri yalan derhal bir felaketle sonuçlanmadıkça hangi şart altında olursa olsun hiçbir surette çocukları doğruyu söyletmek için cezalandırmamalıyız; daha sonra bu felaket için cezalandırılabilirler. Saygının esirgenmesi yalan için yegâne uygun cezadır.

[109] Cezalar menfi ve müspet olmak üzere ikiye ayrılabilir. İlki tembellik yahut ahlaksızlık[7] için tatbik edilebilir,

7 [: Rink edisyonunda bunlara bir de "geçimsizlik" yahut "huysuzluk" eklenir.]

sözgelimi yalan söyleme, itaatsizlik vb. Müspet cezalandırma şeytanlık yahut garezkârlık saikiyle yapılmış işler için uygulanabilir. Fakat hepsinden önemlisi çocuklara karşı asla kin gütmemeye dikkat etmeliyiz.

88. Bir çocuğun kişiliğinde bir üçüncü özellik girginlik yahut sokulganlıktır. Diğer çocuklarla arkadaşlıklar kurmalı ve her zaman kendi başına kalmamalıdır. Bazı öğretmenlerin okullarda bu arkadaşlıklara karşı olduğu doğrudur, fakat bu büyük bir hatadır. Çocuklar kendilerini hayatın en tatlı neşesine-zevkine hazırlamalıdırlar.

Eğer bir öğretmen illa bir çocuğu diğerine tercih edecek olursa, böyle bir tercihin sebebi onun kişiliği olmalıdır ve çocuğun sahip olabileceği kabiliyetler nedeniyle bir çocuk diğerine yeğlenmemelidir; aksi halde kıskançlık baş gösterir, ki bu, dostluğun zıddıdır.

Çocuklar açık yürekli ve bakışlarıyla güneş gibi neşeli olmalıdır. Sadece neşeli bir yürek mutluluğunu iyilikte bulabilir. İnsanları kasvetli ve meyus yapan bir din sahte bir dindir; çünkü biz **[110]** Tanrıya zoraki değil, neşeli bir yürekle hizmet etmeliyiz. Çocuklar zaman zaman okulun dar sınırlarından kurtarılmalıdır, aksi halde doğal neşelilikleri çok çabuk soluverir. Çocuk serbest bırakıldığında derhal doğal esnekliğine kavuşur. Bu amaca en iyi hizmet edecek olan şey çocukların tam özgürlüğün tadını çıkararak mütemadiyen birbirlerini yenmeye çalıştıkları oyunlardır ve bu oyunlar çok çabuk onların ruhlarını tekrar pırıl pırıl ve neşeli hale getirecektir.

89. Çokları gençlik yıllarının hayatlarının en hoş ve en iyi dönemleri olduğunu düşünür; fakat gerçekte böyle değildir. Gençlik yılları aslında en sorunlu dönemlerdir; çünkü biz o zaman katı bir disiplin altındayızdır, nadiren kendi arkadaşlarımızı kendimiz seçebiliriz ve daha da nadir olarak özgürlüğümüze sahip olabiliriz. Hora-

tius'un söylediği gibi, *multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit.*[8]

90. Çocuklara sadece yaşlarına uygun olan şeyler öğretilmelidir. Çoğu anne baba çocuklarının çokbilmişliklerinden[9] hoşnutluk duyar; fakat **[111]** genellikle böyle çocuklardan hiçbir şey olmaz. Bir çocuk zeki ve kurnaz olmalıdır, ama sadece bir çocuk olarak. Bir maymun gibi büyüklerinin tavırlarını taklit etmemelidir. Çünkü bir çocuğun kendisini yetişkinlere uygun ahlaki düsturlarla donatması kendi bölgesinin [hududunun] dışına çıkması ve sadece bir taklitçi olması demektir. O sadece bir çocuğun anlayışına sahip olmalıdır ve onu çok erken teşhir etmeye çalışmamalıdır. Çokbilmiş [büyümüş de küçülmüş] bir çocuk hiçbir zaman açık anlayış ve seziş gücüne sahip bir insan olmaz. Zamanın revaç bulmuş itiyatlarını takip etmesi, saçlarını taraması, sivri yakalıklar takması, hatta bir enfiye kutusu taşıması da bir çocuk için o kadar yersizdir. O böylelikle bir çocuk için uygun olmayan yapmacık tavırlar kazanacaktır. Kibar muhitler ve zümreler onun için bir yüktür ve o bir insan kalbinden bütünüyle yoksundur. Bu sebepten ötürü bir çocukta her türlü kendini beğenmişlik işaretlerine karşı erkenden savaşmayı kendimiz için bir vazife addetmeliyiz ya da daha doğru bir hareket tarzıyla ona kibirlenme [boş yere kendiyle övünme] fırsatı vermemeliyiz. Bu onlara ne kadar güzel olduklarını ve şu veya bu elbisenin ne kadar yakıştığını söyleyerek ve bir ödül olarak **[112]** süslü püslü bir giysi sözü vererek çocukların önünde gevezelik eden insanların sayesinde kolayca yapılır. Güzel ve gösterişli giysiler çocuklar için uygun değildir. Temiz ve basit esvapların kendileri için yeterli olduğunu kabul etmeliler. Aynı zamanda ebeveynler de kendi elbiseleriyle

8 [: Çocuk çok şeye tahammül etmiş ve çok şey yapmıştır, soğuk ve sıcağın aşırılıklarına tahammül etmiştir o.]

9 [: *frühzeitig altklug*, büyümüş de küçülmüş.]

büyük bir gardırop oluşturmamalı, kendilerine hayranlık duymamalıdırlar; çünkü her yerde olduğu gibi burada da misal çok güçlüdür ve iyi öğütleri-buyrukları ya güçlendirir yahut temellerini oyarak yok eder.

VI. BÖLÜM

PRATİK EĞİTİM

91. Pratik eğitim **1)** beceriklilik-maharet[1] **2)** akıllılık-basiret[2] ve **3)** ahlaklılığı[3] içerir. Beceri noktasında onun tam ve şümullü olmasına, sathi olmamasına dikkat etmeliyiz. Sonradan başaramayacağımız şeyleri bilir görünmemeli, bilgiçlik taslamamalıyız. Tamlık ve şümullülük beceri-maharetin ayrılmaz bir vasfı olmalı ve bu tamlık zaman içerisinde bir alışkanlığa dönüşmelidir. Derinlik ve şümullülük bir insanın kişiliğinin oluşumunda asli-elzem unsurdur. Beceri-maharet ise kabiliyet için gereklidir.

92. [113] Akıllılık yahut basirete gelince, bu, becerimizi hesaba kitaba dönüştürme, yani hemcinslerimizi kendi amaçlarımız için kullanma sanatına dayanır. Bunun için çeşitli şeyler gereklidir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu, insanın eriştiği son niteliktir, fakat önem bakımından ikinci sırada gelir. Bir çocuğun basiret sahibi olabilmesi için duygularını gizlemesini ve temkinli-ihtiyatlı olmasını öğrenmesi gerekir, beri yandan da aynı zamanda başkalarının kişiliğini okumasını öğrenmelidir. En başta kendi kişiliği konusunda ihtiyatı-temkini geliştirmelidir. Görgü[4] göstermelik [dışarıya dönük] davranış sanatıdır ve bu bizim sahip olmamız gereken bir sanattır. Başkalarının kişiliklerini okumak güçtür, fakat bunu kendi temkinimizi-ihtiyatımızı kaybetmeden yapmayı öğrenmeliyiz. Bu amaç için bir tür

1 [: *die Geschicklichkeit.*]
2 [: *die Weltklugheit.*]
3 [: *die Sittlichkeit.*]
4 [: *der Anstand.*]

ikiyüzlülük[5] zorunludur; bir başka söyleyişle kusurlarımızı gizlemeli ve bu dışa dönük görüntüyü korumalıyız. Bu zorunlu olarak sahtekârlık[6] demek değildir ve zaman zaman kabul edilebilirdir, her ne kadar samimiyetsizliğin-hilekârlığın[7] sınırında dolaşıyorsa da. Bununla beraber ikiyüzlülük sefilane bir kestirme yoldan-çareden başka bir şey değildir. İhtiyatkâr-basiretli olmak için **[114]** soğukkanlılığımızı kaybetmememiz zorunludur; ama beri yandan da çok fazla soğuk [duygusuz-aldırmaz] olmamalıyız. Bir insan öfkeli-şiddetli olmaksızın cesur olmalıdır, bunlar birbirinden ayrı iki niteliktir. Cesur[8] bir insan iradesini kullanma arzusundaki insandır. Bu arzu duyguların denetimini-dizginlenmesini gerektirir. Basiret bir mizaç meselesidir.

93. Ahlaklılık bir şahsiyet meselesidir. *Sustine et abstine*,[9] akıllıca bir itidale[10] hazırlığın yolu buradan geçer. İyi bir kişiliğin teşekkülüne dönük ilk adım ihtiraslarımızı-tutkularımızı[11] bir kenara bırakmaktır. Bize yasaklanan-bizden esirgenen şeyler olmaksızın yaşamanın yolunu öğrenerek arzularımızın ve eğilimlerimizin birer ihtirasa dönüşmemesine dikkat etmeliyiz. *Sustine* tahammülü ve kişinin tahammüle kendisini alıştırmasını ima eder. Vazgeçme-terk etme için cesaret ve cesarete belli bir ruh yatkınlığı [temayülü] gereklidir. Engellenmeye ve ricalarımızın reddedilmesine vb. kendimizi alıştırmalıyız.

Duygudaşlık[12] bir mizaç meselesidir. Bununla beraber çocukların üzerine aşırı duygusal bir duygudaşlık **[115]**

5 [: *das Dissimulieren.*]
6 [: *die Verstellung*, olduğundan başka türlü görünme.]
7 [: *die Unlauterkeit.*]
8 [: *Wackerer (Strenuus).*]
9 [: "Tahammül et ve geri dur."]
10 [: Yani *einer weisen Mäßigung*, kendine hâkim olma.]
11 [: *die Leidenschaften.*]
12 [: Kant, duygudaşlık [*Sympathie*] ile şefkat-merhameti [*Mitleid*] birbirinden ayırır, ilki duygusal olarak ıstırabın paylaşımını tazammun ederken, diğeri kişiyi harekete geçip yardım etmeye yönlendirir.]

alışkanlığının yerleşmesine meydan verilmemelidir. Duygu paylaşımı[13] gerçekten duyarlılıktır ve sadece ince hissiyata sahip kişiliklere mahsustur. Şefkatten-merhametten farklıdır ve sadece bir şeye eseflenip ağlamaya dayandığı için kötüdür. Muhtaçlara yardım edebilmeleri için çocuklara harçlık [kendilerine ait bir para kesesi] vermek iyi bir şeydir ve bu suretle gerçekten merhametliler mi değiller mi anlamalıyız. Fakat sadece ebeveynlerinin parasıyla yardımsever iseler bunun bir kıymeti yoktur, böyle bir sınamanın neticesi olumsuzdur.

Festina lente[14] deyişi sürekli etkinlik ifade eder, ki biz böylelikle birçok şey öğrenmek için acele etmeliyiz – yani *Festina*.[15] Fakat aynı zamanda şümullü olarak öğrenmeliyiz ve bunun için zamana ihtiyaç duyarız – yani *lente* [yavaş yavaş]. Burada şu soru ile karşılaşırız: Birçok şeyi yüzeysel şekilde bilmek mi, yoksa az şeyi derinlemesine ve şümullü olarak bilmek mi daha iyidir? Az şey bilmek ve fakat onu derinlemesine ve şümullü olarak bilmek, çok şey bilmek, ama onları yüzeysel olarak bilmekten daha iyidir; çünkü yüzeysel bilginin sathiliği eninde sonunda fark edilecektir. Fakat çocuk şu ya da bu bilgi dalına ihtiyaç duymak bakımından **[116]** henüz hangi durumda olduğunu bilmez; dolayısıyla en iyisi bir şeyi derinlemesine ve bütün şümulüyle bilmesidir, aksi halde yüzeysel olarak elde edilmiş bilgisiyle başkalarını kandırıp şaşırtmaktan başka bir şey yapmayacaktır.

94. Nihai hedefimiz kişiliğin teşekkülüdür. Kişilik bir şeyi başarma azmine [sarsılmaz kararlılığa] ve ardından onun fiilen gerçekleştirilmesine dayanır. *Vir propositi tenax*[16] demişti Horatius ve bu iyi bir kişiliktir. Sözgelimi bir insan

13 [: *Teilnehmung*, birisinin hissiyatına iştirak.]
14 [: Alm. *Eile mit Weile*: Acele işe şeytan karışır.]
15 [: L. *Festino*, acele etmek; *lentus*, yavaş, tembel, cansız; sert, dayanıklı.]
16 [: Amacına sıkı sıkıya bağlı bir insan.]

bir söz verirse [verdiği sözün icabının yerine getirilmesi] kendi için ne kadar elverişsiz olursa olsun onu behemehal tutmalıdır; çünkü bir insan bir karara varır da o vardığı karara sadık kalmaz ise [onu yerine getirmede zaaf gösterir ise] kendi kendisine güveni kalmaz. Diyelim ki bir insan sabahleyin çalışmak veya şu ya da bu işi yapmak, yahut da yürüyüşe çıkmak amacıyla erken kalkmak için kendi kendisine söz verse [azmetse] ve baharda sabahları henüz çok soğuk olduğu ve erken kalkmanın sağlığına zarar verebileceği için, yazları da kendisine uyuma izni verdiği ve uykunun tatlı olduğu için mazeretler üreterek kendisini sözün icrasından muaf tutsa, böylelikle [117] sonunda nefsine hiç itimadı kalmayıncaya kadar, günden güne kendisine verdiği sözün tahakkukunu erteleyip savsaklayacaktır.

Ahlaka aykırı olan şeyler böylesi taahhütlerden hariç tutulmalıdır. Sefih bir insanın kişiliği kötüdür; fakat bu durumda onu artık kişilik olarak adlandırmayız, ona inatçılık yahut serkeşlik deriz; ne var ki böyle bir insanın kararlarına yahut taahhütlerine sıkı sıkıya bağlı kaldığını ve onları tahakkuk ettirdiğini görmekte belli bir tatmin edicilik vardır, her ne kadar aynı sebat ve kararlılığı iyi şeylere göstermiş olsa, çok daha iyi olacak idiyse de.

Kararlarını-taahhütlerini gerçekleştirmeyi erteleyenler hayatta çok az şey bırakırlar arkalarında. Dönüşümün bu sözüm ona geleceğe ertelenmesinden iyi bir şey hasıl olacağını bekleyemeyiz. Sefih ve berbat bir hayat sürmüş olan bir insanın birdenbire dön[üşüm geçir]mesi kuvvetle muhtemeldir ki kalıcı olmayacaktır,[17] çünkü bu şekilde yaşamış olan bir insanın birdenbire her zaman iyi ve doğru düşüncelere sahip olmuş olan bir insanın dosdoğru hayatına bürünmesini beklemenin bir mucize beklemekten pek de aşağı kalır yanı yoktur. Aynı sebepten ötürü kutsal

17 [: "Böyle bir insanın geçirdiği dönüşümün kalıcı olması mümkün değildir."]

yolculuklardan, nefis köreltmelerinden [çile ve riyazetten], oruçlardan bir iyilik gelmesini bekleyemeyiz; çünkü bu tür âdetlerin sefih bir kimseden birdenbire erdemli bir insan çıkarabilmesini anlamak güçtür. Ruhunun tekâmül ve terakkisine hiçbir katkısı dokunamayacağı aşikâr olan, gündüzleri oruç tutup geceleri ziyafet ve şenliklerle geçirme, bedenine işkence ve eziyet etme **[118]** nasıl olur da bir insanı daha dürüst hale getirebilir ya da onu herhangi bir şekilde [kendi kendisini ıslah etmek bakımından] terakki ettirebilir?

95. Çocuklarda ahlaki kişiliğin temelini oluşturmak için aşağıdakilere riayet etmeliyiz:

Onların önüne yerine getirmeleri gereken ödevleri mümkün olduğunca misallerle ve kurallarla koymalıyız. Bir çocuğun yerine getirmesi gereken kurallar kendisine ve başkalarına karşı mutat vazifelerden ibarettir. Bu ödevler ilgili soru türünün doğal sonucu olmalıdır.[18] Dolayısıyla daha yakından bakarsak:

a) Çocuğun kendisine karşı ödevleri. Bunlar gösterişli elbiseler giymek, debdebeli gösterişli akşam yemeklerine katılmak vs. biçiminde anlaşılmamalı, her ne kadar yemeğinin iyi ve giyeceğinin temiz olması gerekiyorsa da. **[119]** Arzularını ve heveslerini tatmin etme arayışı olarak da anlaşılmamalı; çünkü tam tersine o çok mutedil ve kanaatkâr olmalıdır. Bu ödevler onun insanın belli bir vakara sahip olduğunun, o vakar ki insanı soylulaştırıp diğer bütün varlıkların üzerine çıkarır ve kişiliğindeki insanlığın bu vakarını ihlal etmeyecek şekilde davranmasının vazifesi olduğunun farkındalığına dayanır.

Sözgelimi kendimizi içkiye kaptırdığımızda, yahut insan tabiatına aykırı günahlar işlediğimizde, itidali terk edip aşırılıkların kurbanı olduğumuzda vs. –ki bunların hepsi

18 [: Rink edisyonuna göre: Bu ödevler eşyanın doğasından kaynaklanmalıdır.]

insanı seviyece hayvanların altına yerleştirir– insan vakarına[19] aykırı davranıyoruzdur. Ayrıca bir kimsenin başkalarına karşı davranışında yaltaklanması [tabasbus etmesi], her zaman lüzumsuz iltifatlar yağdırması, göze girmek için bu türden vakar ve haysiyetten yoksun davranışlar sergilemesi, tahmin edebileceğimiz üzere, bütün bunlar insan vakarına aykırıdır.

Çocukları insan vakarının, hatta kendi kişiliklerinde, idrakine erdirecek, şuuruna varmalarını sağlayacak fırsatları kolaylıkla bulabiliriz; sözgelimi insanın üstünün başının temiz olmaması durumunda – ki en azından insanlığa yakışmaz. Fakat gerçekte bir çocuk yalan söyleyerek [kendi kendisini aşağılar ve] **[120]** insan vakarını ayaklar altına alır, çünkü yalan söylemek düşünme gücünü ve düşüncelerini başkalarına iletme kabiliyetini gerektirir. Yalan söylemek bir insanı herkesin aşağılamasına konu yapar ve her insanın sahip olması gereken kendi kendine saygı ve güvenden yoksun bırakmanın bir aracıdır.

b) Çocuğun başkalarına karşı ödevleri. Bir çocuk erken yaşlardan itibaren başkalarının haklarını nazarı dikkate almasını ve onlara saygı duymasını [*Die Ehrfurcht und Achtung*] öğrenmelidir ve bu saygının onun eylemlerinde gerçekleşip gerçekleşmediğini anlama konusunda dikkatli olmalıyız. Sözgelimi bir çocuk kendinden daha yoksul bir çocukla karşılaşmış ve onu kendisinden kaba bir şekilde uzaklaştırmış olsa, yahut ona vursa vb., saldırgana, "Böyle yapma, onu inciteceksin; ona acımalısın, o fakir bir çocuk" vb. dememeliyiz. Bilakis davranışı insan[ın] haklarına aykırı olduğu için ona aynı aşağılayıcı ve kibirli tavırla muamele etmeliyiz. Doğrusunu söylemek gerekirse çocuklarda henüz cömertlik fikri yoktur. Mesela şurası dikkatlerden kaçmamış olmalıdır, bir çocuğa ebeveynleri tarafından **[121]** tereyağlı ekmeğinin bir parçasını başkasıy-

19 [: *die Würde der Menschheit.*]

la paylaşması söylendiğinde, ikinci bir ekmek dilimi sözü verilmedikçe çocuk ya itaat etmeyi reddedecek ya da etse bile gönüllü gönülsüz itaat edecektir. Ayrıca cömert olmak henüz iktidarı dahilinde olmadığı için çocuğa cömertlikten söz etmenin de bir faydası yoktur.

96. Birçok yazar, sözgelimi Crugott, ahlakın kendimize karşı ödevlerimizi öğreten bölümünü ya tamamen göz ardı etmiş ya da yanlış bir şekilde açıklamıştır. Daha önce söylendiği gibi kendimize karşı ödevlerimiz her birimizin kişiliğinde mevcut olan insan vakarını korumaya dayanır. Eğer insanlık fikri[20] gözlerinin önünde olsa bir insan ancak kendi kendisini tazir edecektir.[21] Bu tasavvurda o kendisini mukayese edeceği bir asıl [*ein Original*] bulur. Fakat yılların ilerlemesiyle nazik bir döneme varılmış olur ki, insan vakarı fikri tek başına genç adamı işte o zaman sınırlar içerisinde tutmaya yeterli olacaktır. Ne var ki genç **[122]** neyi tasvip edip neyi kuşkuyla karşılayacağını bilmede kendisine yardımı dokunacak yaşından ileri kimi erken ipuçlarına sahip olmalıdır.

97. Neredeyse okullarımızın hiçbirinde çocuklarda doğruluk ve dürüstlüğün teşekkülüne büyük yardımı dokunacak bir şeye, yani bir doğru davranış kılavuz kitabına[22] tesadüf edilmez. Bu doğru ve yanlış bahsinde günlük hayatta karşılaşılan soruları, herkesin anlayabileceği bir şekilde, ihtiva etmelidir. Sözgelimi bir insanın vadesi gelmiş muaccel bir borcu olsa, fakat yardıma muhtaç bir başkasını görse ve merhamete gelip alacaklısının hakkı olan parayı tutup bu kişiye verse doğru mu yapmış olur yoksa yanlış mı? Yanlış yapmış olur, çünkü cömertlik yapıp yardımda bulunacaksak eğer önce borçtan kurtulmalıyız.

20 [: *die Idee der Menschheit.*]

21 [: Yani onun başkasından tazir, takbih, tevbih beklemesine lüzum yoktur.]

22 [: *Ein Katechismus des Rechts*, soru cevap tarzında bir nevi ilm-i-hal.]

Sadaka verdiğimizde erdemli bir davranışta bulunmuş oluruz; fakat borçlarımızı öderken yapmaya mecbur olduğumuzu yaparız.

Keza acaba mecburiyet bir yalanı mazur [123] gösterebilir mi, yahut haklı çıkarabilir mi? Hayır! Tek bir durum gösterilemez ki bir yalan mazur gösterilebilsin. Eğer bu kurala sıkı sıkıya bağlı kalınmamış olsaydı, bilhassa çocuklar en küçük bir bahaneyi bir mecburiyet olarak kullanırlar ve yalan söylemek için kendilerine sık sık izin verirlerdi. Eğer bu türden bir kitap olmuş olsaydı ona çalışmak için günde bir saatin ayrılması çok yararlı olabilir ve böylelikle çocuklar doğru davranış –yeryüzü üzerinde Tanrının gözbebeği– derslerini öğrenip içlerine yerleştirebilirlerdi.

98. Yardımseverlik mecburiyetine gelince bu mutlak bir mecburiyet değildir. Çocuklarımızın duygudaşlık hislerini, başkalarının üzüntü ve kederlerini hissetmekten çok, onlara yardımın vazifeleri olduğu hissi için uyarmalıyız. Çocuklar duyguyla değil, vazife fikriyle dolu olmalılar. Esasen birçok insan [124] bir zamanlar merhamete geldikleri noktada çok sık aldatıldıkları için katı yürekli hale gelmiştir. Çocuklara eylemlerin erdemli yanını göstermek beyhudedir. Din adamları yahut dini eğitim verenler Tanrı için yapabileceğimiz her şeyin sadece yapmaya mecbur olduğumuz şeyi yapmak olduğunu göstermeksizin, yardımseverlik fiillerini erdemli işler olarak gösterme hatasını sık sık yaparlar; fakirlere muhtaçlara iyilik yaparken aslında görevimizi yapmaktan başka bir şey yapmıyoruzdur. Çünkü insanlar arasındaki eşitsizlik sadece arızi-tesadüfi şartlardan kaynaklanır – eğer ben servete sahipsem bunu benim için veya benden öncekiler için elverişli olan koşullara sımsıkı sarılmaktan başka neye borçluyumdur? Buna mukabil bütün hakkındaki değerlendirmemiz hep aynı kalır.

99. Kendi kıymetini-değerini başkalarınınkiyle mukayese etmesini söyleyerek bir çocukta ancak kıskançlık

[125] duygularını uyandırırız. O bunun yerine kendisini kendi aklının tasavvuruyla[23] mukayese etmelidir. Zira tevazu gerçekte kişinin kendi değerini ahlaki mükemmeliyet kıstasıyla mukayese etmesinden başka bir şey değildir. Nitekim Hıristiyan dini, insanları, tevazu vazederek değil, fakat onlara kendilerini en yüksek mükemmeliyet modeliyle-timsaliyle mukayese etmelerini öğreterek mütevazı hale getirir. Tevazuyu kendimizi aşağılamada [mahviyetkârlıkta] görmek çok saçmadır. "Bak falanca çocuk ne kadar iyi, ne kadar terbiyeli!" Bu tür bir tevbih, böylesi bir serzeniş ancak çok sefih bir düşünme tarzı üretir; çünkü bir insan kendi kıymetini eğer başkalarının kıymetiyle değerlendirirse ya kendisini başkalarının üzerine yükseltmeye gayret eder ya da başkasının kıymetini tezyif etmeye [yahut küçük göstermeye] çalışır. Fakat bu sonuncusu kıskançlıktır. O zaman sadece onlarla kendimizi elverişli biçimde karşılaştırabilmek için başkalarının hata ve kusurlarını bulup tenkit etmeye çalışırız. Dolayısıyla yarışma ruhu[24] [126] yanlış işlediğinden ancak kıskançlık doğurur. Yarışma, belli bir işi gerçekleştirmenin mümkünlyetine ikna etmek için, çocuğa bunu başkaları kolaylıkla yapabilir dediğimizde olduğu üzere, ara sıra iyi amaçlar için kullanılabilir.

Hiçbir surette bir çocuğun kendisini bir başkasının önünde tezyif etmesine, onurunu kırmasına izin vermemeliyiz. Talih üstünlüğüne dayalı her türlü büyüklenme biçiminden uzak durmaya çalışmalıyız. Bu, insanın kendi kendisine duyduğu mütevazı bir güvendir, böyle bir güvene sahip olmak insanı yeteneklerini uygun [kendine yaraşır] bir tarzda sergileyecek bir konuma yerleştirir. Bu özgüven küstahlıktan ayırt edilmelidir, ki esasen başkalarının yargılarını hiçe saymak demektir.

23 [: Yani "kendi aklına dair beslediği tasavvur ile..."]
24 [: *Geist der Ämulation*, gıpta-gayret ruhu.]

100. İnsanın içinde yaşattığı bütün özlemler[25] ya şekli (özgürlük ve iktidarla ilgili) ya da maddi (belli bir nesne yönelimli) yani ya hayali ya hazza dönük özlemler ya da son olarak bu iki şeyin mutluluk unsurları olarak bekasına dönük özlemlerdir.

[127] Birinci türden özlemler şeref-onur tutkusu yahut hırsı,[26] iktidar tutkusu[27] ve servet tutkusudur.[28] İkinci türdekiler cinsi iptila (şehvetperestlik), iyi şeylerden hoşlanma (iyi yaşama) ya da toplumsal münasebet zevkidir (eğlence zevki).

Nihayet üçüncü türden özlemler hayat sevgisi, sağlık-sıhhat ve afiyet (yani gelecek kaygısından azadelik [*in der Zukunft: Sorgenfreiheit*]) sevgisidir.

Kötü huylar ya kötülük, bayağılık ya da dar kafalılıktır.[29] Kıskançlık [haset], kadirbilmezlik [nankörlük] ve başkalarının felaketine sevinme bunlardan ilkine dahildir. Adaletsizlik, sadakatsizlik-halisane olmayış (sahtekârlık), sefihlik [*Lüderlichkeit*] ve servet gibi haysiyet ve sıhhatin israfı (ölçüsüzlük, aşırılık) da buna dahildir, ikinci türe girer. Sevgisizlik, pintilik [*Kargheit*], tembellik de (kadınsılık) üçüncü gruba girer.

101. Erdemler ya [elde edilmiş] meziyet ya da sadece mecburiyet yahut masumiyet erdemleridir. Birinci kümeye âlicenaplık-yücegönüllülük (öfke anında yahut rahatlık[ı koruma] ve tamah [ele geçirme hırsı] için yoldan çıkıldığında kendine hâkim olma biçiminde görülür), iyilikseverlik ve

25 [: Eski dildeki 'tama' sözcüğü bunu daha iyi karşılar: *die Begierde*, dayanılmaz arzu.]
26 [: *die Ehrsucht.*]
27 [: *die Herrschsucht.*]
28 [: *die Habsucht.*]
29 [: *die Laster* (kötü huy), *der Bosheit* (kötülük), *der Niederträchtigkeit* (bayağılık), *der Eingeschränktheit* (dar kafalılık).]

nefs hâkimiyeti[30] girer. **[128]** Dürüstlük-içtenlik, görgülülük, halim-selimlik ikinci kümeye ve son olarak namusluluk,[31] alçakgönüllülük ve kanaatkârlık üçüncü kümeye girer.

102. Acaba insan tabiatı itibariyle ahlaken iyi midir kötü müdür? İnsan tabiatı itibariyle ne iyi ne kötüdür, çünkü o tabiatı itibariyle ahlaki bir varlık değildir. O ancak aklı ödev ve yasa fikrini[32] geliştirdiğinde ahlaki bir varlık haline gelir. Ne var ki insanın her türlü kötülüğe karşı tabii bir temayülü-yatkınlığı olduğu söylenebilir, çünkü temayül ve dürtüleri onu bir yöne doğru sürükler, aklı ise bir başka yöne sevk eder. O ancak erdemle, bir başka söyleyişle kendi kendini sınırlayarak ahlaki anlamda iyi olabilir, her ne kadar kötü eğilimleri uyur vaziyette olduğu sürece masum olabilirse de.

Kötü huylar büyük bölümü itibariyle bu şekilde ortaya çıkar, uygarlık Tabiata tahakküm eder; ama yine de insan olarak bizim kaderimiz hayvan olarak tabii durumumuzdan kurtulmaktır. Kusursuz sanat ikinci tabiat haline gelir.[33]

103. Eğitimde her şey doğru ilkeler tesis etmeye **[129]** ve çocukların bunları anlayıp kabul etmesine önderlik etmeye dayanır. İğrenç ve saçma olan yerine, nefreti; insan ve tanrısal ceza korkusu yerine kendi vicdanının korkusunu; insanların kanaatleri yerine öz saygısını ve iç vakarını; söz ve safi dürtüler yerine eylemlerin iç değerini; duygu yerine anlayış gücünü; kasvetli, ürkek ve kederli adanmışlık-dindarlık yerine neşeliliği ve iyi huylu dindarlığı koymasını öğrenmelidirler.

Fakat her şeyden evvel çocukları *merita fortunae*ye[34] büyük değer atfetmekten uzak tutmalıyız.

30 [: *die Selbstbeherrschung*, kendini dizginleme.]
31 [: *die Ehrlichkeit.*]
32 [: *Begriffen der Pflicht und des Gesetzes.*]
33 [: *Vollkommene Kunst wird wieder zur Natur.*]
34 [: Talihin gülümseyişleri.]

104. Din bahsinde çocukların eğitimine gelince ortaya çıkan ilk mesele çocuklara dini düşüncelerin erken yaşlardan itibaren verilmesinin faydalı olup olmadığıdır. Eğitimle ilgili eserlerde bu bahiste pek çok şey yazılıp söylenmiştir. Dini **[130]** düşünceler her zaman bir ilahiyatı tazammun eder ve kendileri hakkında ve dahası dünya hakkında henüz bir şey bilmezken genç dimağlara ilahiyat nasıl öğretilebilir? Henüz ödev hakkında hiçbir şey bilmeyen genç Tanrıya karşı doğrudan [*unmittelbare,* aracısız] bir vazifeyi kavrayacak durumda mıdır? Şurası kesin ki çocuklar Tanrıya tek bir saygı ve ihtiram ifadesine asla tanık olmayıp, hiçbir zaman Tanrının isminin anıldığını işitmeselerdi, eğer böyle bir şey mümkün olabilseydi, onlara önce insanlığın hedefini, amaçlarını ve insanlığı ilgilendiren şeyi öğretmek; yargılarını keskinleştirmek; tabiatın işlerinin düzenini ve güzelliğini göstermek; müteakiben bunlara evrenin yapısma dair daha geniş bir bilgiyi eklemek ve ancak bundan sonra ilk defa Yüce Bir Varlık, bir Kanun-koyucu fikrini açmak – bu çocuklara öğretilecek şeylerin doğru bir sırası olabilirdi.

Fakat toplumun mevcut durumuna göre böyle bir yol, böyle bir usul mümkün değildir ve çocukları Tanrının ismini işitmekten ve insanın ona sadakatinin [kendisini adamasının] işaretlerini görmekten alıkoyamayız; dolayısıyla şayet biz onlara Tanrı hakkında ancak büyüyüp olgunlaştıklarında bir şeyler öğretmiş olsaydık **[131]** sonuç ya kayıtsızlık ya da yanlış fikirler, sözgelimi Tanrının kudretinden dehşet olacak ve bu tür fikirlerin çocukların düşgücünde kalıcı bir yer edineceğinden korkulacaktı; şu halde böyle bir şeye meydan

verilmeyecekse eğer, çocuklara [bütün bu sebeplerden ötürü] erken yaşta dini telkinlerde bulunmaya [dini fikirleri zerk etmeye] çalışmalıyız.[35] Fakat bu eğitim-öğretim sadece hafıza ve taklit işinden ibaret olmamalıdır; seçilen yol her zaman Tabiat ile uyum içerisinde olmalıdır. Çocuklar soyut vazife, mükellefiyet-mecburiyet, iyi kötü davranış fikrine ihtiyaç duymaksızın, rahat, fayda ve bu türden mülahazalarla aynı olmayan bir ödev yasasının, insanın keyif ve hevesine tabi olmayan evrensel bir şeyin olduğunu anlayacaklardır. Bununla beraber bu tasavvuru, bu düşünceyi öğretmenin kendisi şekillendirecektir.

İlk başta her şeyi Tabiata atfetmeliyiz ve ardından Tabiatın kendisini Tanrıya bağlamalıyız; sözgelimi her şeyin nasıl da türleri ve onların dengelerini korumaya kendiliğinden mütemayil olduğunu, ama aynı **[132]** zamanda uzun erimde mutluluğa erişebilmesi için nasıl da insanı gözettiğini göster[meliyiz].

Tanrı tasavvuru önce gözetimi altında bulunduğumuz bir baba fikrine müşabeheti [karşılıklı benzeşimi] içerisinde öğretilmelidir; bu suretle çocuğa tek bir aile tarafından temsil edilen haliyle insanların birliğini daha kolay gösterebiliriz.

105. O halde din nedir? Din önemini bir Kanun-koyucuya, üzerimizdeki bir Yargıca borçlu olduğu kadarıyla içimizdeki yasadır. Din Tanrı bilgisine tatbik edilmiş ahlaktır. Eğer din ahlak ile birleştirilmezse, bir teveccüh [lütuf ve inayet]

35 [: Bu cümlenin aslı şöyledir: "Fakat toplumun mevcut durumuna göre böyle bir yol, böyle bir usul mümkün olmadığına göre ve çocukları Tanrının ismini işitmekten ve insanın ona sadakatinin [kendisini adamasının] işaretlerini görmekten alıkoyamayacağımıza göre; eğer biz onlara Tanrı hakkında ancak büyüyüp geliştiklerinde bir şeyler öğretmiş olsaydık sonuç ya kayıtsızlık ya da yanlış fikirler, sözgelimi Tanrının kudretinden dehşet olacağı için; bu tür fikirlerin çocukların düş gücünde kalıcı bir yer edineceğinden korkulacağı için, şu halde böyle bir şeye meydan verilmeyecekse eğer, o zaman çocuğa erken yaşta dini telkinlerde bulunmaya [dini fikirleri zerk etmeye] çalışmalıyız."]

kazanma çabasından [*Gunstbewerbung*] ibaret kalır. İlahi söyleme, dua etme, kiliseye gidip gelme ilerleme yönünde insanlara sadece taze güç, taze cesaret kazandırmalı; yahut bunlar vazife fikriyle esinli bir yüreğin dile gelmesi olmalıdır. Bunlar iyi işler için hazırlıktan başka bir şey değildir ve işlerin kendileri olarak görülmemelidir ve Tanrıyı hoşnut edebilmemizin yegâne gerçek yolu daha iyi bir insan olmaktan geçer.

[133] Bir çocuğu eğitip öğretirken önce onun içinde olan yasadan başlamalıyız. Kötü huylu bir insan kendisine aşağılık, zelil bir kimsedir ve bu zillet-aşağılama doğuştandır ve Tanrı ahlaksızlığı-sefihliği yasakladığı için ortaya çıkmaz;[36] çünkü kaçınılmaz olarak yasa koyucunun yasanın asli kökeni olduğu sonucuna varılmaz. Sözgelimi bir prens hırsızlığın ilk-asli yasaklayıcısı olarak adlandırılmaksızın ülkesinde çalmayı yasaklayabilir. İnsan buradan kendisini mutluluğa değer kılan şeyin sadece ve sadece iyi bir hayat olduğunu anlamayı öğrenir. Tanrısal yasa aynı zamanda Tabiatın yasası olarak kabul edilmeli, çünkü keyfi değildir. Bu sebepten ötürü din tamamen ahlak alanına aittir.

Ne var ki ilahiyat ile başlamamalıyız. Sadece ilahiyata dayalı din ahlaka dair hiçbir şey ihtiva edemez. Bu yüzden ondan bir yandan korku diğer yandan ödül umudu dışında hiçbir şey elde edemeyiz ve bu sadece hurafe kabilinden tapınmadan[37] başka bir şey meydana getirmez. **[134]** Şu halde ahlak önce gelmeli ve ilahiyat onu takip etmelidir ve bu dindir.

106. İçimizdeki yasaya biz vicdan deriz. Esasen vicdan eylemlerimizin bu yasaya tatbikidir. Eğer vicdanı –her ne kadar bizim üzerimizdeki bir yargıç mevkiindeyse de– aynı zamanda içimizde bir yargı-mercii kurmuş olan Tan-

36 [: Ya da: bu zillet onun doğasından kaynaklanır, Tanrının kötülüğü yasaklamış olmasından değil...]

37 [: *einen abergläubischen Kultus.*]

nının temsilcisi olarak görmemiş olsaydık, vicdanın tazirleri-kınamaları sonuçsuz kalırdı. Eğer din ahlaki dürüstlüğe-titizliğe[38] eklenmez ise hiçbir faydası olmaz. Ahlaki dürüstlük-titizlik olmaksızın din bir hurafe işidir. İnsanlar Tanrıya tanrısal yasanın nasıl gerçekleştiğini düşünmeksizin, evet hatta kudretini, hikmetini, vb. bilip araştırmaksızın ona hamd ve övgü ile, kudretini ve hikmetini tazim ile kulluk edeceklerdir. Bu tür insanların vicdanı için bu ilahi söylemeler bir afyon ve üzerinde rahatça-sükun içinde uykuya dalabildikleri bir yastıktır.

107. Çocuklar bütün dini düşünceleri kavrayamazlar, bununla beraber kimi dini düşünceler vardır ki onlara öğretmekten **[135]** geri durmamalıyız; ne var ki bunlar müspet olmaktan çok menfi olmalıdır. Çocukların dua kalıpları ezberlemelerine izin vermenin hiçbir faydası yoktur; bu sadece sahte-yanlış bir dindarlık anlayışı oluşturur. Tanrıyı doğru şekilde tazim etmek onun iradesine uygun hareket etmekle olur ve çocuklara yapmalarını öğretmemiz gereken şey budur. Tanrının isminin sık sık boş yere ağza alınmamasına, buna hem kendimiz hem çocuklarımız için dikkat etmeliyiz. Eğer onu dostlarımızı tebrik etmek için kullanır isek, hatta dindarane bir niyetle olsa bile, bu aynı zamanda kutsal ismin yanlış kullanımıdır. Tanrı fikri insanların içini ismini işittikleri her defasmda hürmet ve ihtiram ile doldurmalıdır. Ve ancak nadiren, ama asla hafif bir edayla değil, telaffuz edilmelidir. Çocuk Tanrıya hayatın ve bütün dünyanın efendisi olarak; ayrıca bütün insanları esirgeyen, gözeten ve nihayet onların Yargıcı olarak saygı duymasını öğrenmelidir. Newton'ın bir müddet duraksayıp üzerine düşünmeksizin **[136]** asla Tanrının ismini ağzına almadığı söylenir.

108. Tanrı ve vazife fikirlerini birbirine bağlayan bir açıklama ile çocuk yaratıkların esirgeyip kayıran Tanrısal

38 [: *moralischen Gewissenhaftigkeit.*]

Kayra'ya[39] saygı duymasını daha iyi öğrenir ve böylelikle yıkıcılığa ve gaddarlığa dönük bir temayülden uzak duracaktır, ki küçük hayvanlara yaptıkları eziyetlerde sık sık tanık olduğumuz bir şeydir bu. Aynı zamanda çocuğa kötüde iyiyi keşfetmeyi öğretmeliyiz. Sözgelimi avcı hayvanlar ve böcekler temizlik ve gayretlilik örnekleridir; bunun gibi kötü insanlar da yasayı takip etmek için bir ikazdır ve kuşlar kurtları temizleyerek bahçeyi korurlar vb.

109. Şu halde başkalarını dua ederken gördüklerinde ve benzeri durumlarda, onların kime ve ne için dua ettiklerini bilebilmeleri için Yüce Varlık hakkında çocuklara bir fikir vermeliyiz. Fakat bu düşünceler sayıca çok fazla olmamalıdır ve daha önce söylendiği üzere sadece menfi olmalıdır. Bunları erken yaşlardan itibaren vermeye başlamalıyız, fakat aynı zamanda **[137]** insanları dini bağlılıklarına göre değerlendirmemelerine dikkat etmeliyiz, çünkü çeşitli dinlere karşın din özünde her yerde aynıdır.

39 [: *die göttliche Vorsorge für die Geschöpfe.*]

110. Burada sonuç olarak erken yetişkinlik yıllarına yaklaşırken gençlerin dikkat etmeleri gereken birkaç mülahazayı daha önce söylediklerimize eklemeliyiz. Bu dönemde gençler daha önce yapmadıkları bazı ayrımlar yapmaya başlarlar. İlk başta cinsiyet ayrımı. Tabiat bu konu üzerine, sanki insan için uygun olmayan-yakışıksız bir şeymiş ve içindeki safi hayvani bir ihtiyaç imiş gibi, belli bir sır-giz perdesi örtmüştür. Bununla beraber yine de onu her türden ahlakilik kaygısı ile mümkün olduğu kadar birleştirmeye çalışmıştır. **[138]** En vahşi kavimler bile bu konuda bir tür utanç duygusu ve çekiniklikle hareket ederler. Çocuklar ara sıra tuhaf [mütecessisane] sorular sorarlar, sözgelimi "Çocuklar nerden gelir" vb. Ne var ki hiçbir anlam ifade etmeyen gayrı makul bir cevap alarak, yahut kendilerine bunların çocukça sorular olduğu söylenerek kolayca tatmin edilirler.

Bu eğilimler gençlikte mekanik biçimde ve bütün sevki tabilerde de aynı şey olduğu üzere, hatta belli bir konu hakkında bilgi olmaksızın gelişir. **[139]** Dolayısıyla gençleri cehalet içerisinde ve cehalete mahsus olan masumiyet içerisinde bırakmak imkânsızdır. Susarak, sükûtla geçiştirerek şer daha da büyür. Biz bunu atalarımızın eğitiminde görüyoruz. Günümüzün eğitiminde gençlerle açıkça, çekinmeksizin ve kararlı bir şekilde konuşmamız gerektiği doğru olarak kabul edilir. Bunun nazik bir mesele olduğunu kabul etmeliyiz, çünkü bunu açık bir sohbet konusu olarak göremeyiz; fakat eğer onun bu yeni dürtülerine sempatiyle yaklaşırsak[40] her şey yoluna girer.

40 [: Rink edisyonunda: "...ve onunla bunu tam bir ciddiyet içerisinde tartışırsak."]

On üç yahut on dört yaşları genellikle gençlikte cinsiyet duygusunun geliştiği çağdır (eğer bu vaktinden evvel vuku bulursa çocuklar kötü misallerle yoldan çıkarılmış ve bozulmuşlar demektir). **[140]** Yargı güçleri de zaten o zaman teşekkül eder ve aşağı yukarı bu çağlarda Tabiat onları bu meseleyi kendileriyle oturup konuşmamız-tartışmamız için hazırlamıştır.

111. Hiçbir şey gerek bedeni gerekse ruhu kendilerine yönelmiş şehvet türü kadar zayıflatmaz ve bu tamamen insanın tabiatına göre değişiklik gösterir. Fakat bu aynı zamanda gençlerden gizlenmemelidir. Onu bütün korkunçluğu ve ürkütücülüğüyle önlerine koymalı, bu suretle insan soyunun devamına hiçbir faydalarının dokunmayacağını, bu illet ile bedeni güçlerinin sair her şeyden daha fazla yıkıma uğrayacağını, kendi kendilerini vaktinden evvel ihtiyarlatacaklarını, akıllarının çok fazla zayıflayacağını ve benzeri şeyleri söylemeliyiz.

Kendimizi bu dürtülerden sürekli meşguliyetle, **[141]** ve yatağa ve uykuya gerekli olandan fazla zaman ayırmayarak koruyabiliriz.[41] Bu sürekli meşguliyet ile zihnimizden bu tür düşünceleri kovabiliriz, çünkü bu mesele sadece hayal gücümüzde kalsa bile gücümüzü kuvvetimizi yer bitirir. Eğer temayülümüzü diğer cinse yöneltirsek, her halükârda önüne belli mânialar çıkacaktır; ama eğer kendimize yöneltirsek onları her zaman tatmin edebiliriz. Fiziki neticeler aşırı derecede zarar vericidir, fakat ahlaki bakımdan neticeler daha da kötüdür. Tabiatın sınırları burada aşılır ve arzu ardı arkası kesilmeksizin şiddetlendikçe şiddetlenir, çünkü gerçek tatminin hasıl olması imkânsızdır. Yetişkin gençlerin öğretmenleri bir gencin karşı cins ile ilişkiye girmesine müsaade edilip edilmeyeceği sorusunu ortaya atmışlardır. Eğer iki şeyden birini seçmemiz gerekiyorsa, bu kesinlikle diğerinden daha iyidir. İlk durumda Tabiata karşı hareket eder; ikinci durumda ise etmez. Tabiat onu çağına gelir gelmez bir erkek olmaya ve türünü sürdürme-

41 [: Sürekli meşguliyetle ve yatağa gerekli olandan fazla zaman ayırmayarak kendimizi bu dürtülerin pençesinden kurtarabiliriz.]

ye davet etmiştir; **[142]** bununla beraber uygar bir toplumda erkek için var olan zaruretler kimi zaman onun bu dönemde evlenmesini ve kendi çocuklarını eğitmesini imkânsız hale getirir. O bu durumda toplum düzenine karşı gelecektir. Evlenecek durumda oluncaya kadar beklemesi en iyi hal çaresidir, hatta bu genç adamın ödevidir. O zaman sadece iyi bir adam gibi değil, fakat iyi bir yurttaş gibi hareket eder.

Gençler erken yaşlardan itibaren karşı cins için gerekli olan saygıyı göstermesini; kötü yollara başvurmaksızın belli bir etkinlikle **[143]** onların saygısını kazanmasını ve böylelikle mutlu bir evliliğin yüksek ödülü peşinde koşmasını-mücadele etmesini öğrenmeliler.

112. Gençlerin toplum içerisine girmek üzereyken yapmaya başladıkları bir ikinci ayrım seviye farkı ve insanların eşitsizliği bilgisine dayanır. Bir çocukken buna dikkat etmesine izin verilmemelidir. Hatta hizmetçilere emir vermesine bile müsaade edilmemelidir. Eğer çocuk anne babasının hizmetçilere emir verdiğini görürse, her halükârda ona diyebilirler: "Biz onlara ekmeğini veriyoruz, bu yüzden bize itaat ederler, sen vermiyorsun, dolayısıyla sana itaat etmeleri gerekmez." Aslında çocuklar eğer ebeveynleri onlara bu yanlış fikri vermemiş olsaydı, kendi başlarına bu ayrım hakkında hiçbir şey bilmezlerdi. Genç adama insanlar arasındaki eşitsizliğin bir insanın diğeri üzerinde üstünlük kazanma mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir müessese olduğu anlatılmalıdır. İnsanlar arasındaki eşitsizliğin bilinci ona toplumsal haklar bakımından eşitsizlikle birlikte yavaş yavaş öğretilebilir.

113. [144] Gençleri kendilerini değerlendirirken başkalarını esas alarak değil, kendi başlarına değerlendirmeye alıştırmalıyız.[42] İnsanın gerçek kıymetini teşkil etmeyen şey için başkalarının gösterdiği yüksek itibar ve saygı beyhude-

42 [: Ya da: "Kendilerini başkalarına göre değil, mutlak olarak sadece kendilerini esas alarak değerlendirmeye alıştırmalıyız."]

dir. Ayrıca onlara her hususta dürüst-titiz olmayı[43] ve sadece öyle görünmeyi değil, fakat öyle olmaya çalışmayı öğretmeliyiz. Dahası hangi meselede olursa olsun enine boyuna ölçüp biçerek vardığı bir kararın boş bir karar [niyet] olarak kalmamasına dikkatini çekmeliyiz. Böyle bir karara varmaktansa hiç karara varmamak daha iyidir ve bırakalım o her ne ise sallantıda kalsın, daha evladır. Harici şartlar konusunda kanaatkârlığı, işte-çalışmada sebat ve sabrı –*Sustine et abstine*– zevkte-hazda itidal ve dengeyi öğretmeliyiz. Eğer her zaman hazzı-zevki düşünmez, fakat işimizde sebatlı ve sabırlı olursak, toplumun yararlı üyeleri olacağız ve can sıkıntısından korunacağız.

Keza gençleri neşeli ve iyi huylu-hoş mizaçlı[44] olmaya teşvik etmeliyiz. Neşelilik **[145]** insanın kendi kendisini tazir edeceği-kınayacağı bir şeyi olmamasından ileri gelir. Ve teşvik etmeliyiz:

Sakin-vakur[45] olmaya. Nefs hâkimiyeti [öz disiplin] ile insan kendisini eğiterek toplum içerisinde neşeli bir refik-dost haline getirebilir.

Ve birçok meseleyi değişmez biçimde birer ödev konusu olarak görmeye. Bir işi, bir fiili isteklerimize-eğilimlerimize uygun olduğu için değil, fakat gerçekleştirmekle vazifemizi ifa ettiğimiz için takdire şayan olarak kabul etmeliyiz.

Başkalarını sevmeye ve dünya vatandaşlığı hissiyatına. Ruhumuzda bir şey vardır ki bizi 1) kendimizle 2) birlikte yetiştiğimiz kimselerle ilgilenmeye sevk eder ve 3) içimizde dünyanın ilerlemesine dönük de bir ilgi olmalıdır. Çocuklar bu

43 [: Gerek Almanca'da gerekse Latincede bilgi, bilinç, vicdan ve titizlik arasındaki bağ ilginçtir: *wissen*, bilmek; *das Gewissen*, vicdan; *Gewissenhaft*, vicdanlı, titiz; *die Gewissenhaftigkeit*, yürek (vicdan) temizliği, doğruluk: L. *scire*, bilmek; *scienta*, bilgi; *conscire*, (suç, kabahat) bilincinde olmak; *conscientia*, bilinç-vicdan.]

44 [: *gute Laune*.]

45 [: *Gleichheit der Laune*, soğukkanlı.]

ilgiyle tanıştırılmalıdır, öyle ki bu yüreklerine sıcaklık kazandırsın. Dünyanın ilerlemesine sevinmeyi öğrenmeliler, her ne kadar bu kendilerinin yahut memleketlerinin faydalarına olmasa da.

[146] Ve hayatın iyi şeylerinin hazzına-coşkusuna çok fazla kıymet-önem vermemeye. Çocukça ölüm korkusu o zaman yakanızı bırakacaktır; gençlere zevk beklentilerinin asla tam olarak gerçekleşmeyeceği gösterilmelidir.

Ve son olarak insanın kendisini her gün hesaba çekmesinin lüzumu gösterilerek hayatın sonuna vardığında onun edeceği değer[46] konusunda bir kestirmede bulunmaya [teşvik etmeliyiz].

46 [: Ya da: "Kendi nefsiyle günlük muhasebe zorunluluğuna işaret ederek hayatın sonunda onun değeri konusunda bir kestirmede bulunabilecektir."]

Özgürlük sevgisi doğal olarak insanda o kadar güçtür ki, bir kere özgürlüğe alıştığında, artık her şeyi onun uğruna feda edecektir. Sırf bu sebepten ötürü talim-terbiyenin disiplin kısmı çok erken dönemlerde yerini almalıdır, çünkü bu yapılmadığı zaman, hayatta daha sonra kişiliği değiştirmek kolay olmayacaktır. Disiplinden yoksun [yani kendi kendine sınırlarını becerisi gelişmemiş] insanlar gelip geçici her arzuyu, her hevesi takip etmeye yatkındırlar. Bunu vahşi kavimler arasında da görürüz, onlar her ne kadar bir müddet Avrupalılar gibi iş yahut vazifelerini yerine getirseler de, hiçbir zaman Avrupalılara, Avrupalıların tarz ve tavırlarına alışamazlar. Onlardaki, Rousseau ve diğerlerinin tassavvur ettikleri gibi, soylu özgürlük duygusu değil, fakat bir tür barbarlık -deyiş yerinde ise hayvanlık, henüz gelişmemiş insani tabiattır. Dolayısıyla insanlar kendilerini erken yaşlarda aklın buyruklarına boyun eğmeye alıştırmalıdır.